

mała zemlja za velike bestsellere

ZARADOM O KNJIGU

Pišu i govore:

Dwight Garner,
Michael Krüger,
Katarina Luketić,
Dušanka Profeta, Giga
Gračan, Nataša
Govedić, Boris Beck,
Neven Jovanović

stranice 21-29

zarez

**Coelho vs.
Viewegh**

ISSN 1331-7970

dvojtednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 16. ožujka 2000, godište II, broj 27 • cijena 10,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

Financiranje kulture Zagreba

**Obračun
kod OK
kulture**

stranice 10-11

Polemike

**Preuzeo
sam grafiku!**

Piše Miljenko Jergović
stranice 8-9

Rasprava

**Znanost i visoko
obrazovanje**

Gvozden Flego
stranice 29-31

Promjene na HTV-u?

**Zora Dirnbach i
Stanislav Govedić**

stranice 12-13/16-17

3x24 – knjiga = HRT

Knjigu u smeće

Anketa

stranice 14-15

S Apenina do Anda.

zarez

NEODGOVORNA MOĆ MEDIJA / ODGOVORNA NEMOĆ KULTURE

Nenad Popović, Hrvoje Kraljević, Biserka Cvjetičanin, Branimir Donat, Nadežda Cačinović, Dražen Vukov
Colić, Marijan Špoljar, Nataša Govedić, Velimir Visković, Žarko Puhovski

stranice 18-20

9771331797006

t r i b i n a

zarez gdje je što

Zarezi

Info: ožujak 2000. • *Dina Pubovski* 5
Najave: ožujak 2000. • *Dina Pubovski, Davor Hrvoj* 5

U žarištu

Za prijevremene izbore • *Branko Matan* 3
Rijeka će poteći k Haagu • *Pavle Kalinić* 3
Hrvatski narodni identitet u vlastitoj državi • *Zdravko Mršić* 4
Glasačka mašina radi • *Tibomil Radja* 4
Thunderball ponovo radi • *Kiril Miladinov* 9
Obračun kod O.K. kulture • *Davorica Vukov Colić* 10-11

Polemike

Lijevo pismo • *Dejan Kršić* 7
Preuzeo sam grafiku! • *Miljenko Jergović* 8

Promjene: mediji

Novinarske glave • *Iva Šrot* 6
Kamo ide divlji HRT? • *Iva Šrot* 6
Razgovor sa Zorom Dirnbach: Protiv zaborava • *Ivana Vukelić* 12-13
Anketa: Knjiga na HRT-u • *Ana Schmidbauer* 14-15
Radioti dižu glavu • *Giga Gračan* 15
Mi to već imamo • *Nada Zgrabljic* 15
Razgovor sa Stanislavom Govedićem: Pravo na pogled unaprijed • *Boris Beck* 16-17

Tribina

Neodgovorna moć medija /Odgovorna nemoć kulture • *Nenad Popović, Nadežda Čaćinović, Biserka Cjetičanin, Hrvoje Kraljević, Branimir Donat, Dražen Vukov Colić, Marijan Špoljar, Nataša Govedić, Velimir Visković, Zarko Pubovski* 18-20

Tema

Znanost i visoko obrazovanje • *Gvozden Flego* 29-31

Likovnost

Razgovor s Peruškom Bogdanićem: Tražimo dijalog! • *Sabina Sabolović* 32
U dječjoj sobi • *Nataša Ilić* 33
Usloženi prostori Ksenije Turčić • *Marijan Špoljar* 33
K redefinaciji ženske uloge • *Rosana Ratković* 34
Body-art u digitalnom performansu • *Nataša Ilić* 34

Glazba

Razgovor s Marijom Barbieri: Takvog pjevača danas nema • *Đurđa Otržan* 35
Bogatstvo klavirskog zvuka • *Zrinka Matić* 35
Cedeteka • *Tanja Kovačević, Kornelije Hećimović* 36

U spomen

Povijest naših bolesti (Mirko Dražen-Grmek 1924-2000) • *Boris Beck* 36

Kazalište

Jesen patrijarha(ta) • *Nataša Govedić* 37
Razgovor s Ivicom Buljanom: Stravična povijest provincije • *Agata Juniku* 38-39
Philosophia Bordellis • *Filip Krenus* 39

Kritika

Zamišljena tijela • *Iva Pleše* 40
Od Borgesova Alepha do SF-a • *Jurica Pavičić* 41
Tjeskobna slika Splita • *Vedrana Martinović* 42
Silosi puni riječi • *Rade Jarak* 42
Lijepo lice smrti • *Sanja Jukić* 43

Zarezi

Ukratko: knjige i časopisi • *Aleksandra Orlić, Filip Krenus, Iva Pleše, Hrvoje Jurić, Boris Beck, Sabina Sabolović, Dragan Koruga* 44-45
Eurozarezi • *Iva Boras, Srđan Rabelić, Gioia-Ana Ulrich* 47

Reagiranja

Imam li pravo na vlastito mišljenje • *Ivo Maroević* 46
Lijevo, desno; jedan, dva • *Davor Katunarić* 46
Autentična izdanja • *Irena Lukšić* 46

TEMA BROJA: ZARADOM O KNJIGU

Priredile: *Nataša Govedić* i *Duška Profeta*

Ničija zemlja bestsellera • *Dwight Garner* 21
Neknjževna lica književnosti • *Michael Krüger* 22-23
O zavodjenju, kuhanju i čitanju • *Katarina Luketić* 24
Tko je najčitaniji hrvatski pisac? • *Duška Profeta* 25
»Cirkus Coelho« gostovao i u našem malom gradu • *Giga Gračan* 25
Zlatna ribica i milijunska naklada • *Nataša Govedić* 26
Pravo vama, lova nama • *Boris Beck* 27
Nestašica novca i na mišljenje natjera • *Neven Jovanović* 28

RADNO VRIJEME
PON-PET 8-16 h
SUB 8-14 h

DEVIN

d.o.o. 10000 ZAGREB
A. HEBRANGA 23
TEL (01) 4856-252

Pršut cijeli i rezani
Sirevi paški i livanjski

Za žene koje hoće više

NOVI BROJ U PRODAJI

Magazin za izvedbene umjetnosti FRAKCIJA
i
Dvotjednik za kulturna i društvena pitanja ZAREZ

pozivaju Vas na predavanje koje će održati
britanski teoretičar i filozof

Terry Eagleton

na temu

Culture Wars

Organizaciju predavanja potpomogao je British Council.

Predavanje će se održati 17. ožujka, u 13.00 h,
u Europskom domu, Jurišićeva 1a u Zagrebu.

U gospodarstvu se govori o tržišnoj, o stvarnoj i o mogućoj vrijednosti poduzeća. Svaki čovjek ima predodžbu o sebi, drugi imaju predodžbu o njemu, a čovjeka stvarno čini njegovo iskustvo. Narod ima svoje iskustvo, ima dojam o svojim mogućnostima, ali postoji i predodžba drugih o njemu.

Iskustvo hrvatskog naroda određeno je ponajprije položajem prostora koji je zauzeo i nestankom njegove države upravo u vrijeme kada su nacionalne države počele dobivati važnost. Narod je stjecao dojam o sebi prosuđujući ponašanje naroda koji su imali svoje države. Nas su tištile države drugih naroda — Madžara, Turaka, Mlečana, Austrijanaca, Talijana, Srba. Mislili smo kako se ne bismo ponašali kao drugi narodi da smo imali svoju državu. To je bila velebna narodna ideja, koja je trajno nadahnjivala narod i naraštaje ljudi duha, ali su i drugi narodi gradili i izgradili svoju predodžbu o nama.

Hrvati su, upravo zato što nisu imali svoju državu, željeli promjenu kakva nikada nije odgovarala onima koji su imali državu u Hrvatskoj ili uz nju. Zato su se povremeno, ali izdašno nudili svima koji su htjeli preinačiti političku kartu svijeta, od Zrinjskog i Frankopana, a posebno od Ante Starčevića koji se nije nikome nudio, ali koji je jasno odredio hrvatsku stratešku svrhu — *vlastita država*. Takva želja za promjenom neke je Hrvate navodila na ideje urote i subverzije. Koliko je ljudi mislilo da do oslobođenja od Jugoslavije i komunizma nema drugog puta osim svjetskog rata?

Hrvati su osim toga bili i enzim političkih procesa u neposrednoj okolini, koji se nikada nije mogao neutralizirati. Starčević, Strossmayer, Radić, Pavelić, Broz i Hebrang, Stepinac, Dabčević i Tripalo, Tuđman — svi su izdanci iste narodne želje za promjenom, bez obzira na to jesu li ispali mudri i uspješni ili ne.

Ipak Hrvatima se zalomilo nešto što, u nestrpljenju da stvore svoju državu, nisu očekivali. Osmotalili su se 1990. bez prethodnog izbijanja rata. To olako osmotaljenje bilo je ujedno i neoučeni znak da se važnost država smanjuje. Hrvati su obnovili državu u vrijeme kada država prestaje biti nacionalnom državom i postaje građanskom *autonomijom* pod suverenitetom *međunarodne zajednice*. Usput je, usprkos takvog stanja u svijetu, Hrvatima

rodnoj zajednici zadovoljava i naše vlastite građanske, narodne i ljudske potrebe.

Okolnosti za obavljanje te zadaće neobično su teške. Hrvatska nije izazivala rat, ali joj je rat bio nametnut. Dobila je taj rat na jednom bojištu — protiv Srbije, ali ga je zbog svoje pustolovne politike u Bosni izgubila protiv *međunarodne zajednice*, a to je jedino što se sada računa. Hrvati su sami sebi smanjili stupanj slobode. Nakon promjene koja je izve-

u globalnim ekonomskim pokazateljima postoji *tipičan* način usklađivanja s općim usmjerenjem ili trendom.

Za Hrvate će se to postupno tipiziranje svijeta gospodarskim sredstvima — iako su, osim gospodarstva, u svijetu uvijek do sada postojali politika i geopolitika, sigurnost i sustavi ljudskih vrijednosti — ispriječiti u pitanju: *Smiju li mali narodi imati velike ideje?* Općenito, smiju li narodi uopće imati ideje? Pripada li pra-

ma dok im država još nije stekla otpornost, a narod još nema iskustvo i ravnotežu u ophođenju s drugima.

Posljednjih dana pitanje hrvatske narodne posebnosti zaoštreno je presudom sudišta u Haagu, koja je donesena usred novog vala prosrbijske propagande i naricanja za sudbinom koja je zatekla Srbiju. (Jednoj europskoj široko rasprostranjenoj i gledanoj televizijskoj mreži uoči izricanja presude, 2. ožujka, rečeno je da je »hrvatski general Blaškić pobio tisuće Srba u BiH«.) Iako je za ratovanje u Bosni odgovorna nekadašnja hrvatska vlast, nova se vlast našla u vrlo teškom položaju. Na Hrvatsku će pasti *odium* međunarodne zajednice ako Vlada ne nastavi, kako je započela, tješnje surađivati sa sudištem u Haagu, a *odium* naroda mogao bi pasti na Vladu ako ona nastavi započetu suradnju. Iako treba pod svaku cijenu izbjeći recidiv jasenovačkog sindroma, pad ugleda vlade u vlastitom narodu nikome ne može pomoći, posebno zato što pred cijelim narodom stoji teška zadaća organiziranja biološkog, gospodarskog, kulturnog i ljudskog opstanka. Nagli dolazak treće i trećerazredne garniture političara u državno vodstvo bio bi zadugo posebno poguban za potvrđivanje hrvatske narodne posebnosti.

O tom ključnom nacionalnom pitanju potreban je pun konsenzus i to ne samo među političkim strankama, nego i u narodu. Može li se očekivati to drugo nakon svih rana prošlosti i sadašnjosti? Je li hrvatska kultura, koja bi mogla najviše pomoći narodnom usponu, smrtno politizirana? Je li Crkva u Hrvata posljednja *dva desetljeća* nepovratno politizirana? Možda nisu! Iz njih bi, a ne iz politike, mogao i morao doći dašak obnove hrvatskog narodnog tkiva i usmjerenje napora za otkriće i potvrdu pravog nacionalnog identiteta. ■

Malo politike

Hrvatski narodni identitet u vlastitoj državi

Pad ugleda Vlade u vlastitom narodu nikome ne može pomoći

Zdravko Mršić

podmetnuta ideja o *velikoj* Hrvatskoj.

Neumjesnost te ideje i pokušaj njezina ostvarenja doveli su do nakaznog režima koji su Hrvati dijelom izgradili dijelom podnosili u obnovljenoj državi. Postali su poseban, prepoznatljiv narod, razlučiv od drugih naroda — *a maverick nation*, narod kojemu nije utisnut žig pripadanja nekom vlasniku. Želja za posebnosti zavela je Hrvate da prihvate ili podnose posebnost koju je odredila dnevna politika, ali koja ih je malo-pomalo dovela u agoniju koju je trebalo okončati pod svaku cijenu, upravo zato da bi Hrvati kao narod počeli izgrađivati pravi identitet. Ta je agonija okončana upornošću i znatnim pritiscima međunarodne zajednice prema kojoj nove hrvatske vlasti imaju ozbiljne obveze, iako se javno tvrdi da ugađanje međuna-

dena ovogodišnjim izborima, Hrvati su se našli pred zadaćom usklađenja nacionalne posebnosti s postojanjem nacionalne države. Na to do sada nisu bili naviknuti. Uspostava nacionalnog identiteta u nacionalnoj državi za nas je velik izazov!

Možemo žaliti za prigodom koja je propuštena mimo Domo-vinskog rata, jer će spomenuto usklađivanje teći nakon što je već odmaknuo postupak stvaranja novog svjetskog poretka koji nezaustavljivo teče, iako se za nj još ne zna hoće li uspjeti i kada, jer mnogi napredniji narodi postaju njime nezadovoljni. Taj je postupak stvarna politička okolina naše države. U novom bi se poretku nacionalne države trebale razlikovati samo po *globalnim ekonomskim pokazateljima*. Na svakoj je državi da bude *tipična*, a ne specifična. Za zaostajanje ili prednost

vo na ideje samo poslovnim svijetu? Dolazi li do sumraka naroda ili samo do njihove pomrčine? Nove je hrvatske vlasti zapala odgovornost da predvode narod u postupku uspostave prave narodne posebnosti, ali je na hrvatskoj akademskoj, kulturnoj, duhovnoj i intelektualnoj zajednici zadaća otvaranja smislene *nadpolitičke* rasprave o stanju naroda i o njegovu položaju.

Pred izazovom uspostave globalnog svijeta našli su se svi narodi i vodstva svih država. To se ne odnosi samo na narode i države sa slabije razvijenim gospodarstvom, nižom akumulacijom tehnologije ili s manjim organizacijskim bogatstvom, nego i na narode i zemlje u kojima se generiraju promjene kojima je zatečena cijela ljudska vrsta. Taj je izazov posebno opak za narode koji se moraju prilagođivati promjene-

U hrvatskom parlamentu ne glasuje se po uvjerenju i savjesti, već po partijskoj stezi. To se jasno vidjelo pri izboru Ivića Pašalića za potpredsjednika Sabora. Uz časne iznimke Ive Lončara, Vilima Hermana i još dvojice zastupnika, svi ostali su automatski digli ruke za Pašalića. Da li se uopće moglo očekivati da će se ljudi izabrani na partijskim listama drukčije ponašati.

Iskusni partijac Zdravko Tomac takvo ponašanje zastupnika opravdava »međustranačkim dogovorom« i »nemiješanjem u kadrovsku politiku drugih stranaka«. Nadalje, Tomac sasvim ozbiljno pojašnjava da bi »svako osporavanje kandidata HDZ-a predstavljalo kršenje demokratske prakse« i »pretvorilo Parlament u revolucionarnu grupu«.

Čiste ruke

Tomčeve dijalektičke akrobacije iziskuju nekoliko upita. Naime, ako je sve bilo dogovoreno, zašto se uopće glasovalo? Ako se već glasovalo, zašto se to nije obavilo tajno? Po kojoj bi to logici potvrdno glasovanje bilo demokratsko, a niječno nedemokratsko? Po kojoj bi se to političkoj alkemiji Parlament pretvorio u *revolucionarnu grupu* ukoliko bi većina glasovala suprotno partijskim direktivama? Kako bi to šaka *menjševika* mogla pretvoriti

bolševički Sabor u *kontrarevolucionarnu grupaciju*? Retorička pitanja ne iziskuju odgovore, ali javnost bi trebala znati tko je, kada i s kime sklapao međustranačke dogovore o Pašalićevoj kandidaturi? Ovaj aranžman podsjeća na izbor ustavnih sudaca prošle jeseni, koji je također obavljen međustranačkim dogovorom. I taj je slučaj bio pomnivo zataškan. Posljedica je ovakav sastav Ustanovga

mentu biraju savezni ministri, nijedna stranka neće olako predložiti kandidata neprihvatljiva za druge stranke, jer jednostavno neće proći. Jesenas u švicarskom parlamentu nije prošao desni ekstremist Chrisoph Blocher, iako ga je predložila vlastita stranka, ali onako, preko volje, zbog unutarnjih podjela.

Afera s Pašalićevim izborom još se nije slegla. Ovih se dana javila uvažena zastupnica Đurđa Adlešić s ocjenom da

ne, koja je zataškala politički aspekt slučaja Pašalić. Tamo gdje vrana vrani oči ne vadi nema mjesta za politiku čistih ruku.

Sve se vraća

Novoj su vlasti puna usta parlamentarne vladavine, a u Saboru uopće nema opozicije, prvog preduvjeta parlamentarizma. Sâm HDZ je onoliko opozicija koliko je to bio SDP 1990. godine. Zastupnici ostalih stranaka izbjegavaju slobodno raspravljati u Saboru, jer ni u stranačkom životu ne prakticiraju sučeljavanje ljudi i ideja. Mnogi od njih se zadovoljavaju statirati u stranačkim vodstvima, dok politiku kreiraju *okultni gremiji*. U Saboru glume predstavnike naroda, a zapravo tvore glasačku mašinu partijskih oligarhija, koje su proizvele i slučaj Pašalić. U politici je sve moguće, utoliko više što je dalje od morala i naroda. Birači nove većine ni u snu nisu očekivali da će nova vlast promaknuti baš

Nečastivi u Saboru

Glasačka mašina radi

Po kojoj bi to logici potvrdno glasovanje bilo demokratsko, a niječno nedemokratsko?

Tihomil Radja

suda, koji ne zadovoljava ni javnost ni stručne krugove.

U demokracijama se izbor ljudi na javne položaje vrši tajnim glasovanjem. Tu nema mjesta nikakvom prethodnom partijskom dogovaranju. Glasači glasuju po svojoj savjesti, sklonosti i interesu. Na primjer, kad se u švicarskom parla-

Pašalićev slučaj treba istraživati sud, a ne Sabor. Možda ima pravo, ali kako to da ista zastupnica pokreće u Saboru istragu o *Večernjaku*. U Ustavu piše da se »protiv zastupnika ne može pokrenuti kazneni postupak bez odobrenja doma Sabora«. Ali ako do postupka dođe, to neće biti na čast saborske *stegovne* veći-

Ivića Pašalića! Ali u politici također sve se vraća i sve se plaća. Nitko nije imun od sudbine HDZ-a. Pašalićev izbor nije zločin, ali jest teški grijeh pomanjkanja ukusa. Blago zastupnicima-pravednicima koji se nisu okaljali grijehom saborskih struktura, jer će biti politički baštinici »bolje sutrašnjice«. ■

o ž u j a k 2 , , ,

Dina Puhovski

Romani pod pravim kutom

Biblioteka 90 stupnjeva zaključila je nedavno svoj prvi otvoreni natječaj za roman na hrvatskom jeziku. Od 22 pristigla romana prosudbeni odbor izabrao je tri te prvu nagradu dodijelio Josipu Mlakuću za roman *Kad magle stanu*, drugu Igoru Rajkiju za *Katalog o božjim dostavljačima*, a treću Živku Prodanoviću za roman *Tamara*. Autori su, uz pomoć glumaca kazališta *Gavella*, svoje radove predstavili javnosti na kazališnoj sceni *Mamut 2*. ožujka, a *Biblioteka 90 stupnjeva* ujedno je objavila natječaj za roman za 2000. godinu. (D. P.)

Svjetski festival prikuplja novce

Vijeće 14. svjetskog festivala animiranih filmova *Zagreb 2000*, koji će se održati od 21. do 25. lipnja, predstavilo je javnosti organizatore festivala i dosadašnji tijek priprema za jednu od najznačajnijih međunarodnih kulturnih manifestacija u Hrvatskoj. Za nju će od Gradskog pogla-

varstva ipak vjerojatno dobiti 350 tisuća kuna manje nego što je bilo predviđeno, što je, kažu, dovelo u pitanje održavanje festivala. Nakon osmogodišnjeg razdoblja, u kojem ga je organizirala Koncertna direkcija Zagreb, organizaciju je ponovno preuzeo njegov utemeljitelj, Zagreb-film. Direktor manifestacije je Dragan Švaco, savjetnik Borivoj Dovniković Bordo, a međunarodna selekcijska komisija od 15. do 25. ožujka radi na odabiru filmova za konkurenciju. Uz programe filmova u konkurenciji za nagrade priprema se još dvadesetak programa unutar festivala. Nagrade za životno djelo u lipnju će dobiti Jan Švankmajer iz Češke i Pavao Šalter iz Hrvatske. (D. P.)

Kultura za volanom

Ministar kulture Antun Vujčić nedavno je postao predsjednikom Hrvatskog autokluba, upozorivši pritom kako su promet i kultura vrlo povezani jer je i prometna kultura dio opće kulture. Začudenima ostaje da se nadaju kako će prometno

biti i u Ministarstvu obične kulture. (D. P.)

Pozivaju se koreografi

U Zagrebu će se u svibnju održati smotra, pod nazivom *Platforma mladih koreografa*, namijenjena promociji i afirmaciji mladih koreografa. Namjera je organizatora okupiti mlade plesne umjetnike bez obzira na formalnu naobrazbu i dosadašnje iskustvo, a radove koji će biti prikazani na *Platformi* izabrat će komisija sastavljena od zasad neimenovanih uglednika profesionalno vezanih uz plesnu umjetnost.

Zainteresirani za sudjelovanje na smotri trebali bi poslati životopis s fotografijom, prijavitnicu i radnu snimku koreografije bez rasvjete i kostima (organizator može na sebe preuzeti realizaciju VHS-snimke). Solokoreografija bi trebala trajati do dvadeset minuta, a koreografija grupe do trideset. Prijave treba poslati do 10. travnja na adresu *Platforma mladih koreografa*, Božidara Magovca 50/VI, Zagreb. (D. P.)

Dina Puhovski/Davor Hrvoj

Dobar glas daleko se čuje?

Europski dom Zagreb u svojim prostorijama 17. ožujka organizira stručnu raspravu u okviru ciklusa *Forum europske Hrvatske* pod nazivom *Kako brvatsku kulturu učiniti poznatijom u Europi?* Skup će moderirati pomoćnicima ministra kulture Naima Balić, otvorit će ga zamjenica ministra kulture Biserka Cvjetičanin, a Ivan Supićić, Viktor Žmegač, Eva Sedak, Igor Zidić i Hrvoje Hribar govorit će o knjigama kao mediju kulture, hrvatskoj književnosti, likovnoj umjetnosti i glazbenoj produkciji u Europi i svijetu, kao i o europskim perspektivama hrvatskog filma. (D. P.)

Bez zgrade nikako u Europu

U sklopu projekta *Zagreb — kulturna prijestolnica Europe 2005?*, u suradnji s Muzičkom akademijom u Zagrebu te uz potporu Instituta Otvoreno društvo, u ZKM-ovoj dvorani *Janje* u petak 24. ožujka *Academia moderna* upriličuje tribinu o Muzičkoj akademiji. Moderator tribine bit će Nikola Polak, a sudionici će biti dekan Akademije Tonko Ninić te profesori, inače istaknuti skladatelji, muzikolozi i reproduktivci: Eva Sedak, Dunja Vejzović, Nikša Gligo, Frano Parać, Lovro Pogorelić i Vjekoslav Šutej. Najavljen je i dolazak predstavnika Ministarstva za kulturu i za znanost te

Gradskog poglavarstva i Gradskog ureda za kulturu, kao i arhitekata, a na tribini o akademiji-bez-zemlje namjera se predstaviti povijest pokušaja stjecanja zgrade za Akademiju, odrediti glavne Akademijine potrebe i financijske uvjete te objaviti arhitektonski natječaj za projekt građenja nove zgrade ovog već poznatog podstanara. (D. P.)

Proletna groznica jazza

U B. P. Clubu od 19. ožujka do 2. travnja održat će se dvanaesti po redu *Springtime Jazz Fever*. Uz neke naše glazbenike predstavat će se i renomirani strani jazzisti od kojih neki dolaze u Zagreb po prvi put.

Na festivalu će nastupiti: 19. 3. Manfred Josel Trio 20, 21. 3. N. H. O. Pedersen Trio

22. 3. Black Coffee 23. 3. Boško Petrović Trio 24, 25. 3. Al Grey Quintet 26, 27. 3. Alvin Queen Trio s gostom Bruceom Adamsonom

28. 3. Boilers 29. 3. Elvis Stanić Group 30, 31. 3. B. P. Club All Stars s gostima: Lewom Soloffom, Nigelom Hitchcockom i Alanom Skidmorem

1. 4. Manfred Paul Weinberger Quintet 2. 4. (rođendan kluba) Matija Dedić, Neven Frangeš i David Gazarov.

Umjesto klasične najave, evo nekoliko impresija glazbenika koji će svirati na ovom festivalu, a već su svirali u Zagrebu i B. P. Clubu. N. H. O. Pedersen: *Uživam gledati fotogaleriju u Boškovu klubu. Svaki put kad sam nerasc-*

položen, pogledam taj zid i vidim sve moje prijatelje iz različitih dijelova svijeta, različitih rasa, religija... Postoji jedna posebna slika za koju sam zamolio Boška da je stavi na mjesto gdje je mogu dobro vidjeti. To je fotografija Kennyja Drezva na kojoj ima sve zube i smije se.

Reggie Johnson: *B. P. Club me podsjeća na neke klubove u kojima sam svirao tijekom šezdesetih godina. Publika pokazuje oduševljenje i prepoznaje dobru glazbu. Osjećaju kad smo dobro raspoloženi i reagiraju. To je povratna informacija koja nas nadahnjuje.*

Lew Soloff: *To je predivan klub. Volim prisnost i bliskost koju mogu osjetiti s publikom u malom klubu. Boško je napravio veliku stvar s klubom. Bio sam, inače, u Zagrebu i ranije, sa sastavom Blood, Sweat & Tears. Bio je to prvi nastup jednog američkog rock sastava u Zagrebu. Bilo je vrlo uzbuđljivo za nas i za publiku, nešto potpuno novo.*

Alvin Queen: *Želite li slušati dobar jazz, spustite se dolje kod Boška. Tu se svira pravi jazz.* (D. H.)

U Tvornici — obojeno

Nakon Ramba Amadeusa zagrebačka će *Tvornica* ugostiti još jednog izvođača iz susjedstva, vojvodansku skupinu *Obojeni program* koja postoji od 1981. godine, ali se afirmirala tijekom devedesetih, a zbog specifičnog stila navodno su ih često uspoređivali s grupom *The Fall*. Ostaje vidjeti hoće li i u petak, 18. ožujka ponovno biti problema s radnim dozvolama. (D. P.)

OBILJEŽAVAJUĆI SVJETSKI DAN KAZALIŠTA
Hrvatski centar ITI-UNESCO
organizira

KAZALIŠNA KRITIKA U NOVOM TISUĆLJEĆU

Međunarodni forum kazališnih kritičara
Zagreb, Teatar ITD, 20. - 25. ožujka 2000.

U suradnji s Međunarodnom udrugom kazališnih kritičara (AICT)

Nakon uspješno održanih seminara Hrvatskog centra ITI *Kazališna kritika danas 1 i 2* 1998. i 1999. godine uz sudjelovanje uglednih svjetskih teatrologa i kritičara (M. Carlson, M. Pfister, A. Greene, I. Herbert, M. Semil, R. Klett...) i gostiju (J. Ok Kim, A. L. Perinetti, G. White...) a u sklopu MKFM-a u Puli, akcija kreće stepenicu dalje i prerasta u međunarodni skup koji će u Zagrebu, povodom kraja tisućljeća i Svjetskog dana kazališta, progovoriti o problemima struke.

CILJEVI:

- Raspraviti o dosegima kaz. kritike na kraju stoljeća i njene budućnosti u idućem.
- Promocija hrvatskog kazališta.
- Omogućiti hrvatskoj kazališnoj kritici (naročito mlađoj) međunarodne kontakte kao i informacije o kazališnim i kritičarskim događanjima, uvid u kazališne publikacije.
- Obilježavanje Svjetskog dana kazališta (27.03.).

PROGRAM:

1. MEĐUNARODNI SIMPOZIJ: Kazališna kritika u novom tisućljeću

Sposobnost kazališne kritike da utječe na promjene u kazalištu i obratno, etika kazališne kritike, publika kazališne kritike, odgoj kazališne kritike, teorije u kazališnoj kritici, utjecaj ideologije u kazališnoj kritici... samo su neka od područja o kojima će na međunarodnom simpoziju govoriti značajna svjetska imena kazališnih kritičara i predavača iz Velike Britanije (Daniel Meyer Dinkgrafe, Ian Herbert, David Adams) SAD (William Davis King), Hong Konga (Jessica Yeung, Mike Ingham), Portugala (Maria Helena Serodio), Njemačke (Ruediger Scharper), Danske (Heino Byrgsen), Poljske, (Malgorzata Semil) Rumunjske (Odette Blumenfeld), Bugarske (Kalina Stefanova), BiH (Hamo Dalilović), Mađarske (Andras Nagy) i Hrvatske (Sibila Petlevski, Dubravka Vrgoč) uz goste iz Belgije (Nicole Leclerque), Njemačke (Martin Roeder Zerrdt, Werner Schulze Reimell), Ukrajine (Nina Mazur), Mađarske (Mercedes Miklos), Turske (Handam Salta) i Andre-Louis Perinetti, generalni sekretar ITI-ja iz Francuske. Predavanja s ovog simpozija bit će tiskana u časopisu "Kazalište".

2. AICT SEMINAR ZA MLADJE KAZALIŠNE KRITIČARE:

U sklopu foruma održat će se i Međunarodni seminar za mlade kazališne kritičare AICT-a pod vodstvom Iane Herberta. Osamnaest mladih ljudi iz raznih zemalja (Bugarska, Iran, Kanada, Koreja, Mađarska, Meksiko, Moldavija, Poljska, Rumunjska, Slovenija, Švedska, SAD i Hrvatska) rade u dvije grupe s mentorima: Maria Helena Serodio iz Portugala i Boris Senker iz Hrvatske.

3. SEMINAR ZA HRVATSKE MLADJE KAZALIŠNE KRITIČARE

Pod vodstvom Kaline Stefanove iz Bugarske namijenjen studentima dramaturgije i teatrologije, te mladim kazališnim kritičarima i novinarima.

4. PROMOCIJE HRVATSKIH I MEĐUNARODNIH ČASOPISA I KNJIGA:

- broj poljskog časopisa *Dijalog 12/1999* (Varšava) posvećen hrvatskom kazalištu
- hrvatski pisci na stranim jezicima (M. Gavran *Plays DKH*, Zagreb, 2000; M. Brumec *The Death of Ligeia*, Hrvatski centar ITI, Zagreb, 2000.)
- Prvi broj hrvatskog kazališnog časopisa *Kazalište* (AGM, Zagreb, 2000.)
- *Who Keeps the Score on the London Stages?* i *Eastern European Theatre After the Iron Curtain* Kaline Stefanove (London, Harwood Academic Publishers, 2000.)

5. SASTANAK:

U sklopu skupa održat će se i sastanak Komunikacijskog komiteta ITI-ja (Communication Committee Internacionalnog teatarskog instituta) na kojem će se pripremiti nastup komiteta na predstojećem Kongresu u Marseillesu (svibanj 2000) kao i dovršiti rad na izdanju *The World of Theatre*.

6. PREDSTAVLJANJE HRVATSKOG KAZALIŠTA: Hrvatski kazališni krug

Svake večeri gosti će gledati odabrane kazališne predstave - uz zagrebačke organiziran je posjet Varaždinu i Čakovcu. Nakon predstava organizirani su susreti gostiju s hrvatskim kazališnim poslenicima (večer pisaca, glumaca, redatelja...).

Novinarske glave

Odavno je prošlo vrijeme kada je puk uživao u promatranju javnih smaknuća i mučenja, nitko više ne zahtijeva glave na srebrenim pladnjevima. Ali za grijeh se valja isкупiti

Iva Šrot

Okrugli stol Etika novinarske profesije i revanšizam, Hrvatsko novinarsko društvo, 7. ožujka 2000.

Teći siječnja donio je smjenu vlasti. Ali narod ne zanima sama promjena u vladajućoj strukturi ako ona za sobom ne nosi i promjene u ostalim strukturama društva. Odavno je prošlo vrijeme kada je puk uživao u promatranju javnih smaknuća i mučenja, nitko više ne zahtijeva glave na srebrenim pladnjevima. Ali za grijeh se valja isкупiti.

Profesionalizam, revanšizam i lustracija

Da novi vlastodršci ne kane primjenjivati metode prijašnje

vlasti, najbolje pokazuje činjenica da dosad nisu ništa poduzeli po pitanju medija. Narod je zbog toga ogorčen, a prozvani novinari

učinili bi sami sebi uslugu kada bi se dobrovoljno povukli prije nego što masa uzme stvar u svoje ruke. Novinari, urednici i kulturnjaci na okruglom stolu o etici novinarske profesije i revanšizmu najprije su definirali tri ključna pojma (*profesionalizam, revanšizam i lustraciju*) da bi zatim iznijeli u suštini vrlo slična rješenja problema promjene medijskog kadra.

Svoje mišljenje najprije je iznio Geza Stančić čiji je tekst *Hoće li se opet kotrljati novinarske glave?* objavljen u prvom ovogodišnjem broju *Novinara*, bio poticaj za ovu raspravu. Istaknuo je da etika nije samo pitanje morala. U novinarskoj struci etika uključuje područje odnosa novinara spram publike, a važnost upravo novinarske etike tim je veća jer se vrlo lako može dogoditi da se prenošenje informacije pretvori u manipuliranje javnosti. Stranačka zloupotreba HRT-a za sobom je tako ostavila tri poremećaja. Ponajprije, izgubljenost vjerodostojnost. Masovne kadrovske promjene dovele su do apsolutne regresije novinarstva, a etnička mržnja, nejednakost spolova i

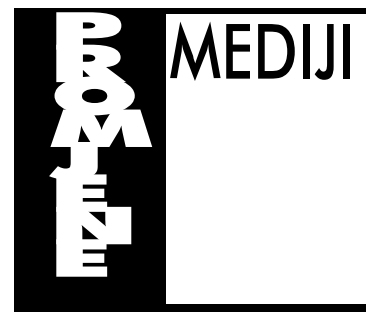
primitivizam koje su uspjeli institucionalizirati vratili su naše društvo u fazu darwinovske borbe za opstanak. Upravo ta politizacija medija najveći je problem ovog društva. Normalna je stvar da svaki novinar kao privatna osoba ima određene političke simpatije, ali profesija koja zahtijeva objektivnost ne dozvoljava političku obojenost informacija. Geza Stančić smatra da se ovaj problem teško može riješiti bez »pročišćavanja« kadra, ali koje bi se zasnivalo na profesionalnoj diferencijaciji, odnosno točnom utvrđivanju koliko je tko profesionalno obavljao svoj posao. Profesionalizam i pluralizam unutar novinarskih redakcija, koji bi koliko-toliko odgovarao presjeku društva, jedini je način da se vrati dostojanstvo određenim hrvatskim medijima.

Ivan Šiber s Fakulteta političkih znanosti istaknuo je važnu ulogu televizije na globalnoj razini te koliko je jezik mržnje, koji je njome vladao proteklih deset godina, naškodilo slici Hrvatske u svijetu. Što se tiče pojedinih televizijskih novinara (»stranačkih administratora«), podsjetio je prisutne kako pojavljivanje na televiziji znači i opću prepoznatljivost, pa tako ne čudi da je bijes građana fiksiran upravo na te najisturenije elemente posredovanja HDZ-ove politike. Po njemu nova vlast mora odgovorno povući crtu kako bi konačno iz pretpolitičkog prešli u političko društvo.

Obrad, Ivica, Miljenko, Andrej, Hloverka...

Na okruglome stolu bili su i novinari koji su na svojoj koži najbolje osjetili čvrstu ruku HRT-a. Luka Mitrović misli da treba odustati od insistiranja na otkazima, jer bi se tako vrlo lako zaista moglo dogoditi da neka dašnje žrtve postanu prognitelji. Ipak ljude koji su na visoke pozicije došli prvenstveno silom, a ne na temelju profesionalne kompetencije, treba maknuti s odgovornih pozicija kako bi se spriječile daljnje štete i vratila neka elementarna razina novinarskog dostojanstva. Ivo Lončar jedini se spustio s teorijskih visina i odlučno imenovao one koji su najviše odgovorni za sramotu zvanu HRT, a čija su imena do tada nezvjesno lebdjela u zraku: Obrad Kosovac, Ivica Vrkić, Miljenko Manjkas, Andrej Rora, Hloverka Novak-Srzić. Oni ne bi, po njemu, trebali ostati bez kruha, ali posao koji su do sada obavljali nadilazi njihove novinarske sposobnosti i trebali bi ih zamijeniti sposobniji. Naglasio je da treba pripaziti kako se i sadašnjoj vlasti nebi omakla slična greška nedostatka profesionalizma dajući za primjer mladu djevojku koju je Stipe Mesić poslao na tri mjeseca da »nauči zanat« na HRT kako bi mogla kasnije izvještavati iz njegova ureda.

Marko Tarle iz Matice hrvatske imao je nešto blaži pogled na stvari. Po njemu, profesionalci među prozvanom ekipom HRT-

a (ne znamo točno na koga se ovo odnosi) svakako bi trebali ostati na televiziji. Najradikalniji u svojoj osudi bio je Branimir Bilić prema kojem bi se svima koji su »zabrljali« trebala oduzeti novinarska iskaznica, a umjesto pred Vijećem časti HND-a, za svoje bi postupke trebali odgovarati pred pravnom državom.

Vjekoslav Miličić s Pravnog fakulteta među prvima kod nas počeo se baviti pitanjem etike u novinarstvu i kao budni promatrač medijske stvarnosti počastio je prisutne čitavim nizom primjera neetičnog ponašanja u novinarstvu. Jednu od zamjerki uputio je i Forumu 21, kritizirajući njihovu neorganiziranost i međusobnu netoleranciju.

Složnost i odlučnost su itekako potrebni žele li novinari osvjetliti obraz svoje profesije. Sada je pred njima (ali i pred novom Vladom) prvi test zrelosti — najprije prijedlog, a zatim i donošenje *Zakona o HRT-u*. Time će i pitanje »revanšizma« u novinarskim redovima konačno biti riješeno. Na opće veselje, nadamo se. ☐

Zakon o HRT-u

Kamo ide divlji HRT?

Uzevši u obzir sramotne informativne priloge na HTV-u, koji ne prestaju unatoč političkim promjenama, donošenje novog Zakona o HRT-u i njegova što skorija primjena nužni su za opće dobro i očuvanje mentalnog zdravlja nacije

Iva Šrot

Okrugli stol o novom zakonskom rješenju HRT-a, Hrvatsko novinarsko društvo, 8. ožujka 2000.

Vlada je za rok predaje nacrtu Zakona o HRT-u odredila 20. ožujka i radna grupa na čelu sa Željkom Antunović očekuje prijedloge ljudi iz novinarske struke. Prvi je korak Okrugli stol u HND-u, a ne treba zaboraviti ni međunarodni skup u Opatiji zakazan za 16. ožujka na kojem će se raspravljati upravo o zakonu o javnoj televiziji. Predsjednik *Forum* 21 Damir Matković započeo je Okrugli

stol izloživši četiri ključne točke *Forumove Povelje o HRT-u*. To je prvenstveno demontiranje HRT-a, odnosno razdvajanje na tri samostalna javna poduzeća — Hrvatski radio, Hrvatska televiziju i Odašiljače i veze. Druga bitna točka je privatizacija trećeg kanala, čime bi se omogućio pluralizam televizijskog tržišta. Tu je zatim i pitanje regionalizacije HRT-a, jer za sada regionalni studiji nemaju apsolutno nikakvu autonomiju. I konačno, nešto od izuzetne važnosti za samu provedbu bilo kakvog zakona — valja uspostaviti Nacionalno vijeće za RTV koje bi prestalo služiti isključivo kao paravan iza kojeg se skrivaju manipulacije od strane političkog vrha.

Medij za javnost

Geza Stančić iznio je sljedeće četiri bitne stavke. Kao prvo, treba definirati što je to što će osigurati da HRT zaista postane samostalna kuća, odnosno da li status HRT-a ostaviti da ima status javne ustanove ili ga pak preformulirati u trgovačko društvo. Zatim, poštujući evropski trend k deregulaciji u oblasti javnih medija, trebalo bi zakonom ustanoviti da niti zakonodavac nema pravo svojevoljno intervenirati u program. Ulogu Vijeća HRT-a, nadalje, trebalo bi definirati kao organ koji će omogućiti funkcioniranje programa pluralističkog koncepta, a Nadzorni odbor, Vijeće i direktor HRT-a morali bi stajati u odnosu međuovisnosti. Tu je konačno i pitanje unutarnjeg pluralizma, odnosno redakcijske demokracije gdje bi se svakako trebala uspostaviti dvosmjernost komunikacije u cilju kvalitetnijeg programa.

Problem statusa Hrvatskog radija detaljno je iznijela Nada Zgrabljčić. Za početak ona predlaže ustanovljavanje uloge javnog radija u društvu i unutar HRT-a. Kako se Hrvatski radio želi odvojiti od Hrvatske televizije, potrebna je neovisna revizija kako bi se ustanovilo da li je i u kojoj mjeri Hrvatski radio u fuziji s Televizijom financijski oštećen, kako bi napsljetku došlo i do konačnog razrješenja vlasničkih odnosa. Potegnuto je bilo i pitanje prostorija Hrvatskog radija (konkretno, zgrade u Šubićevoj i Jurišićevoj) koje je HTV prodao, dodijelivši Hrvatskom radiju tek podstanarski status na četvrtom katu zgrade na Prisavlju. Napomenula je i pad slušanosti HR-a i potrebe za promjenom i osuvremenjivanjem programa.

Nenad Puhovski iz *Centra za dramsku umjetnost* osvrnuo se više na samu funkciju javne televizije kao medija kreiranog za javnost, financiranog od javnosti i stoga neizbježno i kontroliranog od javnosti. Kako je to kod nas nešto krajnje apstraktno, on predlaže i nekoliko stavki čijim bi se uključivanjem u Zakon o HRT-u kontrola od strane javnosti konačno mogla i pravno garantirati. On predlaže formiranje Programskih savjeta kako bi u stvaranju programa mogli sudjelovati ljudi i iz drugih struka, kao i šira javnost. Također se zalaže za veći postotak vanjske (odnosno nezavisne) produkcije kao i za postojanje javnih natječaja za one programe koji su značajni za kulturu (jer ne smijemo zaboraviti da je televizija za veći dio Hrvatske glavni odašiljač kulture). I konačno, smatra Puhovski, izuzetno je važno da HRT otvori mogućnost ulaska u televizijske arhive čak i običnim građanima, kao što je to praksa i u svijetu.

Vrijeme ističe

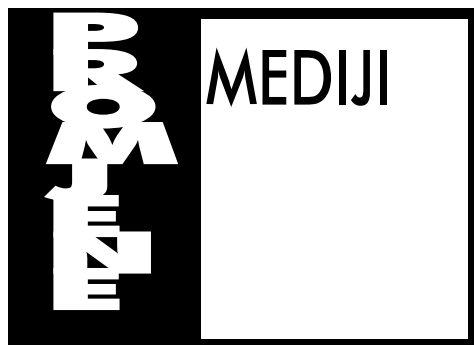
Akademik Vladimir Paar u svojem je izlaganju prije svega istaknuo edukativnu ulogu televizije u društvu poput našeg,

gdje je ona mnogim ljudima jedini izvor informacija i kao takva trebala bi pripremati hrvatske građane na razvoj kako ne bismo zauvijek ostali na periferiji. Za Vijeće HRT-a (kojeg je i sam bio član) predlaže da se sastavi od 20-30 članova koji ne bi primali plaće, već bi tu funkciju obnašali na volonterskoj bazi kako bi se izbjegla potkupljivost. Također predlaže jasniju definiciju odnosa između Vijeća i kuće kako bi se spriječila politička samovolja i uplitanje u organizaciju programa.

Nenad Stazić, saborski zastupnik i urednik Hrvatskog radija, predlaže ustroj HRT-a kao trgovačkog društva kako bi se spriječila ovisnost o državnim financijama. On smatra da bi članove Vijeća trebala birati posebna stručna grupa unutar HRT-a, a ne Sabor kao što je predložila Vesna Alaburić. S njom se u mišljenju razilazi i kad su u pitanju političke orijentacije članova Vijeća. Naime, za razliku od nje, on smatra da nije loše u Vijeću imati i nekoliko saborskih zastupnika (naravno, različitih političkih orijentacija) jer i to na neki način odražava sliku nekog društva. Razdvajanje HR-a od HTV-a, on tvrdi, treba ostvariti postepeno, a za početak slaže se s otvaranjem odvojenih računa.

Prema mišljenju Branimira Bilića, Vijeće HRT-a ne bi više bilo nadzorno, već isključivo pluralističko tijelo usmjeravanja koje bi poštivalo pluralitet hrvatskog društva, a čije bi odluke Sabor samo potvrđivao.

Čuli su se tako u srijedu i brojni drugi prijedlozi, ali uglavnom su bili tek preslika ovih spomenutih. Pluralitet mišljenja konačno je uspio ujediniti Luka Mitrović koji je prisutne podsjetio na kratkoću vremenskog roka i pozvao ih na priključivanje HND-ovoj akciji za stvaranje prijedloga zakona. Dobrodošli su svi iz područja kulture, novinarske i pravničke struke. Manje priče i više rada, jer vrijeme ističe... ☐

Poduzeće za grafičku proizvodnju i trgovinu d.o.o.

Zagreb, Medarska 69

tel/fax: 01 378 2395, 098 233 907

TISAK I UVEZ KNJIGA, PROSPEKATA, BROŠURA, KALENDARA I DR.

HNK, Klovičevi dvori i HDLU), čemu još treba dodati tridesetak međunarodnih festivala i manifestacija.

jeku zagrebačke krize 1997. godine, kada je na gradskom proračunu bilo 1.830 zaposlenih u kulturi grada ili 216 više od današnjih

prošlogodišnjeg potpisivanja kolektivnog ugovora, kojim je HDZ kupovao socijalni mir povećanjem plaća zaposlenih, ali i neke nove obveze u dogovoru s Ministarstvom kulture (sufinanciranje Klovičevih dvora). Štoviše ova su povišenja išla debelo na račun programa, a nekim se programima još i otkidalo, da bi se davalo drugima, pa umjesto da neposredna proizvodnja kulture raste, novac za programe iz godine u godinu kopni, dok tzv. fiksni troškovi (plaće, struja, namještaj, održavanje zgrada...) sve više ra-

strukturi i programu kulture doveo u pitanje osnovne vrijednosti, pa i samu supstancu gradske kulture.

Doduše trend unošenja nereda u program i strukturu, na stranu ratne nevolje, počeo je u gradu još dolaskom budućeg ministra kulture Bože Biškupića za dogradonačelnika grada Zagreba. Kritičari takve politike danas svjedoče o prestajanju argumenata, napuštanju kriterija i razvijanju klijentilističke prakse punom parom. Rad Ureda uglavnom se svodio na distribuciju sredstava, i

Financiranje kulture Zagreba

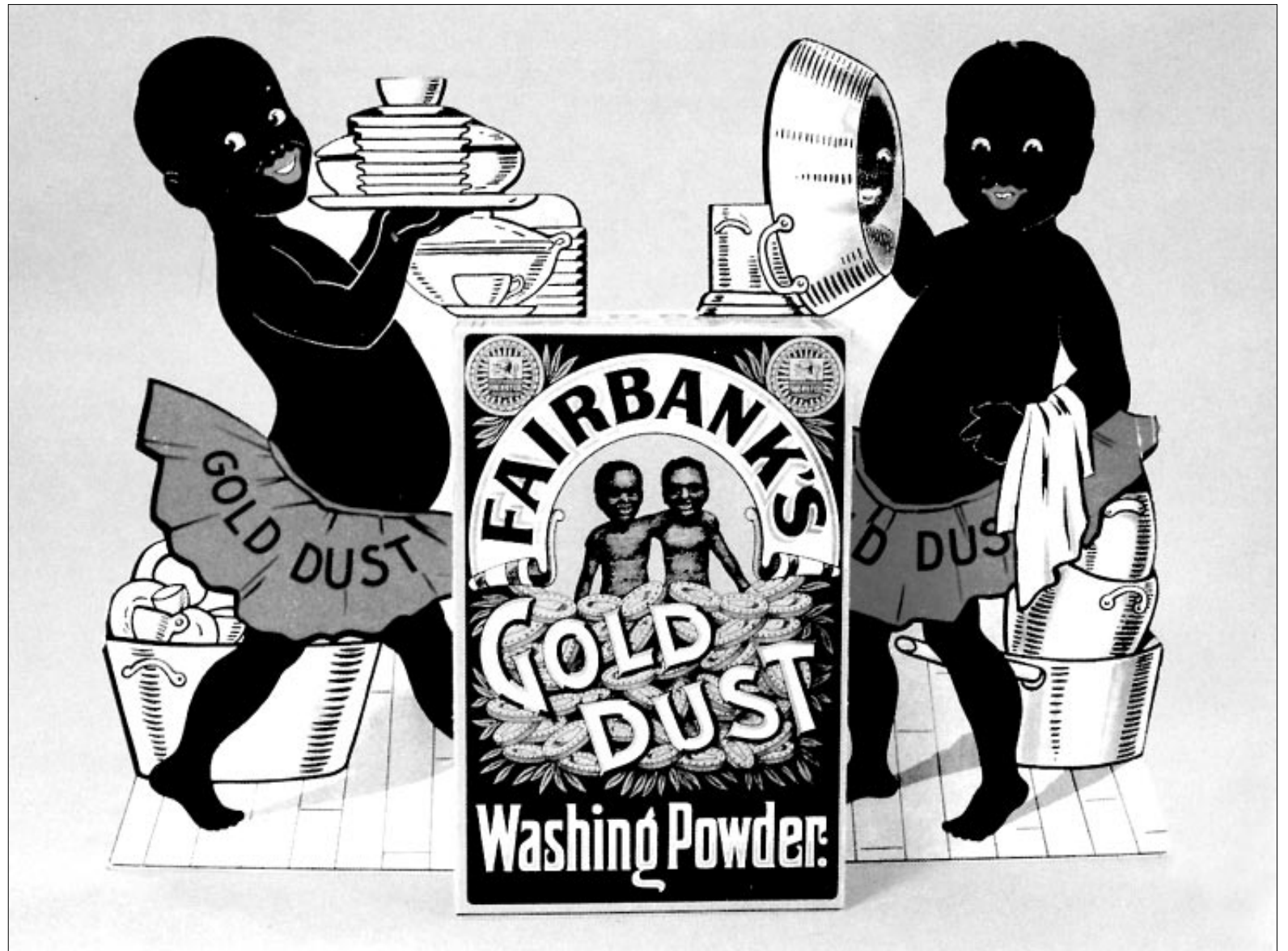
Obračun kod O.K. kulture

Golemi zagrebački kulturni pogon postoji zbog sebe sama — o čemu svjedoče brojke

Davorka Vukov Colić

Porezni obveznici hrvatske metropole ove će godine iz osamnaest posto gradskoga prireza izdvojiti za kulturu 251.822.632 kune, tako bar kaže plan sredstava za financiranje javnih potreba u kulturi grada Zagreba za 2000. godinu. Gradska skupština, u kojoj je tanku većinu činio HDZ, nije o njemu imala prilike posebno raspravljati zbog višemjesečne novogodišnje pauze (!), pa je u takvoj »farsi koja se ne treba dalje nastavljati« (Zorica Nikolić) mnogo toga i u samoj kulturi grada neizvjesno, što ne znači da potpisani ugovori ne obvezuju bez obzira na sve izvjesniju mogućnost prijevremenih izbora u Zagrebu.

I ovogodišnji plan grada kulture, u kojemu djeluje 70% svih kulturnih institucija u zemlji, pokriva rad 5 gradskih knjižnica s 49 ogranaka, 7 javnih kazališta i 18 projekata kazališnih zajednica, 6 plesnih grupa i umjetničkih organizacija, 3 glazbene javne ustanove i 13 ansambala i umjetničkih organizacija, 9 muzejskih ustanova, 50 izložbenih prostora, 40 časopisa, 18 centara za kulturu, 107 amaterskih, uglavnom folklornih društava, te rad ustanova kojima upravlja Ministarstvo kulture, ali ih sufinancira grad Zagreb (NSK, Muzej Mimara, Hrvatski povijesni muzej,

Cara do duvara

Ovogodišnja svota nešto je veća od prošlogodišnjih planiranih 228.000.000 kuna ili još veća u odnosu na 187.083.081 kunu u

1.614 zaposlenika. Međutim, nominalno povećanje ne znači stvarno povećanje sredstava, jer su ga progutali povišeni materijalni troškovi, poglavito zbog uvođenja PDV-a, kao i zbog

stu, gutajući ove godine rekordnih 80% novca namijenjenih gradskoj kulturi.

Tako ispada da porezni obveznici, u kulturi koja je prije svega programska djelatnost, financiraju golem pogon koji postoji zbog sebe samoga, jer praktički nema što i sa čime raditi: knjižnice s praznim policama uglavnom glume knjižnice; teatri s pokojom premijerom uglavnom glume teatar; muzeji uglavnom životare... Za razliku od omjera fiksnih troškova i programa koji je prije desetak godina bio otprilike 50:50, danas je 80:20, čime je naslijedeni socijalistički model usmjerene i kontrolirane kulture doveden do zida. No, tomu očito nije kriva samo nestašica novca i rušilačka politika poreza na dodanu vrijednost, nego i — kako se sve glasnije tvrdi u Zagrebu — opći nered posljednjih godina u pravilima, kriterijima i odlukama Gradskog ureda za kulturu grada Zagreba.

Grad na kraju balade

Gradani metropole mandat Mladena Čuture u Uredu za kulturu zasigurno će pamtili po otkupu tzv. *vrijednih knjiga od nacionalnog značaja* (u njegovu izboru to su *Ogledi i pogledi* Maje Friedlich i knjižica intervjua patera Lasića), sufinanciranju čuvenog Sedlarova *Četveroreda*, natezanjima oko smjene ravnatelja KIC-a ili najnovije afere oko ravnatelja ZKM-a. Sada, pri kraju balade, mnogi kulturni djelatnici grada optužuju ga da je neredom u

prema nahodenju, često onako, odoka, bez analitičkog uvida u stvarno stanje umjetničkih djelatnosti i činjenica koje bi mogle potkrijepiti odluke. U odlučivanju o sredstvima sve se više,

Plan sredstava za financiranje javnih potreba u kulturi grada Zagreba u 1997. i 2000. godini:

Izdaci	Planirani iznos za 1997.	Planirani iznos za 2000.
Biblioteka djelatnost	37.208.000	51.959.000
Centri za kulturu	9.255.000	11.528.000
Časopisi	2.700.000	2.800.000
Glazbena djelatnost	18.709.500	29.340.000
Kazališna djelatnost	41.463.500	62.460.000
Kulturni amaterizam	2.600.000	2.400.000
Likovna djelatnost	4.746.000	4.835.000
Muzejska djelatnost	26.718.000	42.628.000
Zaštita spomenika kulture	3.000.000	—
Posebni programi	7.360.000	8.600.000
Tekuće održavanje i hitne intervencije	11.200.000	2.000.000
Informatička oprema	1.000.000	800.000
Prenesene obveze	2.073.081,65	2.812.632,62
Osiguranje	1.300.000	2.000.000
HNK	16.000.000	23.700.000
Program filma	750.000	3.000.000
Rezerva	500.000	400.000
Drugi izdaci	500.000	210.000
Ukupno	187.083.081,65	251.822.632,62

* Napomena: Zagreb iz gradskog proračuna za kulturu izdvaja gotovo dvostruko više nego Split ili Rijeka. Plan za 2000. uspoređujemo s 1997. godinom zagrebačke krize, kada je raspušteno gradsko Poglavarstvo, a proračun je na svoju ruku donijela tadašnja privremena gradonačelnica Marina Matulović-Dropulić.

U 2000. godini u stavci za muzejske djelatnosti uključeno je, u dogovoru s Ministarstvom kulture, 2.500.000 kuna za galeriju Klovičevi dvori. Financiranje se 1997. godine odnosilo na 37, a ove godine na 38 gradskih ustanova kulture (prošle godine privatna družina *Zar ptica* proglašena je gradskim kazalištem) i njihove redovne djelatnosti, sufinanciranje HNK i Klovičevih dvora kao državnih institucija, te sufinanciranje oko tisuću programa u različitim kulturnim djelatnostima.

Za financiranje redovne djelatnosti gradskih ustanova sa 1.830 zaposlenih (tzv. fiksni trošak), godine 1997. bilo je namijenjeno 119.425.000 kn ili 63,5 posto ukupnih sredstava namijenjenih kulturi iz gradskog proračuna. U 2000. godini s 1.614 zaposlenih planirano je 166.960.000 kuna. Dodaju li se tim izdacima sredstva namijenjena HNK i Klovičevim dvorima (26.200.000 kuna), tekućem održavanju (2.000.000 kuna), nabavci informatičke opreme (800.000 kuna), tekućem održavanju objekata kulture (2.000.000 kuna), te obvezno osiguranje (2.000.000 kuna), ostaju programska sredstva u visini od 46.940.000 kuna. Drugim riječima, za proizvodnju »novih kulturnih vrijednosti« (tablica 2) u gradu Zagrebu ostaje dvadesetak posto od ukupnog novca namijenjenog kulturi.

Fiksni troškovi sve više rastu, gutajući ove godine rekordnih 80% novca namijenjenih gradskoj kulturi

kažu, unosi stranačka kvazipolitika, pojedinačni interesi i podobnost, ukoliko, u pitanje je počela dolaziti autonomija kulture i stvaralaštva, zanemarivani su argumenti i kriteriji, koji su — kakvi-takvi — do tada postojali barem kao usmena predaja. Upravo ne stajući sredstava, kada je standarde trebalo sačuvati, novac je mimo programa curio na sve strane, za nove projekte, bez stručne verifikacije i procedure.

Od Agonije do Četveroreda

Priča se da je dolaskom na čelo Ureda za kulturu Mladen Čutura demokratski proces u kulturi otvorio stavom kako su javne potrebe u kulturi poslovna

3 x 24 — knjiga = HRT

Još jedna odredba iz sjene, bez lica i mirisa, kojom se naređuje egzekucija knjige

Ana Schmidtbauer

Prije sedam mjeseci emisija *Knjigom u glavu* dobila je po glavi. Naime, u novoj programskoj shemi HTV-a 3 x 24 nije se uspjelo naći trideset minuta za ovu emisiju, proizvod nezavisne producerske kuće *Phenomena*. Posljednje tri godine, koliko je emisija emitirana, njezini su autori uspijevali pronaći *modus vivendi* sa čelnim ljudima HTV-a, makar on značio guranje u zapećak, daleko od atraktivnih programskih termina. Cilj je bio da se u vremenu PDV-a, u vremenu gušenja kulture i izdavaštva, gledateljima ponude vijesti o književnoj produkciji i da ih se informira kako knjiga živi pod političkom čizmom.

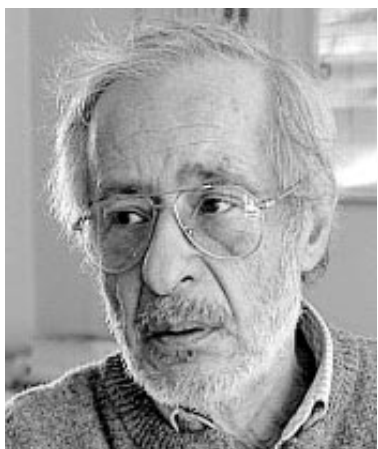
Prigovora je bilo raznih, samo ne na račun kvalitete emisije i pokušaja njezinih autora da jezgrovito i dinamično prikažu sve što se s knjigom i oko knjige događalo tog tjedna. Bilo bi razumljivo da je emisija s programima nestala prirodnom selekcijom i odabirom istovrsnog, no boljeg. Međutim, pretplatnicima HTV u 72 sata dnevno nudi gomile repriza i meksičkih sapunica, a kultura stane u *Pola ure kulture, Pozivnicu, Transfer i V-efekt*, ova zadnja dva u nemogućem terminu.

Sead Alić, urednik emisije *Knjigom u glavu*, ponudio je uredništvu Obrazovnog programa elaborat i za jesensku shemu. Povjerenstvo ga je prihvatilo, ali kada se krenulo sa snimanjem prve emisije novog ciklusa, stigla je obavijest da je skinuta s programa. Bila je to još jedna odredba iz sjene, bez lica i mirisa, kojom se naređuje egzekucija knjige. Naša pitanja odgovornima na televiziji o razlozima takve odlu-

Knjigom u smeće

Zarez donosi izjave pisaca, publicista, urednika i izdavača dane u povodu skidanja emisije *Knjigom u glavu* s inače beskonačnog televizijskog programa. Glavni producent obrazovnog programa Jozo Barlović i Obrad Kosovac nisu željeli ništa reći

ke ostala su bez odjeka. Antiintelektualni tretman knjige, tipičan za proteklih deset godina, kopra se i dalje.

Albert Goldstein Guranje u nepismenost

Nego samo da sam pratio emisiju, nego sam vrlo često kao izdavač bio prisutan u njoj. Ova odluka ne da me iznenađuje, nego me zaprepasuje.

Jedna delegacija izdavača bila je, pred ljetom, na razgovorima s Vrkićem, Galićem, Nedom Ritz i inima da bi se unaprijedila prisutnost knjige i informacija o knjizi na HTV-u. Ono što smo tražili, mogu to doslovno citirati, jest da informacija o knjizi na televiziji bude prisutna, barem u onoj mjeri u kojoj ona jest zastupljena općenito na području kulture. Kao usporedbu naveli smo da je to, otprilike, kao ping-pong u sportu — osnovni je posao televizije da informira, pa neka nas informira o knjizi barem koliko nas informira o ping-pongu. Tada smo imali puno razumijevanja s njihove strane da je informiranje o knjizi apsolutno manjkavo, da je ono nekontinuirano, da nitko to ne prati sustavno, da nismo, kao što je rekao Nenad Popović, Juru Ozmeća koji bi pratio knjigu. Nema osobe koja kontinuirano prati knjigu na televiziji, kojoj se čovjek može obratiti s novošću, s informacijom itd. Izgleda da je rezultat svih tih pregovora da se ukida jedini mali geto za knjigu.

To je strašno, ali izgleda da je razumljivo u okviru tretmana knjige uopće i uklapa se u antiintelektualistički pristup — knjigu treba eliminirati iz našeg života. Skidanje emisije *Knjigom u glavu* s programa, bez obzira koliko ona bila uspješna ili ne, to je pitanje pojedinih mišljenja i procjena, oduzimanje je prostora knjizi i još jedno guranje u nepismenost.

Branko Čegec Rastezanje krepene mačke

Kad bi to bila i najgora emisija o knjigama, ona je nažalost jedina. Već zbog toga se ne bi smjela ukinuti, nego bi trebalo, eventualno, tražiti neki novi model po kojem bi se ona radila. Nažalost za *Knjigom u glavu* nije ostavljena takva mogućnost, nego je naprosto izbačena iz sheme u kojoj su mnoge redakcije zatečene količinom dodijeljena vremena. Dakle, problem vremena

očito ne postoji. Očito je to problem generalnog odnosa, generalnog ponižavanja prostora za knjigu, izdavaštva, pisaca, izdavača, knjižara. I mislim da to, nažalost, svjedoči o općem odnosu u kojem doista nikakva kulturna vrijednost nema prostor.

To ne treba doživljavati kao iznimku. To je, nažalost, praksa koja traje, koja poprima sve drastičnije razmjere. U vrijeme kad taj televizijski program, koji je razvučen na 24 sata i podsjeća na rastezanje krepene mačke, nema pola sata za knjigu, mislim da to ne treba uopće dodatno komentirati. Nijedna normalna televizija, nijedna normalna civilizirana zemlja koja ima programe kulturnog sadržaja, tako nešto ne bi smjela dopustiti.

Igor Mandić Prognoza neduhovne klime

Već sam prije mnogo godina napisao da na Hrvatskoj televiziji ima više uposlenih meteorologa nego književnih kritičara. Evo, došla su neka nova vremena. Klima se mijenja, ali duhovna klima ili duhovna atmosfera nešto slabije, sporije i teže. Kao da je mnogo važnije znati navečer kako će sutra rasti travica i trebamo li ponijeti kišobran, nego što nam se događa u duhovnoj sferi, onoj za koju se toliko hvalimo da nas je održala. Ako postoji već taj poklič da nas je kultura održala, zašto onda uporno i stalno radimo protiv nje?

Ta emisija provokativnog naziva, *Knjigom u glavu*, mnoge je zbunjivala. Ali ja sam naslov shvatio kao pokušaj otrežnjenja gledateljstva, izvlačenja iz obamrlosti duševne i duhovne u koju smo upali, brinući se o svim sporednim stvarima. Jer, kao što vidimo na televiziji, upravo je estrada iz podzemlja masovne kulture danas postala glavni sadržaj medijske kulture. Uspela se na pijedestal, a knjige bacila u zapećak. Tako su ovu sjajnu, duhovitu, originalnu emisiju, radenu prema svim pravilima i zakonima televizijske medijske tehnike, bacakali iz jednog u drugi termin, pa je čovjek teško mogao pohvatati njezinu učestalost i redovitost, što nije pravedno prema njoj.

To je bila jedna, u stvari jedina emisija koja se isključivo bavila književnim problemima i problemima književnosti i knjižarstva. Dakle, najbolnijim stvarima naše duhovnosti danas i gotovo mi je nezamislivo da na bilo koji način može doći u pitanje, da je netko može maknuti iz pro-

grama zbog toga što je radena suvereno, duhovito, medijski originalno, svježe. Bilo je zadovoljstvo i sudjelovati u njoj ili ponekad čak biti spomenut kao autor. Zato se usrdno zalažem, ako moj mali skromni glas išta znači, da televizijska emisija *Knjigom u glavu* bude rehabilitirana i vraćena upravo u elitni termin, da nam u tim terminima estradna kaša kojekakvoga zvuka više ne ispunjava kulturna vrijednost nema prostor.

Branko Maleš Svinjarija

Ukidanje emisije *Knjigom u glavu* naprosto je svinjarija. Drugu riječ, sad trenutno, ne znam pronaći. Pogotovo u ovoj shemi, 3 x 24, dakle čitav dan i noć da se nije našlo neko mjesto, to je naprosto smiješno. Nije se htjelo da budemo jasni.

E sad, kako je sve što je došlo na televiziju, a nadam se da tako neće i ostati, došlo putem HDZ-a, vjerujem da su za to oni i zaslužni, odnosno krivi što te emisije više nema. Više emisija koje se izravno bave knjigama nema, a to je, ponavljam, svinjarija.

Ivan Aralica Korak u nepovoljan položaj

Q duvijek sam pratio hrvatsku izdavačku djelatnost, od kad se god bavim književnošću, a to je od mojih mladih dana. Mogu reći da mi nikada nije bilo viška informacija o edicijama koje izlaze na hrvatskom književnom prostoru. Danas je ta informacija potrebna, čini mi se, nego što je bilo jučer. Iako postoji određena povika da knjiga ne stoji baš najbolje, što je istina, znam i za vremena kad je oskudna informacija pokrivala sve što je toga trenutka izdavano na našem prostoru. Danas, hvala bogu, to je i pored našeg nezadovoljstva toliko razgranato da koliko god imali informativnih izvora, nijedan nije suvišan. I pored onoga što nalazimo u tisku, dnevnom tisku, pored onoga što čujemo preko radija, i pored onoga što možemo naći u listovima i časopisima iz kulture, mislim da je bila prijeko potrebna jedna emisija na televiziji koja daje osnovne informacije o izdavačkoj djelatnosti. U najširoj lepezi. Sve što se objavi, neka se prezentira.

Emisija o kojoj se sad radi, a koja je eto, nesretnim slučajem nakratko uklonjena s programa, tu je zadaću ispunjavala. Moram reći da nisam svaki puta dospijevao pratiti tu emisiju, ali kad god sam mogao, pratio

sam je. Meni je bila najdraža jer mi je pružala informaciju i jer sam, na osnovi te informacije, mogao selektirati; ovu ću uzeti, ovu neću uzeti.

Mi smo imali nesretno rješenje za PDV na knjigu u zadnje dvije godine, i to smo ispravili. Ne bi trebalo danas praviti nijedan korak koji će knjigu ponovno dovesti u nepovoljan položaj. Jer svugdje, u svim kulturama, a osobito kulturama malih naroda, knjiga ima neku određenu privilegiju. I zato bih jako molio one koji osmišljavaju televizijski program da još jednom razmisle i uvrste ovu televizijsku emisiju u program.

Ana Lendvaj Protjeran temelj

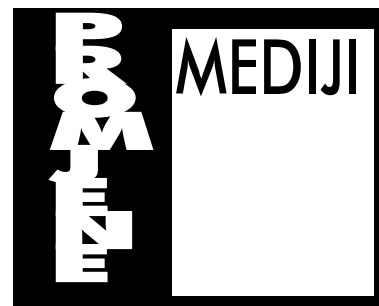
Nego bi bilo dobro da se *Knjigom u glavu* prestane emitirati naprosto zato što je to, prije svega, kvalitetna, vrijedna, potrebna i atraktivna serija emisija. Vrijedna je i sama kao kulturni proizvod, a i sam predmet kojim se bavi kulturno je važan. Knjiga je temelj svake nacionalne kulture i njeno praćenje temeljni je predmet svake televizije, nacionalne televizije osobito.

Svatko trezven reći će da je *Knjigom u glavu* atraktivna i dobro snimljena emisija, a ubuduće će, zahvaljujući ukidanju PDV-a, možda biti i konvertibilna. Dakle, riječ je o emisiji koju ni u kom slučaju ne bi trebalo protjerivati s hrvatske televizije.

Dražen Katunarić Gledano i zanimljivo

Vrlo sam rado gledao emisiju *Knjigom u glavu* zato što je to bila jedina originalna emisija što se sustavno bavila hrvatskim izdavaštvom. Meni je bila osobno korisna jer sam mogao na temelju tih informacija odlučiti hoću li nabaviti pojedinu knjigu ili ne. Kao glavni

razgovor

Redukcija perspektiva

Dogodila se redukcija perspektiva: favorizirano je kulturno nasljeđe s poželjnim pogledom

— Zato što javnost ne zna koje posljedice za nju samu ima devastacija znanosti. Javnost to nigdje ni ne može doznati: u tiskovnim

Bez svrhe i razloga

Kako je sa znanstvenim novinarima u svijetu?

— Ni u Europi ni u Americi ne postoje usko specijalizirani novinari koji se bave nekim jasno ograničenim područjem, na primjer: »samo nuklearnom fizikom« ili »samo teorijskom matematikom«. Naprotiv, postoje mreže suradnje između urednika i tzv. »znanstvenih suradnika«. Za to je najbolji primjer BBC-jeva znanstvena shema: postoji urednik koji ima tim od troje ljudi, čiji je posao stalno prikupljati znanstvene informacije sa svih područja, s kojima onda u javnost izlazi vrlo dobro pripremljeni urednik. Stvar je u tome da se znanost prati ne samo timski, nego i sustavno.

Otkad je ukinuta znanstvena redakcija na HRT-u, što rade »ukinuti novinari« i urednici?

— Živciraju se. I rade emisije »obrazovnog programa«, jer nas četvero (inače Obrazovno-znanstveni program jedini je novinarski tim HRT-a gdje svi pripadnici imaju visoku stručnu spremu; dakle u kojem novinari doista zadovoljavaju formalne uvjete koji su za taj posao zakonom propisani) od 1992. godine formalno spadamo u Obrazovni — tematski to znači: školski — program. Zapravo smo se izborili za znanstvenu emisiju pri kraju 1999. godine (*Znanstveni album*), ali saznali smo da će uskoro i ona biti ukinuta. Dakle tretman znanosti na HRT-u ostaje u domeni nevjerovatnog; znanstvene fantastike.

Koliko mogu sami znanstvenici učiti u medije i koliko oni barataju jezikom medija?

— U posljednje je vrijeme postalo uobičajeno da se znanstvenici bave novinarstvom. Mislim da je to potpuno pogrešno. Ima časnih iznimaka, kao što je akademik Paar, koji zna vrlo jezgrovito i rječitio pojasniti analitičke

operirati nekog bolesnika zato što znate koristiti skalpel, pa da vas još dodatno motiviraju upozorenjem da će bolesnik ionako umrijeti ako se operacije ne prihvatite baš vi. To nije fer ni prema stručnjacima ni prema javnosti. To je isto tako vrlo tipičan primjer krive »medijske politike«, u kojoj se ignorira i iskustvo i znanje potrebno za određeni posao. Imajte na umu da biti znanstvenik, za razliku od biti novinarom, podrazumijeva dugoročno fokusiranje na usko i krajnje specifično područje rada, zbog čega emisija koju vodi specijalist izgleda kao loša verzija znanstvenog skupa, a ne kao televizijska emisija na znanstvenu temu.

Teško razumljiv tekst

Novinar i te kako vodi računa o vrsti auditorija kojoj se obraća; novinar zna kada treba prekinuti specijalista, zna kada od njega tražiti dodatno objašnjenje, zna kako ponuditi javnosti ne samo jedno, nego i alternativno motrište. Identične se zloupotrebe stručnjaka događaju i onda kad specijalisti pišu o svom poslu u tiskovnim medijima. Otkad je Igor Mandić preuzeo *Vjesnik*, ondje možete jednom tjedno pronaći stranicu posvećenu znanosti iz pera nekog stručnjaka, što je svakako pohvalno, ali i tu se ponavlja priča o dobronamjernom stručnjaku koji iznosi teško razumljiv tekst, a koji k tome nitko od novinara nije redigirao ili prekomponirao ili razbio na manje cjeline. Zašto? Zato jer se nitko ne smatra »kompetentnim« petljati u specijalistički tekst. Vidite, znanstveni novinar tome i služi da bi se »petljanjem« u specijalističke tekstove barem dio stručnog znanja na razumljiv način približio publici.

Stephenu Hawkingu izdavač je rekao kako će zbog svake jednadžbe u knjizi izgubiti 50 % čitatelja; dakle izdavači znaju što znači zloupotreba stručnog žargona. Ali jesu li možda humanistički znanstvenici medijski sposobniji (jasniji), od prirodoslovaca? I potpitanje: zašto humanisti s visine gledaju na prirodnjake, a prirodnjaci s visine na humaniste?

— Prvi odgovor: humanisti nisu medijski atraktivniji sugovornici od prirodoslovaca niti je njihov žargon široj javnosti išta razumljiviji od žargona jednog kemičara. Sve struke imaju svoje zatvorene žargone koje znanstveni novinar ima dužnost pojasniti. Odgovor na drugo pitanje: nisam baš siguran da između prirodnih i humanističkih znanosti postoji animozitet, ali rekao bih da postoji nerazumijevanje; ponekad i nedostatak interesa. Ali oduvijek su postojali i »mostovi« između ovih znanstvenih grupacija; pojedinci ili grupe koji imaju toliko široku kulturu da mogu prevladati eventualna neprijateljstva. Osim toga, ne mislim da je postojanje bilo kakve konfrontacije među stručnjacima loše. Dapače. Jedino što smatram neznanstvenim jest jednoumlje. Kroz konfrontaciju se, naprotiv, dolazi do nove kvalitete. Nerijetko i do dinamiziranja odnosa, produbljivanja nijansi. U demokratskom društvu, nadalje, takozvani prirodnjak mora svakako imati mišljenje o društvenim pitanjima, baš kao što ga mora imati i humanist. Inače ni jedan ni drugi ne znaju u kakve će svrhe biti iskorišten njihov rad, a to je vrlo opasno. U nedemokratskim pak društvima imate slučaj da liječnik mirno po-

Stanislav Govedić, urednik znanstvenog programa HTV-a

Pravo na pogled unaprijed

Boris Beck

Medijsko tržište nudi mnogo znanstvenih informacija i isto toliko znanstvenih dezinformacija (naročito vezanih za ekologiju i genetski inženjering), zbog čega se ljudi među njima vrlo teško snalaze. Kakav je tretman znanosti na HRT-u ili u elektronskim medijima?

— Ipak bih razdvojio tretman znanosti na HRT-u i tretman znanosti u drugim elektronskim medijima; to nije jedno te isto. Elektronski mediji, kako znate, dijele se na govorne i slikovne, na radio i televiziju. Do devedesetih je godina upravo televizija u okviru svojih edukativnih programa prednjačila pred svim drugim medijima (posebno tiskovnim) u davanju općih informacija o znanosti; radio ju je polako slijedio i s vremenom sve više dostizao. No 1992. godine zbivaju se programske promjene u kojima je znanost na hrvatskoj televiziji potpuno marginalizirana, dok se praćenje znanosti na radiju nastavlja razvijati relativno neometano. Iste te 1992. godine, naime, znanstveni je program HRT-a prešutno ukinut.

Zbog financijskih ili ideoloških razloga?

— Ideoloških ili programsko-ideoloških. Znanost koja uvijek gleda par koraka naprijed, koja insistira na povezanosti s Europom i svijetom, koju zanima XXI. stoljeće (a ne devetnaesto), izravno se kosila s temeljnom orijentacijom »historicisma« čitave programske politike HRT-a devedesetih. Ne kažem da je povijest nebitna znanost, ne kažem da je ne treba proučavati ili da joj ne treba dati mjesto na nacionalnoj televiziji, ali barem isto toliko bitnima smatram fiziku, kemiju, biologiju, geologiju, ekologiju, arheologiju, kibernetiku, genetiku i ostale prirodne, medicinske, tehničke, društvene i humanističke znanosti; dakle znanosti koje su početkom devedesetih izgubile svoje mjesto i pravo na svoj glas na televiziji. Znači da su ga izgubile i u jednom velikom dijelu javnosti.

unatrag, odstranjena je znanost kao klasičan pogled unaprijed. I to osiromašenje nije se promijenilo do danas. Paradoks devedesetih ticao se također načina na koji su povijesne ili neutralno kulturološke teme (npr. očuvanja baštine) prodavane pod etiketom »prave znanosti«, dok su ostali istraživački naponi podvedeni pod tobožnju »subverzivnost«. Pazite, jedna je stvar šutjeti o znanosti u punom jeku ratnih zbivanja, tada još mogu shvatiti da na medijskoj razini doista imamo druge ideološke prioritete, ali ne postoji opravdanje da se i nakon završetka rata, pogotovo ne u sadašnjim uvjetima parlamentarne demokracije, još uvijek nitko ne uzbuduje oko činjenice nepostojanja znanstvenog programa na hrvatskoj televiziji. Igra zapravo nije samo u stavu prema znanosti jedne televizijske kuće; problem je u stavu čitavog našeg društva. Vi znate da su mnogi ministri znanosti tijekom devedesetih javno priznavali da nam znanstvene institucije stagniraju ili propadaju, pa i sadašnji ministar Kraljević govori o devastiranom stanju znanstvenog rada, ali društvo se time nije osjećalo i ne osjeća se naročito pogođenim.

Odakle ta indiferentnost?

medijima, primjerice, na znanstvenim temama radi jako malo novinara, a na prste dvije ruke možete nabrojati novinare koji se bave znanošću u svim medijima zajedno. Razmislite koliko pak ljudi istodobno i svakodnevno izvještava o politici. Središnji i očito teško rješiv problem znanstvenog novinarstva tiče se manjka ljudi koji su prije svega upoznati s metodologijom znanstvenog rada i koji stoga razumiju važnost (ciljeve, postupnost) određenog istraživanja. Vi kao novinar ne možete »prepričati« istraživanje iz citologije na isti način na koji »prepričate« teniski meč. Vi morate razumjeti zašto se nešto istražuje; morate dakle imati visoko obrazovanje, morate imati velik ili bar širok interes za inovativne doprinose ljudskom znanju i stvaralaštvu, na kraju morate imati i ponešto populistički dar prenošenja spoznaja. Neću uopće ulaziti u temu novinara koji nisu financijski stimulirani da se uhvate u koštac s bilo kakvim radom, a nekmoli znanstvenim, ali reći ću da znanstvenici, baš kao i znanstveni novinari, na kraju krajeva ipak nastavljaju raditi svoj posao iz neke vrste idealizma; katkad i iz želje za osobnom afirmacijom (koju ne treba podcjenjivati).

Znanstvene institucije stagniraju ili propadaju, ali društvo se time nije osjećalo i ne osjeća se naročito pogođenim

procesu teorijske fizike, ali Paar je samo jedan. Mnogo češće srećete znanstvenike koji svoju struku objašnjavaju gotovo »kriptično« ili koji nemaju pojma o dramaturgiji iznošenja informacija. Zato svugdje na svijetu postoje tzv. »znanstveni novinari«. Jedino je kod nas odjednom nekome palo na pamet da stručnjak iz biologije mora ujedno biti i medijski stručnjak. Vidjeli ste da je ciklus emisija *Sa svrhom i razlogom* često vodio sposoban povjesničar ili ugledna profesorica, ali isti ti stručnjaci naprosto nisu znali (a stvar je u tome da ni ne trebaju znati; to nije njihov posao) modelirati diskusiju pred kamerama. Kada bih s njima razgovarao, mnogi su mi rekli da im je vrlo nelagodno što im se nameće uloga za koju nisu ni kvalificirani ni psihički spremni. Prihvaćali su je kako bi do javnosti doprla barem minimalna informacija o onome što rade. Ali zamislite da sada vama netko kaže da odete

Stanislav Govedić rođen je 1942. godine u Zagrebu. Diplomirao je kemiju na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu u Zagrebu 1965. godine. Radio je na istom fakultetu kao asistent do 1972. kada prelazi na RTZ kao urednik u Obrazovnom programu. Godine 1979. osniva Znanstveni program TV-a, u kojem djeluje do danas kao urednik. U novinarskom radu bio je urednik, autor i voditelj preko 2200 znanstvenih i obrazovnih emisija. Kao predstavnik RTV-a sudjelovao je na međunarodnim znanstvenim skupovima (EBU) koji su promicali elektroničke medije. Objavio je tri knjige te feljtone i članke u tiskovnim medijima. Dobitnik je nekoliko međunarodnih i domaćih priznanja i državne nagrade za popularizaciju znanosti »Fran Tučan«.

zarez

tribina

Neodgovorna moć medija/Odgovorna nemoć kulture

Donosimo dijelove diskusije održane u povodu godišnjice Zareza u HND-u. Tekstove koji nedostaju objavit ćemo u sljedećem broju

Andrea Zlatar

Više od obilježavanja godišnjice izlaženja stalo nam je da javno porazgovaramo o nekim temama koje nas iz dana u dan muče dok radimo naše novine, dok čitamo druge novine, dok gledamo televiziju i dok uopće živimo u ovoj našoj Hrvatskoj kakva je sada. Razlog zašto smo naslovili večerašnju raspravu na dvostruki način, s mogućim upitnicima i usklićnicima, jest u tome da se u ovih posljednjih godinu dana susrećemo s vrlo jasnim osjećajem da su mediji utjecajni i da iz dana u dan procjenjujemo koriste li oni svoju moć na odgovoran ili neodgovoran način. S druge strane, proizvodi kulture, ili ono što pripada tzv. elitistič-

kim proizvodima kulture, vrlo često služe kao prostor za povlačenje, kao jedna vrsta rezervata u kojoj nema velike moći i nema utjecaja, ali se barem pretpostavlja da se mogu postaviti jasni kriteriji i jača odgovornost.

Čini se da naša tema otvara upravo te dvije strane problema koje su nam važne: s jedne je strane, ta elitističnost ili zatvorenost kulture, a s druge strane, medijska moć. Europska i svjetska iskustva pokazuju da se najveći i najbolji kulturni prilozima nalaze u velikim dnevnim novinama. Dakle, riječ je o stvarima koje se produciraju i proizvode u velikim izdavačkim kućama. Bizaro je da nijedne od trojih hrvatskih novina za kulturu nisu vezane za neki medijski projekt ili novinsku kuću, nego za ustanove ili tvrtke koje uopće nisu kapacitirane da ih opslužuju kao medije.

Postavljamo više pitanja: koliko je paradoksalna pozicija novina za kulturu; kako se kultura distribuira kroz medije; jesu li svi mediji kulturni ili nisu; te nije li pozicija novina za kulturu nešto što danas u Hrvatskoj ima više negativnih nego pozitivnih efekata?

Nenad Popović, nakladnik

Jači od HDZ-a

Mene osobno manje zanima što se događalo u devedesetima jer sam se tijekom devedesetih ispuhao u medijima i

nemam potrebu, sada naknadno, rekapitulirati probleme koji su se riješili na izborima za Parlament. Fenomen koji me zanima i koji

mi se čini dramatičan jest taj da je od HDZ-a ostao samo HTV. Kada čovjek danas gleda kvantitativnu analizu i analizu angažmana, vidi da je čvrsta jezgra hadezeovskih metoda, diskursa, politike, načina, smještena na HTV-u, a manje u HDZ-u. HDZ se praktički potpuno distancira sam od sebe, pa je onda pitanje nije li svojedobno, krajem osamdesetih, RTZ HDZ-u ponudio infrastrukturu kontrole društva pomoću koje je vladao. Bio sam u jednoj emisiji na HTV-u u kojoj je bilo očito da sam, i po pitanjima i po atmosferi i svim priložima koje su vrtjeli, u nekoj vrsti partijske centrale. Nije li HTV kao najjači medij u stvari jači i dugotrajniji od HDZ-a i ne krije li u sebi neku jako veliku opasnost i za buduća vremena?

Zanima me i hoće li Ministarstvo kulture, Ministarstvo znanosti i ostala ministarstva preuzeti financiranje znanstvenih i publicističkih projekata, koje su do sada morali financirati alternativni izvori poput Otvorenog društva. Dakle, hoće li i osjeća li nova Vlada odgovornost da preuzme obveze na hrvatskoj javnoj sceni za ono što je do sada bilo financirano izvana, a što je po mom mišljenju vrlo kvalitetno ili će se zadržati na ideji da i nadalje Otvoreno društvo i ne znam koji sve to komiteti financiraju jedne projekte, a da se oni zadrže na nekim drugima. Smatram da je dužnost nove Vlade, budući da sam i glasao za nju, da nekom vrstom dekreta ili jednom jakim odlukom preuzme financiranje tih projekata jer su oni ne samo kvalitetni, nego su posredno i neposredno doveli ovu Vladu na vlast. To je čak važnije nego hoće li ministarstva i nadležstva financirati, primjerice, *Hrvatsko slovo*. Hoće li, krucijalno je pitanje jer će se te institucije sada povući iz Hrvatske. One nemaju nikakvog razloga financirati književne časopise unutar jedne normalne demokratske zemlje.

Hrvoje Kraljević, ministar znanosti
Neće biti kao do sada

Kao što sam u zadnje vrijeme govorio u javnosti, neću donositi nikakve dekrete ni u kojem smislu i ni u kojem smjeru. Svi projekti koji će

kao prijedlog biti podneseni Ministarstvu imat će jednak tretman, a ni o jednom neću sam odlučivati. To će činiti odgovarajuće komisije ili povjerenstva, kako god se zvali, a činit će ih stručnjaci za određena područja.

Neće biti kao do sada. Samo toliko.

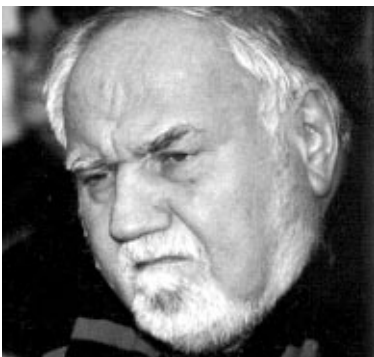

Biserka Cvjetičanin, zamjenica ministra kulture

Promjene i decentralizacija

Ministarstvo kulture trenutno radi i na programu i na svom ustroju. Možda ste već pročitali o tome da se osnivaju vijeća koja će donositi odluke u skladu s novom kulturnom politikom. U svakom slučaju ta će vijeća donositi odluke, prihvaćati projekte i brinuti se na koji način i kako će se oni financirati. Velika razlika u odnosu na dosadašnje stanje leži u tome da se ide na decentralizaciju i na odlučivanje šireg kruga ljudi.

No tek su dva tjedna prošla otkako je uspostavljen novi ustroj Ministarstva, tako da vam za sada mogu reći samo to: promjene su još u tijeku i ide se prema decentralizaciji.

Branimir Donat, književni kritičar

Nikakva piramida

Mislim da se naša problematika ne bi smjela samo koordinirati između Ministarstva kulture i Ministarstva znanosti te da se nikako ne može iz tog kruga odgovornosti isklju-

čiti Ministarstvo školstva. S jedne strane imamo fundamentalnu znanost, s druge, primijenjenu, a konačno imamo i školske udžbenike, knjige za lekturu. Kada čovjek pogleda koliko smo se uspješili kroz ovih deset godina u tim izdanjima srozati, mislim da bez te koordinacije neće biti ništa. Prema tome, apsolutno mislim da Ministarstvo školstva treba uvesti u tu problematiku jer ono stvara nove kadrove, a ako vrh piramide bude nikakav, onda će i osnovica biti nikakva.

Nadežda Čačinović, teoretičarka

Moć je disperzna

Najprije nekoliko riječi o moći ili nemoći: naučili smo konačno da moć ne sjedi lijepo pregledno na jednom središnjem mjestu gdje bismo je mogli preuzeti, svrgnuti itd. Moć je disperzna, a u njezinu održavanju i reproduciranju možemo sudjelovati na razne načine, pa subverzija zahtijeva veliku spretnost.

Kulturni časopisi ne bave se nužno subverzijom, oni su obično časopisi naknadnog odabira iz kulturne produkcije, konzervativni u želji očuvanja kriterija i preferencija: tako nimalo ne čudi da *New York Review of Books* pa i radikalniji *London Review of Books* objavljuju i oglašavaju i ženidbi, pretpostavljajući, valjda, da institucija braka najbolje funkcionira na kulturnoj usklađenosti.

Zarez, kao što je to u jubilarnom broju naglasila urednica, nije samo kulturni časopis; možda je točnije da još nije kulturni časopis i da za to još dugo neće biti uvjeta. *Zarez* je osviješteno radio na tomu da se stvori prostor funkcioniranja autonomne kulture, demokratske procedure i sličnih osnovnih stvari, a ne po nekom »kulturnom« kriteriju koji bi ga nužno oslabio u oporbenoj, razotkrivajućoj ulozi. Ta širina je mnogo bolja od nekih kod nas izdanih časopisa koji su svoju proklamiranu namjeru promicanja demokracije i javnosti destruirali logikom kliče. Časopisi grupe također su potrebna stvar, oni nisu kulturni, nego u slučaju uspjeha stvaraju novu kulturu. Moć *Zareza* jest kontekstualna zbog »lošeg postojećeg«, ali sasvim zbiljska i odgovorna.

Dražen Vukov Colić, novinar

Pokretači kulturnog života

Ova cijela rasprava započela je s pogrešnim upitima ministrima: koliko ćete nam dati novaca. Zbog čega se ne vjeruje da se može pokrenuti neka kulturna novina u čistom privatnom vlasništvu? I ono nemoguće

nije nemoguće sanjati. Nekada je *Telegram* izdržavao samoga sebe na tržištu, a sve dnevne novine koje su držale do sebe imale su jake kulturne rubrike, koje su onda stvarale i opće čitalačke navike za sve ono što se tako uvjetno naziva specijaliziranim kulturnim i umjetničkim novinama. Osim toga postojali su i jaki studentski listovi i časopisi koji su veliki broj svojih stranica posvećivali kulturi i umjetnosti, kao najbližem i najlakšem izlazu za osporeni prostor slobode.

Osobno sam imao čast urediti kulturnu rubriku *Vjesnika*, u kojoj su stalno bili zaposleni Tenžera, Mandić, Maleković, Foretić, Starčević. Dnevno najmanje dvije stranice kulture, a tjedni prilog od osam. Mandić pokušava barem prostorno vratiti neke od tih zaboravljenih medijskih tradicija, dok su iz takve *Vjesnikove* kulture izašle neke najznačajnije hrvatske umjetničke nagrade, kao što je »Goranova« ili »Račićeva«. Zbog toga se rasprava o kulturi i medijima ne može ograničiti samo na priču o trojim kulturnim novinama, kakve bile da bile, u ovom osobito paradoksalnom trenutku kada imamo nezabilježeno obilje u suprotstavljenim kulturnjačkim tiskovinama, a tako malo kulture u sveukupnim komercijalnim medijima i tako malo studentske publicistike u općoj duhovnoj oskudici. Nekada se činilo posve prirodno da *Vjesnik* sam financira svoje nagrade i odabrana kulturna zbivanja, dok danas na sve strane cvjeta gotovo isključiva državna ovisnost, ili — ponekad i vrlo nepouzdana — inozemna potpora. Samo ukoliko dnevni listovi i televizija ponovno postanu pokretači mnogo bogatijeg kulturnog života, mogu se stvoriti navike i tržište za bogatiji razmah općeg civilizacijskog zanimanja, u okviru kojeg specijalizirana izdanja za kulturu i umjetnost mogu osigurati svoju pravu razlikovnu vrijednost i pronaći nove kupce.

Dakako o tome je ovog trenutka teško, a gotovo suludo govoriti, kada se od pet dnevnih listova tri nalaze pred vlasničkom katastrofom (*Vjesnik*, *Slobodna*, *Večernji*), a *Glas Slavonije* grca na rubu bankrota. Ova nova Vlada odmah se spotakla o medije, a tek treba ostvariti onaj dodatni prostor slobode, u kojem se u okviru istog svjetonazora može konačno obraniti i nedodirljivo pravo na nemilosrdni društveni nadzor i osobnu duhovnu razliku. Samo ministarstva tu ne mogu sve učiniti, platiti ili potaknuti, pa ostaje potreba da inozemne naklade podupiru i specijalizirana kulturna glasila i glasila manjinskih, etničkih i rubnih grupa kako bi se osigurala postojanost, a obranila neovisnost, dok bi privatno poduzetništvo u nakladništvu također trebalo preuzeti važan dio dodatnih civilizacijskih i kulturnih obveza. Općenito sve medije, pa onda i medije kulture, tek čeka novi iskorak, pa bi politika — barem za početak — trebala strogo paziti da više nikada i ni za koga unaprijed ne određuje svoje ideološke miljenike. ■

Snimila Vladimira Spindler

zarez

tribina

Mediji protiv nemoćnih

Protiv te moći morat će se braniti civilno društvo

Žarko Puhovski

Čini se pomalo zbujujućim iskustvom slušati ovakva kulturnjačka naklapanja koja — sada — polaze od toga da su svi koji »odista pripadaju kulturi« bili godinama protiv — prethodne — političke vlasti. Kao što su 1990. mnogi — nerijetko isti oni koji su danas opet jedva izronili iz navodne političke potisnutosti — tvrdili da su njihove knjige, predstave, izložbe, pjesme itd. bile izrugivanje prethodnoj vlasti, tako se i sada ponavlja slična shema. Dostatno je da se na skupu kakav je večerašnji — posvećenome načelno kvazijubileju novina za kulturu — pojavi ministar i pol (neka mi oprostite gđa. Cvjetičanin) i rasprava se svodi na vapaj: »udijelite siromahu!«.

No, prosjačenje je barem odnos — tj. omogućuje (premda, kako se može vidjeti, ne i uvijek) svijest o dvjema pozicijama. Mnogo je gore — i na žalost bitno češće — stalno zamjenjivanje naslova/sadržaja raspravljanih tema. Jer, gotovo u pravilu navodna se rasprava o kulturi vodi kao govor o politici (čak i na posve politički način). To je posebice karakteristično za ovo vrijeme, koje, kako mi se čini, ima potencijal post-antikomunističkoga. Po logici uspostave hrvatskoga (i ne samo hrvatskog) postkomunizma kao antikomunizma, koji je — u metodički pozitivnome smislu — bio izveden kao apsolutizirani nacionalizam, valjalo bi očekivati da se upravo nacionalizam — ponajprije u kulturi — postavi u pitanje. No, to se uglavnom i dalje ne zbiva, ili se zbiva tek na političkoj razini.

Može se to pokazati višeslojno, od ovdje već predznačenih propitivanja integriteta intelektualca ponajprije u kontekstu rasprave o izvoru njegovih/njezinih prihoda na dalje. Ali u takvim procjenama valja biti krajnje oprezan. Jer, ne čini se nužno točnom teza da su integritet mogli očuvati oni koji nisu ovisili ni o vlasti niti o Sorosu — za takve

se u lokalnim prilikama rijetke, djelomice privilegirane pojedince može ponajprije reći da su bili *outsideri*. Još je opasnije tvrditi

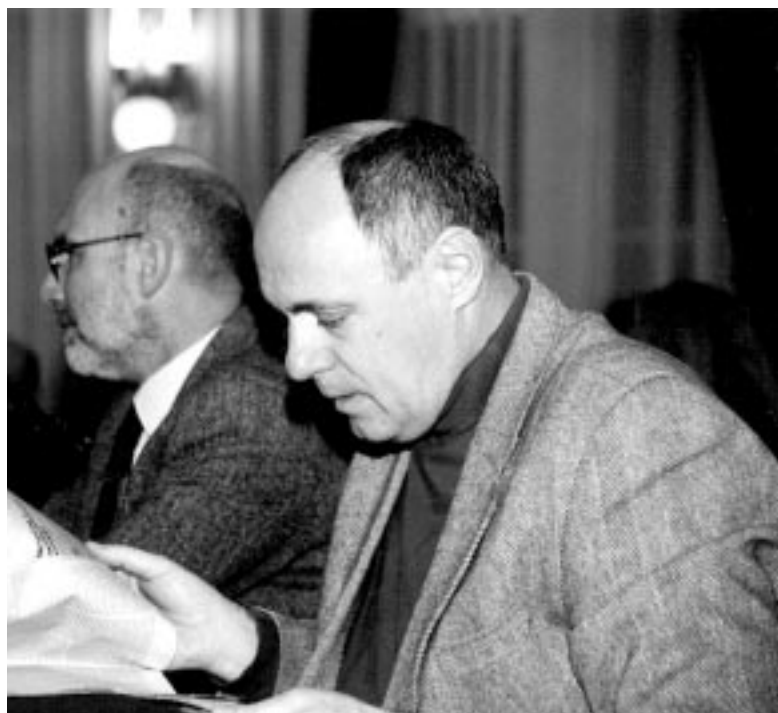
ma za bavljenje dnevnom politikom (a takvi su, u pravilu, činični sluge svake dane političke strukture) morali su se smatrati pogo-

da se iznimno rijetko argumentirano pokazuje da je neki roman, koncert, izložba, spot loš ili neoriginalan — a toga ima u odista nepreglednim količinama. Familijarna »kritika« ne promiče spoznaju nego prijateljstva (kojima u javnosti nema biti mjesta) ili klanske pripadnosti, a kulturni se pogon i dalje perpetuira na partnernoj razini (opet terminologijski to se možda najbolje iskazuje nepojmljivom inflacijom pridjeva kultno — govori se to već i za prva izdanja nepoznatih autora). Jer, pored načela tolerancije odnosi se na ljude, a ne na njihove radove — ova je razlika gotovo posve izgubljena, pa kulturno djelovanje jedva da je još i moguće.

U osnovi je riječ o tomu da se kultura — i u pretposljednjoj i u posljednjoj ideologijsko-političkoj interpretaciji — razumije kao društveni ukras na prevladavajućoj prostačkoj interpretaciji nacionalnih (ili klasnih) interesa. No, tako kulture, zapravo, nema — tako ona ne nastaje, niti se tako prenosi. Ona je — iznutra — moguća samo po bitno larpurlarističkome načelu, samo ako je stvaranje kulturnih vrijednosti primarni motiv onih koji stvaraju kulture (sve se drugo svodi na odveć dobro poznate »angažirane«, nerijetko ideologizirane varijante). Kritički proces kulturne reprodukcije moguć je u punome smislu pojma pak samo kao kontekstualno izveden. Pod pritiskom političkoga upada u kulturnu »sferu« kod nas se je to zbivalo posve obratno. Stvaralaštvo je bilo — barem prema nepreglednim rodoljubnim iskazima kulturnih stvaralaca — kontekstualno određeno, a kritika uglavnom larpurlaristička. Domoljubljem ne nastaju ni dobri romani, niti filmovi (to je odveć lako i empirijski provjeriti posljednjih godina) — ako se iz ovakve sheme zadanih obrazaca kulturnog stvaralaštva ne izade, stvari mogu biti još i gore (Aralice se mogu reproducirati i na nižoj razini).

Već spomenutoj nerazlikovnosti etičkih i estetičkih raščlambi danak je platila i formulacija koja je trebala predstavljati uvod u današnji razgovor. Jer, ako se govori o »nemoćnoj odgovornosti«, ulijeće se u neku vrst zamke — nemoćna je odgovornost moralno-filozofijski naime besmislena. Odgovornost je u svim varijantama suvremene rasprave o problemu vezana upravo uz moć djelovanja; dok je nemoćna odgovornost, eventualno, uporabiva kao mogući opis — kod kulturnjaka nedvojbeno čistih — narcističkih poremećaja.

S druge se strane moć medija pokazala paradoksalnom i kontradiktornom. Oni su u bitnom političkom preokretu ove zime bile zapravo gotovo irelevantni. Utjecaj bivše nomenklature na televiziju nije joj pomogao — za vrijeme predsjedničkih izbora jedan se je nedostavno naobraženi novinski komentator upitao kako to da Mesić pobjeđuje kad su gotovo svi *opinion makers* protiv njega. No, vrli komentator nije bio shvatio da osobe o kojima je govorio nisu više bili tvorci javnog mnijenja (koje tako često na televiziji nazivlju javnim mišljenjem pokazujući, možda, svoju koncepciju ljudskih misaonih procesa). Javno je mnijenje, naprotiv, postupno, kapilarno, godinama djelovalo na medije koji su — neki s većim zakašnjenjem, a neki pak s manjim — vrludali za promjenama svijesti među hrvatskim državljanima posljednjih nekoliko godina (koje su prvi spoznali — ali i oblikovali — malobrojni i tada udruženo proganjani aktivisti nekih od nevladinih organizacija i još manji broj novinara). Problem je u tomu što to novinari, na žalost, ne shvaćaju — oni su sebi i dalje glavna vijest (ili, kako je to, zapravo zatrašujuće, formulirao Dražen Vukov Colić: »teme koje su *napravili Nacional* i drugi« — kao da te teme, o kojima se u pravilu pričalo mnogo ranije no što se je o njima počinjalo pisati, nisu, obratno, napravile *Nacional* i ostale). No, njihova je moć ipak i neupitna, ali u odnosu na pojedince koje difamiraju, na nepopularne ideje, manjine i sl. Riječju, moć je medija danas na djelu protiv nemoćnih (pa i bivših moćnika), zato i nije slučajno da se pojavljuje tiskovina koja se — posve u skladu s balkanskom interpretacijom postmoderne moralike — reklamira (izvorno slovenskim) sloganom »podcertano žutim«. Protiv te moći morat će se braniti baš civilno društvo, kako se je branilo i protiv bivših vlastodržaca, tako da započne jedinom metodom koja mu je na raspolaganju — odbijanjem da se one koji za takve medije rade primi u društvo, težnjom da ih se ostavi u izoliranosti koja slijedi iz moći zadobivena na način na koji im je to uspjelo. To će, ako se dogodi, biti možda potpuni obrat do sada problematiziranoga složaja — početak kultiviranja društvenoga konteksta kada je već politika tako politizirana, a oni koji u njoj djeluju to tako olako prihvaćaju. ▣

kako je intelektualac moćan tek ako ima integritet, jer se tako moć — možda i nedomišljeno — pripisuje idealima intelektualaca. No, bitan je problem jedan drugi — upravo zato što se javna rasprava vodi po političkoj shemi ne razlikuje se biografija od bibliografije, osoba od djela, te je dopiranje do navlastitih problema gotovo posve zapriječeno (terminologijski se to u posljednje vrijeme neosviješteno pokazuje toliko čestom, a najčešće posve besmislenom uporabom pridjeva »kulturološki« umjesto kulturno, jer se umjesto kulture kao objekt iskaza pojavljuje neko — dakako, izvanjsko — znanje o kulturi).

Logična je posljedica ove zamjene raspravnih polja vidljiva u miješanju političkih i imanentno kulturnih sadržaja. Dobar je primjer za to peticija protiv ovlaštenoga državnog činovnika za kulturu, koja je, doduše, pomalo nesuvisla, ali je izazvala odista indikativne reakcije. Kulturni su poslanici mahom izjavljivali kako je skandalozno napadati Ministra, a da se o sadržaju peticije — koji je odista moralne i političke naravi — uopće nije trošilo riječi. No, čak i oni među kulturnim subjektima koji se smatraju odveć fini-

denima očitom nedostatkom opće kulture u izjavi nesretnoga političara na koju su »peticionari« bili reagirali. Onaj, naime, tko ne razlikuje poziciju Célinea u Francuskoj 1944. od situacije Ugrešičke ili Škiljana u Hrvatskoj devedesetih nedostatno je kulturni čak i za domaće političko-kulturne potrebe. Usporedbe radi — kada je pred nekoliko godina skupina tada oporbenih političara javnim pismom tražila ostavku predsjednika Tuđmana, udvorički su napadi na njih općenito bili smatrani dodatnim dokazom moralnoga pada režimskih komentatora. A sada kao da se ne smije dovesti u sumnju ni poziciju ministra kulture.

Naredna je konzekvencija ovoga *mixtura* prelijevanje etičkih kategorija (i pristupa) u estetičke (i obratno). Najbolje se to vidi u gotovo potpunome nestanku ozbiljne kritike kulturnih uradaka. Važi to, na žalost, i za novine u povodu čijega jubileja razgovaramo. Odista, kao da je općenito prihvaćena — kod masmedijskih esejista toliko omiljena fraza — o »kulturi kao prostoru tolerancije«. I opet se preuzimlje neupitan politički ideal, koji u »kulturnoj« interpretaciji znači

Europski pokret

Hrvatska — EPH

U skladu s odlukom Središnjeg odbora Europskog pokreta Hrvatska (EPH) i Upravnog savjeta Europskog doma Zagreb (EDZ) sa sjednice održane 17. veljače 2000. o dodjeljivanju nagrade »Europski krug« Natječajna komisija za dodjelu nagrada objavljuje

POZIV

na kandidiranje za dodjelu nagrade »Europski krug«

Nagrada »Europski krug« dodjeljuje se za pojedinačne rezultate i dostignuća koja pridonose afirmaciji ideje europskog povezivanja u Hrvatskoj i afirmaciji europske pripadnosti Hrvatske u inozemstvu. Cilj nagrade je poticanje i javno vrednovanje pojedinačnog stvaralaštva koje afirmira potvrđene europske standarde u Hrvatskoj, obogaćuje hrvatske veze s Europom ili nas u Europi dostojno predstavlja.

Nagrada se dodjeljuje za pojedinačni stvaralački doprinos ili za sustavnu djelatnost u dužem razdoblju na pet područja: znanost, kultura, afirmacija ljudskih prava, europskih demokratskih vrijednosti te za gospodarstvo. Dodijelit će se pet ravnopravnih pojedinačnih nagrada. Kandidate za dodjelu nagrade mogu predlagati: ustanove, organizacije, poduzeća, ogranci i Središnji odbor EPH, pojedinci, uključujući i same kandidate.

Izbor kandidata za dodjelu nagrade obaviti će Natječajna komisija imenovana od Središnjeg od-

bora EPH te će ih predložiti Središnjem odboru na prihvaćanje. Natječajna komisija radi u sastavu: g. Relja Bašić, gđa Dubravka Kozina, gđa Neda Ritz, g. Vlatko Silobričić, g. Vjekoslav Srb i g. Ljubomir Čučić kao koordinator projekta.

Prijave kandidata za nagradu »Europski krug« trebaju se sastojati od 1) životopisa kandidata, 2) opisa rezultata rada ili dostignuća te 3) obrazloženja značenja i doprinosa tih rezultata za naše povezivanje s Europom. Za nagradu mogu kandidirati državljani Republike Hrvatske. Prijave se upućuju tajništvu EPH, Jurišičeva 1, 10 000 Zagreb s naznakom na omotnici — Za nagradu »Europski krug«. Prijave se mogu uručiti osobno od 11 do 16 sati radnim danom. Zadnji rok za podnošenje prijave je do 31. ožujka 2000. S izborom Natječajne komisije i odlukom Središnjeg odbora EPH i Upravnog savjeta Europskog doma Zagreb kandidati će biti upoznati prigodom Dana Europe, 9. svibnja 2000. ▣

Prije svega jedne generacije Ozbiljni Kulturalni Kritičar običavao je duboko udahnuti, začepiti nos i naglavce zaroniti u kulturalnu košaru za otpatke pod nazivom *The New York Times Bestseller List*. Gore Vidal za takav se skok odlučio 1973. godine pišući za *The New York Review of Books*, a plijen zabadaanja Vidalovih kandži bijaše *Galeb Jonathan Livingston* te Solženjicinov *Kolovoz 1914*. Prije tri godine Anthony Lane proždri je čitav spisak uspješnica po časopisu *The New Yorker*, dovršivši obrok podrigivanjem književnih zanimacija Michaela Crichtona i Clivea Cusslera. Ovakve su kritike pravi užitek za čitanje, premda je sport ispaljivanja topovskih kugli u smjeru dobitnika prvog mjesta njujorške liste bestsellera nalik pucanju na nadutu i odavno mrtvu ribu iz bačve u ribogojilištu. Vidal osobito burleskno opisuje *Vjetrove rata* Hermana Wouka (*Pribratniši se ove knjige doista upoznaš užas...*), a ne pušta nas podsjećati i na činjenicu megalomanije: »885 sitnotiskanih stranica Woukova romana«. Primjedbom kako »ne može zamisliti nijednu rečenicu tog romana koju ne bi na licu mjesta mogla otpjevati Karen Carpenter« Anthony Lane zabada igle u *Mostove okruga Madison* Roberta Jamesa Wallera. I Gore i Lane prema uspješnicama se ponašaju otprilike kao vozači kamiona prema kartonskim kutijama na cesti. U tome, naravno, nema ničeg lošeg (elegantan, premda nizak udarac svakome može uljepšati jutro).

Visoko i nisko

Ali podtekst Vidalovih i Laneovih kritika otkriva kako su bestselleri prava pravcata »ničija zemlja« — prostor toliko odsječen od života ozbiljnih čitatelja da je o njemu gotovo nemoguće govoriti bez maske sociološke analize bijede. Vidal i Lane samo reflektiraju opće ozračje: u Americi postoji ogromna, koliko i nezdrava podjela na knjige koje *zaslužuju kritiku* i knjige o kojima se *govori*, ali ne piše (u potonju kategoriju ulaze Danielle Steel, Judith Krantz, John Grisham — dakle baš oni autori čije knjige s polica u knjižarama nestaju najvećom brzinom). Bez obzira na užasne napore Oprah Winfrey da premosti ovaj jaz, on se iz dana u dan sve više produbljuje. No postoje stvari koje Vidal i Lane propuštaju zamijetiti. Primjerice, potrebu i najpredanijih čitatelja da im se ponudi živahna mješavina *elitne i prljave* književnosti — znate ono: na stolu možda držimo bocu Brunella, ali nitko nam ne brani da je pijuckamo uz jeftini i masni odrezak. Još jedno pitanje: u zamišljenoj situaciji zarobljenosti u prijateljevoj vikendici na moru, tko se to među nama ne bi radije sklupčao u postelji uz knjigu Elmorea Leonarda, Stephena Kinga ili Sue Grafton, pa čak i ako prijatelj slučajno u kući posjeduje i romane Veda Mehta, Umberta Eca ili Williama Gaddisa? Užitke koje vam pružaju Leonard, King i Grafton jednostavno ne možete pronaći nigdje drugdje — a pod užicama mislim da uređenu sposobnost zavrtjeti priču toliko brzo i toliko napeto da joj se jednostavno morate prepustiti.

Energija

Proteklih sam godina i sâm imao prilike čitati djelca s *Timesove* liste bestsellera. Neka

sam progutao iz radoznalosti, druga zato jer sam za njihovu ocjenu nagrađen novčanica. Neću se pretvarati da me katkada također nije hvatalo ono što Vidal krsti »istinskim užasom«, ali mnogo sam se češće sjećao vrlo točnog komentara Clivea Jamesa o Judith Krantz: *Biti zbilja užasan pisac zabtijeva ogromnu energiju*. Uzmimo na primjer *Osvetu*, najnoviji roman Jakie Collins. Zašto je nazvan *Osveta*? Pa zato jer je toliko loše napisan da svaki čitatelj nakon nekog vremena počne vjero-

tsellera, uzmimo samo *Pet dana u Parizu* Danielle Steel ili *Val šoka* Clivea Cusslera, ne pruža ni najjeftinije od jeftinih užitaka. Iz romana u roman, Steelova nastavlja pripovijedati uredno počesljane i nimalo ekscentrične fantazije o ženidbenom preskakanju klasa, kao što i Cusslerova knjiga pretencioznih nautičkih avantura ima što naučiti od boljeg dječjeg stripa. No i pored opisanih nizina književnog šunda, priznajem da sam prošle godine pronašao i iskreno se oduševio ne

jest ako je zračna industrija trajni predmet vaše fascinacije, *Zračni okvir* još uvijek nudi primamljivo udobnu aeroscenoografiju za nekoliko sati čitanja. Za razliku od Crichtona, King sebe ne shvaća previše ozbiljno, u čemu je vjerojatno i tajna njegove privlačnosti. Kad vas već netko na smrt preplaši, zgodno je čuti da dotični o sebi ima skromno mišljenje. Primjerice, King priznaje: (a) nisam Dickens; i (b) većinu drugog poglavlja romana *Zelena milja* napisao sam za vrijeme odluljeg zastoja u prometu.

Mjera stvarnosti

Najbolja trivijalna književnost nudi i nešto što njezinoj visoko cijenjenoj književnoj protuteži osjetno nedostaje: uzbuđljiv te često bespoštedan pogled na ordinarnu stvarnost; na teksturu onoga što danas doista živimo. Toga sam možda bio najsvjesniji tijekom čitanja hrpice popularnih romana mladih Afroameričkih autora, poput Benilde Little (*Dobra frizura*) i Yolande Joe (*Veli on, veli ona*). Obje autorice pokazuju smjelost talenta na tragu romaneskne stopa Terry McMillanove, što znači da su im tekstovi oslobođeni cjepidlačenja oko rasizma, ropstva i socijalne patologije — dakle svega onoga što ispunjava romane duboko poštovanih autora tamne kože, tipa Toni Morrison ili Alice Walker. Nonšalantni i erotični tekstovi Littleove i Joeove ne stvaraju dojam »književnog djela«, u čemu je ujedno i njihova vrlina. Namijenjeni su srednjoj klasi afroameričkih čitatelja koje odbija (pre)velika uzvišenost Morrisonove, isto tako i čitateljima koji se naprosto ne nalaze u pričama o iskustvu poniženosti i robovanja. Morrisonova možda evocira Solomonove himne, ali za bilježnje ritma urbane Amerike — koja se formira radeći od devet do pet — ipak su potrebne drugačije udaraljke. Osim toga, spomenuti mladi pisci vrlo su mudro izbjegli ridati nad kritičkom paljbom koja ih je dočekala: radije su pokazali samoironiju te ponešto »staromodnog« humora. Jedan primjer: u zadnjem romanu McMillanove (*Kako se Stella opet domogla gušta*) naslovna junakinja uzima primjerak ranijeg romana McMillanove (*Čekajući izdisaj*) sa sobom na put prema Jamajci. *Ne razumijem oko čega se digla sva ta prašina*, komentira Stella, *ni zašto svi pričaju kako je autorica zbilja aktualna samo zato jer je njezino govno podosta rjeđe od srodnih proseravanja*. Odmah

poželite na margini stranice dopisati: *dobro da priznaš, sestrol!* Jer drek McMillanove zbilja može biti vode-nast. Što opet ne znači da nam je zanemariti nju i njezine mlade imitatore koji se izražavaju razoružavajućom sočnošću o kojoj njihovi stariji kolege mogu samo nostalgичno sanjariti. Ne znam, vjerojatno bi me ubilo da moram čitati isključivo romane poput *Dobre frizure*, pa onda *Veli on, veli ona* ili zadnjeg Kingova romana ili posljednjeg izdanja Leonarda, Crichtona i Graftonove. Ali, s druge strane, sumnjam da bih preživio i kad bi me netko lišio povremenog grickanja šlaga sa čokoladnih kolačića spomenutih uspješnica. ☑

Prevela
Nataša Govedić

Zaradom o knjigu

Ničija zemlja bestsellera

Tko se to među nama ne bi radije sklupčao u postelji uz knjigu Elmorea Leonarda, Stephena Kinga ili Sue Grafton, pa čak i ako prijatelj slučajno u kući posjeduje romane Veda Mehta, Umberta Eca ili Williama Gaddisa?

Dwight Garner

vati kako ga čita jer mu se netko osobno osvećuje za nepoznate grijeh. *Osveta* vas vodi u svijet požudnih sredovječnih žena koje pri pogledu na muškarca »kaplju« u gaćice (evokativna fraza koju nisam čuo od osmog razreda). Muškarci pak nastoje osvojiti »toplu vlažnost« žudnje ovih seksualnih objekata. Kada čitate prizor s bijesnom Talijankom koja ulijeće u sobu druge žene, savršeno vam je jasno kako će glasiti njezina prva rečenica (i pogodili ste): *Gdje si sakrila mog muža?*

Besramnost i tehnika

Čitajući Jackie Collins ne možete se otrgnuti svojevrsnom iščašenom užitku besramnosti čitave priče — *Osveta* pruža obilje onoga što Pauline Kael zove »povolnostima slabe stručnosti sugovornika«. Tužna je činjenica kako većina bes-

baš malom količinom izuzetno dobro prodavanih knjiga. Bez zastajkivanja sam progutao Chrichtonov *Zračni okvir* kao i šestodijelnu *Zelenu milju* Stephena Kinga. Chrichton nikada neće biti toliko spretan da na svojim stranicama ulovi pokoji »stvarni« lik, ali je Chrichton fenomenalan »inženjer«: tehničke detalje iznosi brzinom i preciznošću tvorca rakete. Ono što mi se kod Crichtona najviše sviđa upravo je piščev esejistički fetiš za detalje. Nije nevažno spomenuti da osobno *mrzim* letjeti, ali ipak sam bez daha pročitao Chrichtonov roman prekrean informacijama ne samo o tome zašto se avionske nesreće događaju, nego i kako dolazi do ugovora o gradnji aviona, sindikalnoj kontroli aerodroma, greškama u regulaciji zračnog prometa, čemu god hoćete u vezi aviona. Pa i ako niste neznalica, to

Zaradom knjigu

* Ulomci iz teksta objavljenog u Cyber časopisu *Salon*, 12. 5. 1997.

Neknjiževna lica književnosti

Michael Krüger

Ne znam što bih vam točno rekao. Vi ste obrazovani, ja nisam. Vi ste pohađali fakultete. Studirali ste strukturalizam i poststrukturalizam; konstrukciju i dekonstrukciju; modernizam i postmodernizam. Išli ste u poslovne škole, znate kako sklapati poslove, izgrađivati mreže poznanstava, stjecati veze. Jedino što vam ja mogu reći jest ovo: pokušajte shvatiti kako je teško napisati rečenicu. Potom pokušajte shvatiti s kakvom teškoćom rečenicu ispisi pisac. Jer pisci, za razliku od poslovnih ljudi, ne pišu s lakoćom — to vam je ujedno istina o izdavaštvu. Izdavači ne bi smjeli misliti da je lako napisati pjesmu ili roman ili esej. Glavni uvjet pisanja nije pisanje!

Raj

Ja dolazim iz raja za ljubitelje knjiga: iz Njemačke. San o raju, kakvim ga je zamišljao Jorge Luis Borges, imao je obličje ogromne knjižnice koja sadržava neskratene tekstove od kojih se pak sastoji svijet. Sve tekstove, ne samo poeziju ili zakone ili tumačenja Svetog pisma, nego baš sve što su ljudska bića ikad zapisala. To jest, sve što je moguće izreći kombinacijom nekoliko slova. Što zbog straha od cenzure (nametane od države ili crkve ili državne crkve), što zbog straha od sebe samih, ali nije svaka ljudska misao u povijesti čovječanstva bila zapisana; ono što se zabilježi, može se naime upotrijebiti i kao dokaz za i protiv svog autora. Prijetnje bi, na primjer, uvijek trebalo izricati usmeno, ako uopće, jer jednom zapisane, mogu izazvati katastrofu. Knjižnica puna prijetnji i uvreda koje su pratile proces civilizacije veličinom bi nadmašivala i sam svijet — njene bi pretrpane police stremile visoko u svemir. No čak ni ono što je bilo zapisano ne bi moglo stati u jedan konvencionalno namješten san, sve da sanja-

te tisuću i jednu noć. Sve otkako se pisanje nametnulo kao riznica ideja o tome što ljudi smiju ili ne smiju činiti, savijamo se pod teretom pisane riječi. Ne samo stoga što su zakon i red i zabrane i ograničenja bile među prvim stvarima koje su se uopće zapisivale, već i zato što je sekundarna literatura u obliku komentara zakona, reda, zabrana i ograničenja ubrzo preko svake mjere prerasla izvorne tekstove. Zato su knjižnice i nastale, a dok su one za neke odraz raja, predivan san o obilju i vječnosti, za druge predstavljaju noćnu moru i tamnicu. Mnogi fundamentalisti sanjare o nestanku svih knjiga, osim one jedne, prve i jedine knjige, iz koje su potekle sve ostale. Pojednostavljanje složenoga, rekli bi sociolozi. A kako vrijeme ne možemo vratiti, danas smo okruženi tolikim gomilama teksta da nam prijete opasnost od zagašenja. U svojim naporima da nastave podizati jezične piramide, povijesne znanosti posvećuju se sve užim područjima, čime često zanemaruju uvid u cjelinu.

Kraj

I tome se ne nazire kraj. Izum i diferencijaciju pisanih slova (pisma) moguće je shvatiti i kao prokletstvo. Možda je upravo to razlog zbog kojeg usred civilizacije buja prostor šutnje i zanimjivosti — a baš na tom praznom teritoriju danas opet dolaze na svoje sve one snažne, arhetipske slike za koje smo vjerovali da ih je razum uvijek utišao. Borba između jezika i slike daleko je od završetka. U posljednje vrijeme, ili da budem precizniji, od ranog 18. stoljeća, problem knjižnice kao sna o raju još se više pogoršao. Dotada je čovjek trebao naprosto zgrtati sve što je služilo povećavanju znanja, a sada se pojavilo nešto novo, nešto što je imalo prvenstveno zabavlačku ulogu: roman. Do 18. stoljeća bilo je razmjerno lako zamisliti knjižni-

cu koja bi obuhvaćala cjelokupno znanje o svijetu. Najbolje je primjere ponudila utopijska književnost u vrijeme Francuske revolucije, a svojom *Encyclopédie* Diderot i d'Alembert čak su pokušali to znanje sažeti u svojevrsnu džepnu biblioteku. Tko god da je bude proučavao, nadali su se oni, postat će sretnijom osobom. Mnogo je toga napisano o bliskim vezama između učenja — to jest, čitanja, razmišljanja i pisanja — i sreće, sreće pojedinca i sreće društva. Književna povijest obiluje takvim pričama, a mi bismo ih trebali čitati kad god posumnjamo u svoj poziv. Sve autobiografije iz 18. stoljeća otkrivaju kako je književnost otvarala vidike, a čak i u 20. stoljeću ne svjedoče samo pisci o snazi tiskane riječi koja ih spašava od kaosa na svijetu. Unatoč tome, u zapadnim društvima danas su sve jači glasovi koji osporavaju nužnost povezivanja sreće s književnošću.

Vijek

Elias Cannetti jednom je zgodno napomenuo, kao da je to najnormalnija stvar na svijetu, da bi volio živjeti dovoljno dugo da pročita sve važne knjige. Bio je uvjeren da bi mogao izraziti nešto doista važno tek nakon što pročita sve o temeljima naše civilizacije. Baš sve. Sva povijesna i vjerska djela, čitavu književnost bajki i legendi, sve važne romane. Ja slučajno znam da nije pročitao više od tisuću romana, što je brojka koja otprilike odgovara broju godišnjih izdanja nekog velikog izdavačkog konglomerata. Drugim riječima: nitko ne može imati pregled nad svime što je napisano, tiskano i objavljeno od 1750. godine naovamo, to jest, u posljednjih 250 godina, a sve to pročitati apsolutno ne dolazi u obzir. Brzom čitaču potrebne su pune dvije minute da pročita jednu stranicu proze, tjedan dana za opsežan roman, mjesec dana za *Rat i mir*, šest mjeseci za Proustovu *Potrugu*

za izgubljenim vremenom i tako dalje. Vjerojatno vam je svima poznati sjajni skeč Woodyja Allena: *Prošao sam tečaj dijagonalnog čitanja pa sada mogu pročitati 'Rat i mir' za dvadeset minuta. Evo što vam mogu reći: radi se o Rusiji.* Sjećam se jednog prijatelja iz Berlina, profesora ekonomije, koji je na svojim seminari-

bi prosudba bila još nemilosrdnija. U prvoj rečenici ovog predavanja rekao sam da dolazim iz raja za ljubitelje knjiga. Kako to pomiriti s našim zapažanjem da knjige u um unose zbrku? Je li problem u raju ili greška leži u našim umovima? Oni koji budu mogli odgovoriti na to pitanje, postat će — usudujem se preroći — izdavači budućnosti. Dakako, cinici unutar naše struke već su pronašli rješenje, ali to je rješenje prozirno i ne bismo smjeli dopustiti da nas njime nasamare. Oni su knjige naprosto pretvorili u robu, koja se po ničemu ne razlikuje od, primjerice, maslaca ili automobila. Za njih knjiga ima samo jedan smisao, a to je: *može li se prodati?* Tko tako razmišlja, zaradit će više od onoga za koga knjige nose i neki drugi smisao, ali u raj neće ući. Zapravo, kad jednom dospijete u raj, zapanjit će vas kako je malo izdavača uopće zaslužilo besmrtnost. Za onu nekolicinu koji se ipak nađu u božjem društvu, nebesa će biti mjesto gdje će svaki dan moći računati na topli obrok.

Broj

Dolazim iz Njemačke, zemlje koju nastanjuje 80 milijuna ljudi, s kojom na jugu i jugoistoku graniče druge dvije zemlje u kojima se govori njemački jezik — ukupno stotinjak milijuna ljudi koji žive u solidno izgrađenim kućama, čija djeca idu u školu, gdje uče čitati i pisati, pa i još pokoju stvar osim toga. Uz nekoliko kobnih zastoja, imamo reputaciju civiliziranog naroda. Svaki Nijemac zna što je to knjiga, mnogi čak posjeduju jednu, a neki ih posjeduju mnogo. One s mnogo knjiga smatraju obrazovanima, iako ne nužno i dobrima. (Ovdje bismo u zagradi mogli napomenuti da su njemački akademici s mnogo knjiga prvi 1933. godine ušli u nacističku stranku.) U Njemačkoj imamo i nekoliko tisuća izdavačkih kuća koje svake godine proizvedu oko 70.000 knjiga. Tu se ubrajaju sve knjige koje nitko ne čita, poput, primjerice, onih u čast nekog političara ili memoara opskurnih političara i sportaša ili priručnika o tome kako očistiti i čime prelići salatu — knjige koje su zgodne za poklon, ali koje malo tko pročita. Sve te knjige, sve te nezamislive hrpe knjiga, prodaju se u otprilike 3000 knjižara u Njemačkoj, Austriji i Švicarskoj. Neproda-

U lipnju 1999. godine, za vrijeme Međunarodnog sajma knjiga u Jeruzalemu ugledni njemački izdavač Michael Krüger iz Carl Hanser Verлага u Münchenu održao je govor pred skupinom izdavača i urednika iz cijelog svijeta. Njegov jezgrovit komentar o prirodi današnje književnosti nadilazi sam povod okupljanja, pa nam je stoga drago što smo u prilici na ovom mjestu objaviti donekle izmijenjenu verziju teksta.

ma htio samo načitanu studente i koji je, shodno tome, svima dijelio popise knjiga koje je smatrao elementarnom literaturom: od Adama Smitha preko tri toma Marxova *Kapitala* do Keynesa, Rapoportera i Schumpetera itd. Da su studenti doista progutali sve te knjige kako je zahtijevao njihov profesor, na njegove bi seminare mogli dolaziti samo vrlo stari ljudi, a takve sijede glave bi ionako bez većih problema mogle dokazati da ni sam profesor nije pročitao knjige s popisa. Prijetio sam da su upravo oni koji tvrde da su sve pročitali, u pravilu čitali vrlo malo, dok su oni koji tvrde da nemaju vremena za čitanje obično vrlo načitanu. No vratimo se mi našoj temi: proteklih pet-šest generacija proizvelo je gomile knjiga koje od ljudskog intelekta zahtijevaju nemoguće. A kako smo baš mi, izdavači, djelomično odgovorni za to što su sve te knjige objavljene, i naši su zahtjevi postali nemogući. Čovjek ne mora biti fundamentalist da bi došao do ovog zaključka, samo pesimist u Schopenhauerovu smislu. Schopenhauer je, naime, bio među prvima koji su upozoravali da će knjige — a posebice pomodna novotarija poput romana — uništiti naš vid, razoriti našu sposobnost maštanja i čitatelja učiniti lijenim i flegmatičnim. Posebno je bio oštar prema ženama koje su se drsko služile knjigama da zavire ponad granica malograđanskog života. Da je samo znao kako je to bio tek početak golemog rasta popularnosti romana, njegova

Jedan od lanskkih kinohitova bio je film *The Matrix*. Išlo ga je gledati nekoliko pametnih i budnih ne-takomladih ljudi koje poznajem; vratili su se impresionirani. Kad smo popričali o razlozima njihove impresioniranosti, ispostavilo se da je jedne fascinirala ideja o prožimanju dviju stvarnosti, mogućnost da je život koji svakodnevno živimo visokotehnoški privid. Drugi su čak imali *potješkoća* u razumijevanju filma; nekako im se učinilo da scena kad se Keanu Reeves budi u »stvarnoj stvarnosti«, kao ljudska baterija za pogon inteligentnih strojeva, znači da je glavni junak *umro* ili tako nešto.

Vidljivost privida

Svijet privida ispod kojeg postoji »prava stvarnost«, svijet čije su granice isključivo u umovima onih koji tamo žive? Moj prvi komentar: *been there, done that*. Iako nisam ni budist ni vizionar ni samouki filozof, ovi su koncepti dio moje svakodnevnice mašte već od moje dvanaeste godine. Pritom sam tek jedan od mnogih; jer na identičan će način *The Matrix* moći ocijeniti svatko tko je u životu čitao znanstvenu fantastiku. SF kao stroj za razmišljanje? Tehnoigračka za prestrašene adolescentne muškarce? Ili — pazi sad, pedagože! — bezbolan ulaz u moć, rat, ljubav i književnost za one malo senzitivnije među spomenutim adolescentima? (Književnost: kad bih htio tupiti, mogao bih navesti pristojan niz književnih tehnika i stilova koje sam prije nego kod Borgesa, Joycea, Dos Passosa ili Cvetajevе susreo kod Pohla, Farmera, Zamjatina; za osobni razvoj malo znači što je anamnca tih postupaka u »velikoj povijesti« išla upravo obrnutim slijedom.) Ali ne pišem sad apologiju SF-u ni njegovu osudu; pišem o njegovim proturječnostima i kontrakturnim potencijalima. SF je simptom pop-kulture: egzistira prvenstveno u obliku šarenih *paperbacks*, SF-časopisi prodaju se na kioscima, megaizdavaštvo je ugodeno na štancanje bestslera i njihovih beskonačnih nastavaka; SF, kako lijepo kaže Darko Suvin, *opskrbljuje slikama* stripove, filmove, televiziju.

No u doba moje ne-tako-davne adolescencije pop-kultura izražena u SF-u nije bila *naša* (veći dio opisanih fenomena i dalje nije *naš*, ali o tom potom). Naše bilo je jugoslavensko, a ne (najvećim dijelom) angloameričko, i onaj tko bi pročitao sve dostupne naslove biblioteke *Kentaur* (BIGZ, Beograd), vrlo brzo bi se u svojoj gladi morao okrenuti izvorima na engleskom — tako bi jugoslavenski ljubitelji SF-a, slično rockerima, umjesto da izgrađuju svoj nacionalni ili socijalistički identitet, uplovili u nekakav poluosvijesteni-poluoslijepjeni kozmopolitizam. Čitaoci SF-a egzistirali su istovremeno barem na *tri* razine, od kojih su dvije bile virtualne: bili su i tinejdžeri bez moći (bez obzira na dob) — i putnici kroz galaktički kontinuum prostora/vremena — i potrošači obrazaca američke/globalne pop-kulture; oni potrošači koji su korporacijama i *content providerima* zasigurno bili na pameti koliko i čitalačka publika Obale Slonovače. Posljedice su, naravno, bile neobične.

CRO-belisk

Prije nego što se ovo pretvori u jergovićevsko sentimentaliziranje, moram podsjetiti da je 98% SF-a bilo i ostalo kriptofašističko ili otvoreno-seksističko potrošno smeće. Istovremeno, SF čak i u odurnoj *macbo*-postapokaliptičnoj droga-me-je-zela *kiberpankerijadi* krije sjeme opasne ideje, tude vesteru ili ljubicu (krimiče možda treba izuzeti). Otkud? Prikazat ću to kroz anegdodu. Časopis uz koji je odrastala SF publika jugoslavenskih osamdesetih zvao se *Sirius* (Vjesnik, Zagreb). Vjerovali ili ne, *Sirius* je imao *književnu radionicu*, sitno tiskani podlistak u kojem su anonimni recenzenti komentirali ponudene priče domaćih autora, kako one primljene tako i odbijene. Tema sama po sebi vrijedna sociološkog promišljanja; nisam siguran da ijedan od današnjih naših *književnih* časopisa ima takvu rubriku — ali, eto, ovaj niski žanr imao je taj mali samoregulacijski mehanizam. Dakle, jedna od želja koje su recenzenti u tom *workshopu* iskazivali glasila je otprilike ovako: »američki pisci u svojim su pričama na bezbroy načina uništili New York, čitave Sjedinjene Države... kad ćemo pročitati

priču u kojoj se tako nešto događa sa Zagrebom?» Dok danas, nakon dvadesetak godina, gledam ovu rečenicu, subverzija iz nje viri na upravo komičan način (što bi tek bilo da je onda pisalo *sa Zagrebom i Beogradom*, kao što možda i jest?). Onda mi je to, dame i gospodo, bilo posve normalno. Živio sam unutar žanra megametafore, žanra u kojem su metafore veličine romana i čitavih svjetova: tko izmisli efektnu metaforu, uspijeva; efektna je metafora ona koja drugima nešto *znači*. I ljudi su se pokoravali onome što im je tržište jasno dalo do znanja: uništavali su Zagreb tada, a, što je još zanimljivije, *uništavaju ga i danas*.

starijeva tako da u njemu ostaje samo bolna istina o duhu vremena: američki SF pisci pedesetih pisali su npr. o nuklearnoj tjesobi i svijetu poslije apokalipse; šezdesetih su stvarali anarhističke utopije, distopije i *mješavine* obojega, ili su nadograđivali spoznajne dvojbe relativističke fizike, prevodeći ih u mašti razumljive slike i sustave (svakom čitaocu SF-a na prozoru prede Schrödingrov mačak); opet, ruski autori, poput braće Strugackih u *Golaču na urvini*, pokazivali su svakom zainteresiranom da krajnja posljedica totalitarizma nije samo orvelovska represija, već i apsurd unutar apsurga, itd.

Dalje od nosa

Obaveza razgradnje, ili propitivanja postojećeg donekle je ugrađena u same principe SF-žanra. Recimo, želimo li napisati priču o tzv. alternativnoj povijesti i smjestiti tu priču u Hrvatsku, Hrvatska *mora* biti drugačija od ove kakvu poznajemo. Što ćemo promijeniti? Ovo pitanje vrlo brzo dovodi do sljedećeg: kakvu Hrvatsku poznajemo? S druge strane, efektnost propitivanja očito ovisi o hrabrosti konkretnog autora. Što se nas tiče, ovdje jedan nedostatak stvara vrlinu; ovdje do izražaja dolaze riječi fizičara Rutherforda koje ste pročitali u naslovu ovog članka. SF u Hrvatskoj nije ni industrija ni kanonizirana pojava, već krajnja margina. SF u Hrvatskoj ne obrće pare, ne donosi slavu, ne potiče komentare ovenčane blagoslovom *academe*, ovisi o privatnoj inicijativi, zanima relativno uzak krug ljudi. Hrabrost je biljka koja dobro uspijeva na zaprekama (zapravo, uspijeva *jedino* ondje): *marginu će se usuditi na ono što centar ne smije*, upravo zato što je margina. Pritom marginalnost ne *garantira* slobodu i kreativnost. Veliki dio spomenutog uskog kruga SF-a još uvijek čine *Star Track* i njegovi fanatični fanovi, slično kao što veliki dio pristalica alternativne medicine ili okultnih znanosti čine šarlatani i bjelodano neozbiljne face. No poput alternativne medicine i okultnih znanosti, i SF živi dobrim dijelom izvan ograničenja službene kulture, kulture koja mnogo živahnije *isključuje* nego što uključuje. Zato je u Hrvatskoj *lakše* biti kreativan i slobodan pišući i čitajući SF nego pišući i čitajući tzv. *mainstream*. Stjecajem povijesnih okolnosti, SF pruža i mnogo prilike da razmišljate o *drugom*, i da *budete* drugi, i da postanete *svjesni* drugosti tuđe ili vlastite. Nekoliko dodatnih specifičnosti. Postojeći na margini, SF u Hrvatskoj i dalje *posjeduje* neku vrstu samoregulacijskog mehanizma; iz davno pokojnog *Siriusa* pojava se preselila na Internet.

Alteritet recenzija

U komentarima *newsgroup* »hr.rec.sf« glas uzimaju *čitaoci* (još jedna sociološka zanimljivost), i pokazuju, naravno, da vrlo dobro znaju što im se sviđa, a što ne, a ponekad su voljni i izraziti *zašto* im se nešto sviđa. Možda komentiraju uglavnom američke knjige i bolje znaju opisati *negativne* karakteristike, a često su vrlo škrti na riječima i ne argumentiraju, ali u kratkom pregledu diskusije našao sam zanimljive bljeskove o autorima i tekstovima: »pitak i plitak«, »dobra ideja, ali grozno napisano«, »prva knjiga je dobra, a ostale ne moraš ni čitati«. Netko je svjestan i problema ponavljanja kod Tolkiena: što početi s pasusima ovog pisca koji su isti od riječi do riječi? Je li to autor zabašavao ili ponavljanja nešto *znače*? Nadalje, hrvatski SF ne uklapa se posve u predodžbu o SF-u kao »tvrdom«, muškom žanru; i u *Krbotinama svjetova* i na »hr.rec.sf« javljaju se i *žene* (drugo je pitanje koliko se one javljaju kao žene, a koliko dominira muški govor). Napokon: koliko je potencijal SF-a prepoznala društveno ovjerenjena teorija? Domovina pop-kulture uvela je SF u vidokrug akademske discipline. Američki kritičari — među njima je i gore spomenuti Darko Suvin, kao davno *odliveni* mozak — promišljaju ono najbolje i ono najgore u žanru, radikalnost i subverzivnost SF-a kao i njegovo pripitomljavanje u kandžama kapitalizma. Nasuprot tome, u Hrvatskoj možete čitati teoretsko promišljanje letećih tanjura kao mita (na tragu Junga), a SF se smatra dijelom fenomenologije *pulpa*, dakle — ne-autorskim, ne-individualnim područjem književnosti, nekom vrstom *književnoga nesuvjesnog*. Iako znanost o književnosti ima svoj alibi u onom davnom broju *Književne smotre* s izborom stranih teoretskih radova o SF-u: pokazao je put, svi vidješe da je dobar i zanimljiv, i gle! nije nitko ne pode. Za razliku od Akademije, ja osobno smatram prilično spoznajno provokativnim npr. ovakav program istraživanja: (1) *Fantasy* serijal o Harryju Potteru, čarobnjakovu učeniku, prodao se u milijunskoj nakladi; (2) Taj serijal očito zadovoljava neku potrebu publike. (3) Koja je to potreba? Posebno je zgodno što je prvi korak tog istraživanja: *pročitati knjige o Harryju Potteru!*

Zaradom o knjigu

Nestašica novca i na mišljenje natjera

SF ne mora govoriti o totalu zapadne civilizacije, on je jednako dojmljiv — spoznajno zabavan — kad suočava čitaoce s razgrađivanjem njima *najbliže* kulture

Neven Jovanović

Krhotine

Uzmete li u ruke knjižicu *Krbotine svjetova: zbirka hrvatskog SF-a* (Zagreb, 1999), naći ćete ondje priču o zamršenom odnosu Hrvata Ivice i Srbinke Dejana (pardon) koji na teritoriju Republike Srpske Krajine, uz obilje *flashbackova*, traže i nađu srušeni NLO; drugu, o zagrebačkom dileru Internet-pornografije koji krišom snima na djelu uspješnu zagrebačku *call-girl* čija su klijentela vanzemaljci; treću, skup sirenskih glasova upućenih mjestu »daleko od blistavih megapolisa gdje svoj siguran, skup i zidina omeđen život provode na vrijeme odliveni mozgovi«. Takvi tekstovi imaju i SF-ikonografiju i odnos prema stvarnosti; zbroj jednog i drugog ispada nekako *veći* od pribrojnika. S vremenske distance SF za-

SF postoji da zabavi ljude. No srž je ove vrste zabave susret s Drugim. Ova igra tako postaje posebno otvorena za izražavanje traumi modernosti (npr. načina na koji svijet biva izmijenjen zbog kompjutera, ekologije, droge, globalnosti, preobrazbi kapitalizma i totalitarizma), ali i za obnavljanje mitskih i religijskih predodžbi (pogotovo u tzv. *fantasyju*, čija su okosnica numinozne sile), ali i za gledanje iz očista tuđe kulture (svjetovi u kojima je Zapad preoblikovan pod utjecajem Japana, Indije, Kine). Uza sve to, kao što možemo vidjeti u *Krbotinama svjetova*, SF ne mora govoriti o totalu zapadne civilizacije; on je jednako dojmljiv — spoznajno-zabavan — kad suočava čitaoce s razgrađivanjem njima *najbliže* kulture.

Znanost i visoko obrazovanje

Zaostajati u znanosti ne znači tek biti nesuvremen, već i zaostajati u gotovo svim područjima života

Gvozden Flego

I. Svijet

Znanje je neodvojivo od ljudskoga roda i odvajkada je, napose u mediteransko-zapadnoj kulturi, znalce pratio atribut posebnosti i izvrsnosti. Značaj znanja u tom kulturnom krugu pregnantno iskazuje izreka »znanje je moć«, koja se danas ponajčešće re(produ)circa kao »know how«.

Moderno doba bitno je obilježeno razvojem znanosti i kulture u najširem smislu riječi. Suvremeni način života (ponajviše određen industrijskom proizvodnjom i tehnički posredovanom svakodnevicom) počiva na znanstvenim spoznajama i njihovim primjenama. Stoga je u naše vrijeme *razvitak znanosti temelj svakog društvenog* (prije svega privrednog) *razvitka*, pa svaka razvijena ljudska zajednica posebno brine o unapređivanju znanstvenog istraživanja. Globaliziranost ljudske egzistencije ne dopušta ignoriranje te činjenice: zaostajati u znanosti ne znači tek biti nesuvremen, već i zaostajati u gotovo svim područjima života.

Ilustracije radi, nekoliko primjera o ulozi znanja i znanosti:

U prvoj polovici 19. stoljeća Švicarska i Albanija bile su otprilike na jednakom stupnju privredivanja, no kako je Albanija obilovala komparativnim prednostima, kao što su geografski položaj i prirodni resursi, očekivao se njezin brži razvitak. Obrazovanje i kultura su, po svemu sudeći, pridonijeli razvitku novih znanja i vještina u Švicarskoj kao i njezinu naglu razvitku početkom ovog stoljeća.

Tridesetih godina ovog stoljeća Grčka i Finska bile su približno jednako ekonomski razvijene. Zahvaljujući promociji obrazovanja i uporabi znanja, Finska danas ima dvostruko veći BND.

Prosperitet ekonomski najrazvijenije zemlje svijeta počiva na znalčkom korištenju vlastitih resursa, prije svega znanstvenih. Brinući za tu nosivu djelatnost 'američkog načina života', Kongres SAD-a 24. 9. 98. donosi deklaraciju »Unlocking Our Future« [Otključavanje naše budućnosti], u kojoj se iznose razlozi o nužnosti još snažnijeg *državnog* stimuliranja znanosti.

U obrazloženju se kaže i sljedeće: »Od početka industrijske revolucije ekonomije diljem svijeta vodene su stalnim tehnološkim inovacijama koje su slijedile iz znanstvenog razumijevanja i primjene inženjerskih rješenja. Amerika je bila posebno uspješna u korištenju dobro-

biti znanstvenog i inženjerskog poduhvata i nastaviti će ulagati u taj poduhvat ako se nadamo ostati ispred naših ekonomskih takmaca iz ostatka svijeta...«

i dalje:
»Sjedinjene Američke Države moraju održavati i unapređivati svoj pre-eminentni položaj u znanosti i tehnologiji da bi mogle unapređivati ljudsko razumijevanje svemira i sve što on sadržava, da bi mogle unapređivati živote, zdravlje i slobodu svih ljudi.

Hrvatska nema ni srednjoročnu ni dugoročnu strategiju ni razvoja zemlje ni znanstvenog razvitka, a kratkoročna 'znanstvena politika' teško je providna, pa svako planiranje razvoja znanosti postaje nemogućim

Stalni napredak znanstvenog poduhvata središnja je sastavnica za dostizanje te vizije.«

Ovi navodi potvrđuju neke dobro znane činjenice, ali i obznanjuju način na koji se SAD odnose prema znanosti. Znanost

- svojom kognitivnom snagom pridonosi razumijevanju svega što jest,
- time unapređuje međuljudske odnose,
- ima široke društvene implikacije i time što poboljšava živote, zdravlje i slobodu svih ljudi,
- biva poimana kao vodeća razvojna snaga društva,
- pokreće razvoj tehnike, odnosno unapređuje suvremenu proizvodnju.

Nakon ove Deklaracije Kongresa, državna izdavanja za znanost u SAD-u, zemlji-uzoru privatnog poduzetništva, gotovo su udvostručena.

Sama pak Deklaracija i njome otpočete posljedice daleko-sežne su i poučne:

- najviše zakonodavno tijelo u državi donosi Deklaraciju na 50 gusto pisanih stranica o znanstvenoj politici, ističući nedvosmisleni prioritet znanstvenog razvitka;
- isto tijelo drži ključnim osigurati saveznu financijsku potporu *svim* znanstvenim disciplinama;
- Kongres ograničava vlastitu ulogu jer osigurava novac za znanstvena istraživanja, ali odustaje od njegove raspodjele. Tako što djeluje kao fi-

(c) veza znanosti i kulture, u užem smislu riječi;

(d) 'jeftine' društvene i humanističke znanosti.

Ulazak u školu najčešće se doživljava kao oprost od djetinjstva. Kao mjesto stjecanja pismenosti, znanja i vještina, ta je institucija temelj ljudskosti (upravo kulture: *cultivare* znači

nja, a objediniteljsku ulogu razumijevanja svijeta od teologije preuzima filozofija. U 20. stoljeću, kada se *universium*, odnosno svjetonazorski kanon uglavnom raspao, a znanje rasporedilo po uposebljenim disciplinama, univerziteti postaju mnogo- ili sveučilišta.

Škole, naročito visoke, od samog svog nastanka nisu smatrane tek institucijom puke diseminacije znanja. *Poimanjem znanja kao mogućnosti za drugačije, škole bivaju rasadištima dobrobiti za lokalnu zajednicu ili pak za cjelokupno čovječanstvo.* Tako je već Platon bio uvjeren da će novoosnovana akademija pridonositi dobrobiti vlasti (a time i 'dobrom životu') jer će obrazovati narod i njegove vođe. Toj općoj dobrobiti Aristotel pridodaje političku dimenziju škole: mlade treba pripremiti za odgovarajući sistem vladavine da budu dobri državljani. Na tu se misiju znatno kasnije nastavlja prosvjetiteljska nakana da se cjelovitim znanjem (enciklopedijom) mijenja ljudska priroda, a njome, gotovo automatizmom, i tip vladavine, odnosno ljudsko društvo.

Prosvjetiteljski napor nije puko kognitivan. Znanje služi ovladavanju prirodom (o čemu govore i F. Bacon i Descartes), odnosno iznalaženju oruđa za tu svrhu. Od tada obrazovanje dobiva dvojaku ulogu: obrazovanje za državljanina (opće obrazovanje) i obrazovanje za rad (profesionalno obrazovanje).

S obzirom na središnji značaj specijaliziranih znanja u industrijskom dobu, tek se u njemu pokazuje višedimenzionalni značaj sveučilišta za okolinu: suvremeni način života bio bi posve nemoguć bez znanosti i bez na njoj izgrađene tehnike. *Sveučilišta su mjesta proizvodnja i širenja novih spoznaja, stoga i uvećavanja ljudskih mogućnosti, a kao*

Stoga bi posebnu i sistematsku pažnju, u sljedećih desetak godina, trebalo posvetiti pomlađivanju sveučilišta, u kombinaciji sa sistematskom brigom o doškolanju mladih znanstvenika na prestižnim svjetskim institucijama

njegovati) i napretka, koji biva omogućen prijenosom znanja. Upravo zahvaljujući sposobnosti učenja i na njoj građenim ustanovama za prenošenje znanja, nadolazeće generacije nastavljaju svoje djelovanje s onog stupnja razvoja na kojem su prethodne stale.

Univerziteti su se u Europi od 12. stoljeća razvijali kao visoke škole za stjecanje posebnih znanja ponajprije iz teologije, prava i medicine, potom iz *artes liberales* a naposljetku se preusmjeruju na novonastajuće znanosti. Skupina tih specijaliziranih škola, *universitas*, tako je postavljena da tvori znanje o cjelini, o *universiumu*. Tako univerziteti dobivaju svjetonazorsku misiju i zadržavaju je do nedavno. Tek od početka 19. stoljeća preusmjeruju se, prema Fichteovim i Humboldtovim zamislima, na neraskidivu vezu znanstvenog istraživanja i naučavanja, proizvodnja i širenja zna-

takva središta su dobrobiti i lokomotive promjena.

I stoga zavređuju posebnu brigu cjelokupnog društva.

II. Hrvatska

Mala i ne posebno bogata Hrvatska stekla je od sredine šezdesetih do kraja sedamdesetih godina visoku znanstvenu reputaciju.

Aktualna Hrvatska na žalost bilježi teške dane u znanosti, što se očituje na nekoliko razina.

Loše (zapravo katastrofalno) *materijalno stanje* znanstvenog pogona postaje preprekom svakom intenzivnom znanstvenom

gradi na znanstvenoj ažurnosti znanstvenika-nastavnika, drugi na njihovoj umješnosti da studente pretvore u neposredne su-djelatnike u procesu učenja i istraživanja; zadovoljenje trećeg određeno je društvenim kontekstom. No sva tri ovise prvenstveno o obučenosti i kreativnosti nastavnoga kadra.

Nastavnici na hrvatskim sveučilištima u prosjeku su poodmakle dobi. Stoga bi posebnu i sistematsku pažnju, u sljedećih desetak godina, trebalo posvetiti pomlađivanju sveučilišta, u kombinaciji sa sistematskom brigom o doškolovanju mladih znanstvenika na prestižnim svjetskim institucijama. Na taj bi način u nepunih desetak godina bilo moguće steći stručno vrlo osposobljene nastavnike i znanstvenike, dakle kadrovske obnoviti i tematski osuvremeniti hrvatska sveučilišta i ostale znanstvene ustanove.

19. Ispunjavanje gore spomenutih imanentno školskih elemenata uvelike ovisi o poticajnim uvjetima rada znanstvenika i o općedruštvenoj atmosferi.

Pod poticajnim uvjetima rada prvenstveno mislim na to

- (a) da znanstvene institucije osiguravaju materijalna sredstva za uobičajen rad svojih članova, što zasigurno nije moguće u situaciji u kojoj za 'materijalne troškove' preostaje 20-ak ili manje postotaka od cjelokupnog instituta proračuna;
- (b) da osobni dohoci osiguravaju sigurnu i bezbrižnu egzistenciju znanstvenika, čime im se omogućava da se u potpunosti posvete znanstvenoistraživačkom stvaralaštvu.

Antiintelektualistička atmosfera, iskazana znamenitim sloganom »kila mozga za 2 DEM«, te stalne političke intervencije u logiku znanstvenoga rada navode na zaključak o nepotrebnosti, pa i štetnosti znanosti te ozbiljno destimuliraju znanstveno stvaralaštvo.

20. 'Centri izvrsnosti' pravi su generatori novih ideja i rodišta novih mogućnosti kao i dokaz društvene brige za znanost.

(a) Analogno Institutu Ruder Bošković i društvene znanosti te humanističke discipline trebaju svoj centar izvrsnosti. On bi mogao funkcionirati u formi regionalnog/međunarodnog centra za napredna istraživanja (institute for advanced studies) ili pak javnog istraživačkog i edukativnog centra (po uzoru na Collège de France, Maison des sciences de l'homme). U realizaciji nekih od tih ideja bila bi moguća suradnja sa spomenutim francuskim institucijama kao i s kolegijem Wissenschaftskolleg zu Berlin.

(b) U takvoj instituciji treba predvidjeti mogućnost tutorskog rada s najdarovitijim (postdiplomskim) studentima.

(c) Centar izvrsnosti bio bi pogodno mjesto za formiranje grupe za strateške analize, 'think tank'.

21. Znanost se treba autonomno razvijati prema imanentnoj logici istraživanja svoga predmeta. No znanstvenici su vjerojatno najopremljeniji za sagledavanje složenih pitanja suvremenoga društva.

Da bi mogli odgovoriti tom izazovu, i znanstvenici u Hrvatskoj moraju izići iz svojih disciplinarnih zabrana te početi razmišljati na multi-

disciplinarnom odnosno interdisciplinarnom načinu. Suradnja znanstvenika iz područja prava, ekonomije, političkih znanosti, sociologije, filozofije, povijesti... ili pak prirodnih i društvenih znanosti u različitim kombinacijama prakticira se u razvijenoj svijetu barem stotinjak godina, kako na razini istraživačkih projekata tako i na razini (visoko)školskog poučavanja.

22. Zadovoljenje studentskih interesa za što individualnijim profiliranjem vlastitih studija moguće je postići podjelom studijskih programa na obavezne i izborne predmete, odnosno uvođenjem studiranja po sistemu kreditnih bodova. ZVU je propisao takav sistem studiranja prije više od šest godina pa se valja nadati da je došlo vrijeme kada će visokoškolska tijela početi poštovati te zakonske obaveze.

23. Javni znanstveni instituti trebali bi biti osposobljeni da budu centri izvrsnosti kao i mjesta za razvitak multi- i interdisciplinarnih programa u znanostima te u primjeni znanstvenih dostignuća izvan znanosti, prije svega u gospodarskoj sferi i društvenim odnosima.

24. Znanost u službi razvoja ne zahtijeva nove megainstitucije i ogromna sredstva jer se takav cilj lakše i efikasnije postiže 'virtualnim institutima'. U njima se, privremeno i na bazi projekata, angažiraju stručnjaci da timskim radom iznađu optimalna rješenja za neke projektne zadatke.

Procese i u obrazovanju i u znanosti također bi trebao pratiti neki 'virtualni institut', multidisciplinarni projekt koji bi kritički izvješta-

vao o postignutim promjenama.

25. Bezgraničnost znanstvenih inovacija pokazuje se i u metodskom i u sadržajnom smislu. Nova znanstvena otkrića najčešće potiru stara, pa tako iskazana kritičnost znanosti postaje paradigmatom načina mišljenja. Napose u društvenim istraživanjima kritičnost prema postojećem najbolji je pokazatelj stanja stvari jednako kao i mogućnosti i tendencija kojima je ono bremenito.

26. Znanstvena istraživanja imaju smisla ako se objavljuju njihovi rezultati. Stoga svaka briga za znanost implicira i stimuliranje znanstvenih edicija, kako tradicionalnih tako i elektronskih, kako knjiga tako i specijalizirane znanstvene periodike.

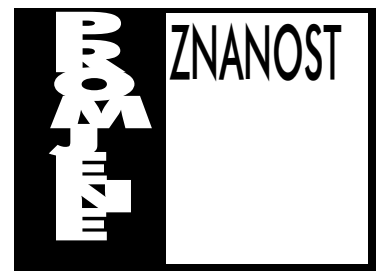
27. S druge je strane znanstveno istraživanje kao i svaki oblik poučavanja moguć jedino uz pomoć osnovnih pomagala: odgovarajućih knjižnica te odgovarajuće didaktičke i laboratorijske opreme.

U najvećem broju hrvatskih knjižnica knjižni fond, naročito recentne literature, nedostatan je za ozbiljna istraživanja.

Laboratorijska i didaktička oprema traži hitna i velika ulaganja. Kompletnu opremu treba obnoviti u sljedećih 5-6 godina te osigurati njezino redovito održavanje.

28. Kako je znanost globalna, intenzivna međunarodna suradnja pretpostavka je svake intenzivne znanstvene djelatnosti. Stoga međunarodna sveučilišna i znanstvena suradnja zaslužuje prioritetni status, u financijskom i organizacijskom pogledu.

Bilo bi uputno u tome se osloniti o hrvatske državlja-

ne koji djeluju na inozemnim sveučilištima i znanstvenim institutima.

29. Kako je znanost globalna, i sveučilišta i znanost treba preurediti prema europskim standardima i vrednovati europskim i svjetskim mjerilima.

30. Hrvatska je među vrlo rijetkim 'tranzicijskim' zemljama koja nema privatna sveučilišta i u kojoj djeluje samo jedna ispostava nekog inozemnog sveučilišta. Od nove vlasti treba očekivati ne samo bitno drugačiju politiku, već i konkretne stimulacije takvim oblicima međunarodne suradnje.

31. Sveučilišni i znanstveni život u Hrvatskoj u zadnjih 8-9 godina stalno je nazadovao u odnosu na svijet: stopom BND-a izdvajanjem za znanost Hrvatska je na europskom začelju, znanstvena produkcija pala je ispod svjetskog prosjeka, efikasnost studiranja zabrinjavajuće je niska, a nezadovoljstvo i gorčina među sveučilišnom i znanstvenom populacijom zabrinjavajuća.

Rezultati izbora u mnogima su pobudili nade u promjene. Koncentracija pozitivne energije trebala bi postati osnovom za novi ciklus razvoja. Ne otpočnu li promjene vrlo skoro, ne budu li one bitne i bitne, moglo bi se dogoditi da pozitivna energija preraste u novo nezadovoljstvo. Ali još dublje i još gorče. ☒

EDUCA Nakladno društvo, d.o.o. Božidara Magovca 9, 10010 Zagreb

Louise Stoll i Dean Fink: *Mijenjajmo naše škole, Kako unaprijediti djelatnost i kvalitetu škola*, 2000, 272 str., ISBN 953-6101-36-X, meki uvez u boji, format 16x23 cm, s engleskog prevela Božica Jakovlev

O knjizi

Pitanje unapređenja djelatnosti i kvalitete škola danas se nalazi u središtu zanimanja prosvjetnih stručnjaka širom svijeta. Svi se autori slažu u tome da je prijeko potrebno unaprijediti djelatnost i poboljšati kvalitetu škola. Ali kako to u praksi ostvariti — pitanje je na koje tek rijetki mogu primjereno odgovoriti na temelju osobnog iskustva. U knjizi *Mijenjajmo naše škole*, autori L. Stoll i D. Fink daju čitatelju vodič za planiranje, izvođenje i vrednovanje promjena ponajprije na razini pojedinačnih škola, odnosno odgojno-obrazovnih ustanova.

O autorima

Louise Stoll je ravnateljica Međunarodnog centra za unapređivanje djelatnosti i kvalitete škola na Institutu za obrazovanje Sveučilišta u Londonu.

Dean Fink je suradnik Međunarodnog centra za pedagoško predvodništvo (leadership) i menadžment pri Sveučilištu Humber, Kanada.

Namjena knjige

Knjiga *Mijenjajmo naše škole* namijenjena je svima koji vode odgojno-obrazovne ustanove, a najprije ravnateljicama i ravnateljima osnovnih i srednjih škola i dječjih vrtića. Knjiga će biti koristan priručnik pedagozima i drugim stručnim suradnicima koji — zajedno s učiteljima i profesorima — djeluju na unapređivanju odgojno-obrazovnog rada i poboljšanju njegove kvalitete. *Prije nego što se i sami upustite u takav potpunit, svakako pročitajte ovu knjigu!*

Narudžbenica

Ovime neopozivo naručujem _____ primjerak(a) knjige *Mijenjajmo naše škole* po cijeni od 140,00 kn po primjerku.

Ime i prezime, odnosno naziv ustanove _____

Adresa _____

Mjesto i datum _____

Matični broj poreznog obveznika ili JMBG kupca _____

Potpis _____

Način plaćanja:
virmanom — pouzecom
Narudžbe slati na adresu:
ZAREZ, Hebrangova 21,
10000 Zagreb
tel: 48.55.449, 48.55.451,
fax: 48.56.459

likovnosti

U dječjoj sobi

Realizacija u privatnom prostoru za uzak krug osoba zacrtava krizu objektivnog opravdanja umjetničke prakse u situaciji u kojoj službena ideologija više ne tvori podlogu

Nataša Ilić

Vadim Fishkin, *Vatrograf*, u stanu umjetnika Vlaste Delimar i Vlade Marteka, 23. 2-25. 2. 2000.

Moskovski umjetnik Vadim Fishkin do sada je u Hrvatskoj predstavljao samo u umaškoj galeriji *Dante*, a izložba *Vatrograf* održana koncem veljače u stanu umjetnika Vlaste Delimar i Vlade Marteka, uz predavanje naslovljeno *Postutopijske igračke* kojim Fishkin prezentira vlastite novije projekte, njegovo je prvo predstavljanje u Zagrebu. *Vatrograf*, instaliran u dječjoj sobi, uređaj je pričvršćen o strop, koji proizvodi vatrene kaplje različitog intenziteta i boje, a Fishkin ga uspoređuje s automatskim glasovirom koji se može napuniti različitim partiturama. U *Vatrografu* je fascinacija svjetlom motivirana teorijom entropije i asimetričnosti vremena, no postavom u dječjoj sobi ispred staklene stijene, vatrene kaplje postaju zvijezde padalice koje ispunjavaju sve želje.

Opisujući praksu postsovjetskih umjetnika kao što su Alexander Brener, Yuri Leiderman, Oleg Kulik ili Vadim Fishkin, moskovska kritičarka Ekaterina Dyogot upotrebljava izraz *idiotizam* kao ključnu figuru nji-

hove likovne geste. Naime, za razliku od figura kritičara (filozofa ili teoretičara) koja je u sovjetskom razdoblju bila univerzalni model umjetnika, u postsovjetskom razdoblju ključna je figura *amatera* čiji kreativni impul-

si ne potječu iz spoznaje ili kritičnosti, već (kao što to sugerira latinski korijen riječi) iz ljubavi — iz beskrajne pozitivnosti koja se čini apsurdnom i *idiotskom*. Tako shvaćen blagonakloni amaterizam *Vatrograf* afirmira i na razini izvedbe, koju umjetnik kontrolira fizičkim prisustvom i nadzorom za vrijeme dok je djelo izloženo publici, i načinom prezentacije u privatnom stanu.

Komunikacija, umjetnost i privatnost

Fishkin već nekoliko godina živi u Ljubljani sa slovenskom putovnicom, što nije tek irelevantan biografski podatak, već činjenica koja njegovu umjetničku praksu situira u specifični kontekst promišljanja umjetničkog sustava u zemljama tranzicije razvijen na liniji Moskva-Ljubljana. Polazeći od stava da je Zapad jedini umjetnički sustav, dok je Istok europska umjetnička realnost koja nije uključena u taj sustav (a ako i jest, ne na pravednim osnovama), činjenica da se dinamika sustava održava upravo zbog vlastite sposobnosti kritičkog samopromišljanja ne prijeti propitivanje strategije mobilizacije resursa kritičkog mišljenja. Kretanje u zoni kritičke afirmacije raspoloživih resursa umjetničke infrastrukture, shvaćene u najširem smislu, potvrđuje se činjenicom da se zagrebačka izložba održava u dječjoj sobi privatnog stana umjetničkog para. Umjetničko stvaranje i izlaganje u privatnim stanovima moskovskog umjetničkog *undergrounda*, nazvano *Apt-Art*, odnosno *Apartment Art*, omogućavalo je preživljavanje umjetnika i avangarde u Sovjetskom Savezu prije *perestrojke* i *glasnosti*.

Projekt *Apt-Art*, koji je počeo 80-ih godina, predstavljao je pokušaj utvrđivanja političkih, osobnih i umjetničkih putova paralelnih oficijalnim institucijama. Moskovski *Apt-Art* naglašavao je status privatnog prostora i mijenjao ga u središte komunikacije kroz samoorganizaciju isključenih. Kao jedan od najvećih fenomena istočnoeuropske umjetnosti *Apt-Art* internacionalizira skupina IRWIN, koja 1992. godine otvara NSK-ambasadu u privatnom stanu u Moskvi. U to legendarno vrijeme historijskog kolapsa režima, upravo na raspravama vođenim u NSK-ambasadi osvještava se nova generacija umjetnika kojoj pripada i Vadim Fishkin. U zagrebačkom kontekstu proklamirane tranzicije prema tržišnom sustavu *Apt-Art* kao galerijska gesta pokušaj je prema stvaranju paralelnog sustava. Realizacija u privatnom prostoru za uzak krug osoba zacrtava krizu objektivnog opravdanja umjetničke prakse u situaciji u kojoj službena ideologija više ne tvori podlogu. Komunikacija kao krizom zahvaćeno područje, u kojem kreativni čin gubi vlastiti kontekst zbog kolapsa simboličnog poretka, uvjetuje da komunikacijski kontekst postaje glavna tema umjetničkog rada. Umjetnik koji je fizički prisutan za vrijeme izložbe podražava djelovanje stroja i otvara mogućnost izravne komunikacije. Ista motivacija investira i u Fishkinov projekt na kontroverznoj izložbi *Interpol* održanoj u Stockholmu 1996. godine, kada je Fishkin svim sudionicima izložbe podijelio mobilne telefone spojene s telefonima pokraj svakog izloženog rada, a koji omogućavaju izravan razgovor s umjetnikom.

Prijateljstvo kao posljednje utočište kulture

Pišući o svojevrsnoj zajednici umjetnika iz Moskve i Ljubljane, čiji su glavni protagonisti slovenska skupina IRWIN te ruski umjetnici Alexander Brener, Yuri Leiderman i Vadim Fishkin, moskovski kritičar Victor Misiano govori o *institucionalizaciji prijateljstva*. Projekt bazirani na prijateljstvu razvijaju se kao pokušaj kreiranja strukture

Vadim Fishkin, *Vatrograf*, instalacija u stanu umjetnika Delimar-Marteka

za kolektivnu umjetničku praksu u situaciji u kojoj ne postoji umjetnički sustav. Prijateljstvo — kao jedina vrsta društvene veze koja nije određena nekim regionalnim ili obiteljskim srodstvom, profesionalnom suradnjom, ideološkom podudarnošću ili erotskom privlačnošću, u institucionalnom, ideološkom i moralnom vakuumu koji karakterizira položaj zemalja u tranziciji — djeluje kao posljednje utočište kulture. Dakako, u zagrebačkom projektu spomenuta herojska ishodišta u određenoj mjeri slabe dobivajući svojevrstu salonsku, *mitteleuropiscbe* crtu, no predstavljanje Vadima Fishkina, kao protagonista specifičnog promišljanja raznorodnih strategija koje problematiziraju *istočnoeuropski* tranzicijski položaj, dotiče teme s kojima se hrvatska kultura tek treba uhvatiti u koštac.

likovnosti

Usloženi prostori Ksenije Turčić

Tako visoku razinu oblikovne prakse, funkcionalnu ujednačenost jezika, smislenost interpretacije, idejnu zgušnjutost i izbrušeni minimalizam rijetko ćemo pronaći u našoj suvremenoj umjetničkoj produkciji

Marijan Špoljar

Ksenija Turčić, videoinstalacija *Slow motion*, Galerija proširenih medija, Zagreb

U najnovijem radu Ksenije Turčić videoprojektivno dvaju sinkroniziranih prizora — dijela autoričina lica s očima u krupnom planu i vrata neke prostorije — uspostavlja se interaktivna veza u prostoru sasvim jasnih značenjskih i osjetljivih karakteristika. Time se, na formalnom i medijski ponešto izmijenjenom planu, realiziraju one vrijednosti koje su bile dominantne u prethodnim radovima ove umjetnice, ali se kroz *evolucijski* razvoj pojavljuju i posve novi problemski odnosi.

Energije prostora i multiplicirani prividi

U uvodu bismo, zaključno, mogli reći da je osnovno pitanje njezine umjetničke predilekcije sljedeće: kako osvojiti prostor sredstvima kojima se podjednako utječe na njegovu *fizičnost* koliko i na njego-

vu *psibičnost*? Delikatnost toga problema Ksenija Turčić razrješava na svojim, u pravilnim ritmovima održanim, izložbama različitim metodama. Ranih devedesetih to

su bile intervencije slikama u prostoru: kvadratne ili pravokutne površine, najprije višebojna, a onda posve crno obojena platna, postavljala je u lebdeće položaje tako da su, ambijentalnim postavom i tvorbom prostora dinamičke ravnoteže, poentirali pitanja konkretnih perspektivnih odnosa. Platna lišena bilo kakvih oblikovnih rješenja slikarica je stupnjevano dinamizirala tako da je posljednju privida/perspektivnog skraćivanja i konkretno ponavljala umanjujući veličinu platna. Time je iluziju učinila stvarnom, a stvarna skraćivanja proizvoljnim.

Druga razina prostornih odnosa bila je vezana uz simbolička tumačenja impozicije tih oslikanih ploha. Njihov raspored u prostoru galerije bio je određen po stanovitom graditeljskom načelu koji je asociirao ako ne hram, onda u svakom slučaju čvrsto određen sistem gradbenih jedinica i prostornih vrijednosti. Ta *rekonstruktivna* volja završavala je, dakle, *gradevinom* kao prostornom asociacijom, ali i kao prostorom refleksivnih odnosa i kontemplativnih sadržaja. Ukazujući čistoćom, amblematičnošću i reduciranošću na temeljna svojstva svoga rukopisa i karaktera jezika ova je autorica sljedećim projektima nastavila nadograđivati prvotnu usmjerenost. Pri tome je, uvadajući nove materijale, prvenstveno staklo i zrcalo, ostajala na krajnje reduciranom prostoru i na potrebi minimalne intervencije u zadani okvir toga prostora.

Kada je unašala te prozirne materijale unašala ih je s razlogom: oni su činili jednu vrstu kultivatora ili čak prijenosnika prostornih

vrijednosti, definirajući načela za novi sistem ili im određujući osnovne gabarite.

U instalaciji *Vrt* (1997), primjerice, unošenjem horizontalno postavljenih ogledala na pod i vertikalnih ogledala u kutove, ona je diskretno ponudila sugestiju razbijenog i multipliciranog galerijskog prostora. Kombinirajući taj privid stvarnom promjenom, istovremeno je sugerirana i ona suptilna atmosfera izmjenjivanja privida s pojavnim, metarealnostima s realnim, dematerijalizacijom s materijalnim. Uz usvajanje zatečenog stanja Ksenija Turčić kao da je htjela prazninu prostornog volumena dodatno potencirati u smjeru neke nove duhovnosti, neke drukčije energije prostora.

Odavde do unošenja kinetičke slike bio je mali korak: u radu *Sunt lacrimae rerum* ogledalo i video su u međusobno uvjetovanoj vezi, nastavljajući ideju prethodnih radova u izmijenjenom kontekstu. Ovaj, možda najmetaforičniji i najosobniji, rad (dakako, u relacijama Ksenijina shvaćanja subjektivnog iskustva) prizor je u kome se na ekranu do beskonačnosti ponavlja motiv kapanja (suze) u vodu, s refleksijom u obrnutom smjeru na ogledalu ispod ekrana. Umjesto dijaloga stvarnog prostora i privida, ovdje se interferencija odvija u području multipliciranoga privida, ali tako da se dvostruko i trostruko posredovana slika pojavljuje kao duhovni, a ne samo prostorni izazov.

Autokomunikacija i samoidentifikacija

Kao nadgradnja na prethodna iskustva, ali i kao posve autonomni rad u Galeriji proširenih medija bila je, u pretjerano reduciranom terminu, postavljena videoinstalacija *Slow motion*. Ksenija Turčić i do sada je veliku pažnju pridavala

prostoru izlaganja, jer je on bio ili jedini ili jedan od konfiguratora rada: sada je definicija rada pre-

sudno balansirana u dijalogu s prostorom Galerije, štoviše, njegov je smisao bitno određen karakterom prostora u kome se izvedba zbiva. Na gornjoj razini projekcija se motiva autoričinim očiju u krupnom planu, a na razini nižoj za nekoliko metara stubišta odvija se paralelna projekcija s vratima koja se otvaraju i zatvaraju. Sadržajna, prostorna i temporalna veza između ekrana s očima i prizora s vratima neposredna je i dinamički uvjetovana: oči *gledaju* u vrata te istovremeno i reaguju na odvijanje toga prizora i *telepatiski* određuju njegov slijed. Veza je, dakle, dvostruka i interak-

tivna. U trenutku kada se nakon nekoliko uzastopnih otvaranja vrata u njihovom okviru pojavi autorica shvaćamo da je riječ o autokomunikaciji i da se čin samoidentifikacije odvija prvenstveno kao psihološki uvjetovana radnja. Napetost koja struji i kontemplativna opuštenost koja postoji u prostoru podjednako su vezana uz oba prizora. Tamo gdje očekujemo smirenje, javlja se iščekivanje, tenzija i jedva prikriiven osjećaj traumatičnosti, tamo gdje su naznake dramskog naboja, konstruira se nježnim osjećajima prožeta atmosfera. Takva ambivalentna pozicija proteže se na sve aspekte njezina rada, pa se teško može razgraničiti gdje završava jedna, a počinje druga situacija, gdje su granice vanjskog i unutrašnjeg prostora, kako se razdvaja fizički od psihičkog ili mentalnog prostora, koji se dio referira na osjećajni, a koji na racionalni sklop, u kakvom su odnosu strogo intimne i javne sfere umjetničina života, itd. Posve u suglasju s vremenom, ova autorica traži *sadržaj* prizora, onu puninu u kojoj će se temeljna i globalna iskustva čitati tek kroz optiku duboko osobnih saznanja i osjećaja.

Tako visoku razinu oblikovne prakse, funkcionalnu ujednačenost jezika, smislenost medijske interpretacije, idejnu zgušnjutost i izbrušeni minimalizam, koju demonstrira Ksenija Turčić, rijetko ćemo danas pronaći u našoj suvremenoj umjetničkoj produkciji. Premda smo svjesni da te tvrdnje djeluju možda odveć apodiktično izričemo ih unatoč opasnosti od prejudicije. U kritici naše kritike, naime, stalna je tvrdnja o relativizaciji suda: ništa se, osim rijetke prakse montiranih objektivnosti, ne imenuje u vrijednosnim kategorijama lošeg ili dobrog. Izričući izrazito pohvalnu ocjenu izložbi i cjelokupnom radu ove umjetnice pokušali smo obraniti naš sud argumentima koji pokazuju kako je ona u kontinuitetu samostalnih izlaganja u desetak godina posve uspješno učvrstili koliko prepoznatljivost jezika toliko i utemeljenost ideja.

kritika

K redefiniciji ženske uloge

Ideja o nepostojanju neutralnog diskursa najznačajniji je doprinos feminističke umjetničke teorije suvremenoj povijesti umjetnosti

Rosana Ratković

Feministička likovna kritika i teorija likovnih umjetnosti, izabrani tekstovi, priredila Ljiljana Kolečnik, Centar za ženske studije, Zagreb, 1999.

U izdanju Centra za ženske studije, čije djelovanje se sve više nameće kao nezaobilazan dio domaće kulturne prakse, nedavno je objavljena knjiga *Feministička likovna kritika i teorija likovnih umjetnosti* urednice Ljiljane Kolečnik, povjesničarke umjetnosti i predavačice na Ženskim studijima. Knjiga predstavlja izbor eseja, prvi put prevedenih na hrvatski jezik, koji se danas smatraju klasicima feminističke povijesti umjetnosti i umjetničke teorije i čine nezaobilazne referentne točke većine suvremenih autora/ica koji se bave ovom problematikom. Namjera urednice bila je pokazati razvoj i kontinuitet feminističkog teorijskog djelovanja na području umjetnosti, a ne sadašnje stanje (što bi mogla biti tema sljedećeg sličnog izdanja), tako da su izabrani tekstovi iz sedamdesetih i osamdesetih, uz dva teksta s početka devedesetih godina. Svi odabrani eseji radovi su engleskih i američkih teoretičarki i povjesničarki umjetnosti što je odraz činjenice da je u ovim zemljama raz-

voj feminističke umjetnosti i prateće teorije bio najizrazitiji i najdalekosežnijeg utjecaja. Kako je feministička umjetnost danas jedan od najzanimljivijih i najvitalnijih segmenata suvremene umjetničke prakse, a feministička teorija umjetnosti bitno je utjecala na recentnu umjetničku teoriju, tekstovi objavljeni u ovom zborniku zanimljivi su ne samo

uskom krugu feminističkih teoretičarki, već i svakom zainteresiranom za suvremenu umjetnost i prateću teoriju.

Problem koji od prvih tekstova zaokuplja feminističke teoretičarke pitanje je raspravljanja dostignuća umjetnica unutar tradicionalne metodologije i vrijednosnog sustava zasnovanog na dominaciji muškaraca, što bi predstavljalo samo potvrđivanje postojećeg stanja ili svrstavanje ženske umjetnosti u posebnu kategoriju, što prijeti getoizacijom ženskih dostignuća. Poticaj za prevladavanje ove dihotomije feminističke teoretičarke umjetnosti nalaze u psihoanalitičkoj teoriji Lacana, čija poznata teza da žena ne postoji, već da je ženskost konstruirana temeljem niza predodžbi, otkriva da se žena može osloboditi fiksnih uvjeta identiteta prepoznavanjem načina njegove tekstualne proizvodnje. Spoznaja o društvenoj i ideološkoj konstrukciji spolnih razlika navela je feminističke teoretičarke umjetnosti na iznalaženje načina dekonstrukcije postojećeg diskursa. Dekonstrukcija istovremeno znači stvaranje novih modela kojima se feministička umjetnost i teorija upisuje u postojeći diskurs što postepeno dovodi do njegove preobrazbe. Ideja o nepostojanju neutralnog diskursa najznačajniji je doprinos feminističke umjetničke teorije suvremenoj povijesti umjetnosti.

Sedamdesete su bile vrijeme formiranja stavova, strategija i smjerova djelovanja. Feminističke umjetnice, kritičarke i povjesničarke umjetnosti počinju ranih

sedamdesetih dovoditi u pitanje mušku projekciju univerzalnih vrijednosti, koja iz *mainstreama* sustavno isključuje žensku likovnu produkciju i mijenja predodžbu žene u predodžbu potrošnog dobra. Uvodni esej Linde Nochlin *Zašto nema velikih umjetnica* iz 1971. godine općenito se smatra prvom ozbiljnom feminističkom analizom ženske umjetnosti. Ovaj esej započeo je feminističke izazove prevladavajućim shvaćanjem renesansne umjetnosti kao prirodnog odraza stvarnosti prije nego skupa konstruiranih i *orođenih* mitova. Određivanje strategija djelovanja feminističke povijesti umjetnosti tema je eseja Lise Vogel *Lijepa umjetnost i feminizam: buđenje svijesti* iz 1974. godine.

Prvi, danas kulturni esej *Vizualni užitak i narativni film* (1975) Laure Mulvey, jedne od najizazovnijih feminističkih teoretičarki kulture, bavi se manipulacijom vizualnim užitkom u filmskoj produkciji *mainstreama*, pri čemu autorica upotrebljava psihoanalitičku teoriju kao političko oruž-

je koje će pokazati kako podsvjesno strukturalno videnje i užitak gledanja, te kako je podsvjesno patrijarhalnog društva utjecalo na strukturiranje filmskog izraza.

Dio eseja iz osamdesetih (Judith Barry i Sandy Flitterman-Lewis, *Tekstualne strategije: Politika umjetničkog stvaralaštva*; Mary Kelly, *Osvrt na modernističku kritiku*; Joanna Frueh, *Prema feminističkoj teoriji likovne kritike*) usmjeren je na preispitivanje tradicionalnih modela i pojmova umjetnosti te umjetničke kritike i uspostavljanje modela feminističke kritike i teorije umjetnosti. Kate Linker u eseju *Prikazivanje spolnosti* iz 1983. godine, ističe značenje prijelaza od analize umjetničkih proizvoda prema razmatranju proizvodnje značenja. Griselda Pollock, feministička teoretičarka koja se općenito smatra najzaslužnijom za afirmaciju ženske perspektive unutar akademske discipline povijesti umjetnosti, predstavljena je esejom *Modernost i prostori ženskosti* iz 1988. godine, u kojem razmatra mitove modernosti oblikovane u Parizu u odnosu na prostore u kojima je ženskost živjela kao pozicija u diskursu i društvenoj praksi. Esaj Whitney Chadwick *Umjetnice i politika prikazivanja* (1990), zapravo uvod knjige *Women, Art and Society* nezaobilazne za proučavanje ženskog doprinosa povijesti umjetnosti Zapada, predstavlja pregled nastojanja i dostignuća feminističke likovne kritike i povijesti umjetnosti. Christine Battersby u eseju *Položaj estetike: feministička obrana* iz 1990. godine, pokušava obraniti tradicionalni predmet estetike i pokazati kako se ne može pobjeći od nužnosti estetskog vrednovanja i kako nema kritičkog prostora neutralne vrijednosti iz kojeg feministkinje mogu govoriti. Čak i ako se političkim, etičkim ili utilitarističkim prosudbama dâ prednost nad estetskim, to ipak ne znači da se odabire poseban vid estetske vrijednosti. ■

likovnost

Body-art u digitalnom performansu

Tanja Golić i Alen Floričić izlažu instalacije koje specifičnim naglaskom na tijelu nastavljaju liniju hrvatskog *body-arta*

Nataša Ilić

Alen Floričić 10-16. 02. 2000, Tanja Golić 17-24. 02. 2000, Galerija Miroslav Kraljević

Dvije uzastopne izložbe mladih protagonista riječke videoscene, Alena Floričića i Tanje Golić, tijekom veljače održane u Galeriji Miroslav Kraljević, potvrđuju dojam izuzetne živosti riječke scene oblikovane u tipičnoj situaciji nedostatka izlagačkog prostora i potpore relevantnih struktura. Tanja Golić i Alen Floričić, oboje nagradeni na posljednjem Salonu mladih, izlažu videoinstalacije koje specifičnim naglaskom na tijelu kao živom organskom objektu, reduciranom na elementarne tjelesne funkcije jednostavnog trzajućeg pokreta ili disanja, nastavljaju razvojnu liniju hrvatskog *body-arta* u kojoj, kako napominje Branka Stipančić pišući o hrvatskom *body-artu* u katalogu ljubljanske izložbe *Body and the East*, manje možemo govoriti o *body-artu* kao o prioritetnoj klasi-

ficirajućoj oznaci djela, a više o specifičnom »govoru tijela« strukturiranom pojedinačnim djelima.

nizam miruje i rastače se pokušavajući se pomaknuti, a na četvrtom se slika trzajućeg tijela na vratima neke svakodnevnice sobe multiplicira u šesnaest *window*s koji se nakratko

vraća katodnoj cijevi, a funkcija spektakla slabi. Naglašava se svojstvo videa kao medija koji frustrira svaki napor da se u jedinstvenom flukšu spektakla osigura snažno distinktivno obilježje. Jednodnevna LCD-projekcija

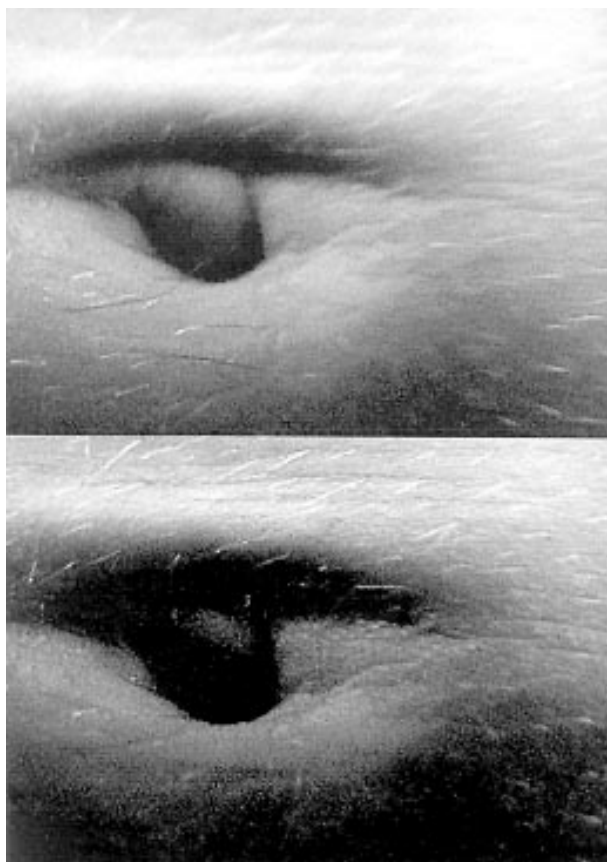
pretvara se u digitalni performans videozapisa o tijelu. Iskliznuće *body-arta* u ekskluzivni digitalni zapis ponavlja proceduru koja isto to tijelo, izbeumljeno od repetitive mehanizira, onesposobljava za pokret i pretvara u hibridni organizam pokvarenog stroja. Tijelo se tretira kao nešto što se percipira sredstvima reprezentacije, i u tom je smislu tijelo društveni konstrukt čija fizička egzistencija obavezuje. Tijelo je kontrolirano, no istodobno ono i samo vrši kontrolu.

Shizofrene repeticije i polivalentni simbol

Za razliku od česte procedure vizualnih umjetnosti koja izdvojeni trenutak stvarnosti u umjetničkom djelu eksploataira kao minimizirano sjecište značenjskih silnica uzdižući ga u jedinstveni događaj kojim se subjekt potvrđuje, Floričić ga strukturira shizofrenom repeticijom kojom se subjekt poništava. Istodobno, to golo tijelo spolnom ambivalentnošću koja nigdje nije eksplicirana, poništava vlastiti rod kao svojstvo tijela, kao nešto prvotno postojeće u ljudskih bića, iskazujući se kao skup učinaka koje tijela produciraju po-

Tijelo i kontrola

Film i videotehnologija mediji su temeljeni na protoku vremena koji omogućuju pristup narativnome i događajima temeljenim na trajanju. Instalacija Tanje Golić ostvaruje se na tri monitora koji izrazitom međusobnom povezanošću ritmički artikuliraju narativne akcente, dok kod Floričića potreba za multipliciranjem monitora izražava repetitorsku strukturu emitirane slike tijela. Video Tanje Golić na dva monitora prikazuje dva pupka koji se ritmički pomiču uz glasan zvuk disanja, da bi se nakon nekoliko minuta njihova slika zaustavila, a kreće ona na trećem monitoru, na kojem oba pupka u dvostrukoj ekspoziciji tvore jedinstven ritam disanja. Floričić na dva monitora u suženom formatu montira siromašnu sliku vlastita tijela koje ubrzano ponavlja pokret pajaca, treperi na mjestu više kao *organizam* a manje kao tijelo, na trećem monitoru orga-

osvjetljavaju, dok zvuk ritmički artikulira svaki videozapis pojedinačno. Multiplicirana slika na otvorenju je izložbe prikazana na LCD-projektoru na platnu, spektakularnije obilježavajući prostor ambivalentnim izdvajanjem slike iz kontinuiranog tijeka televizijske slike, koja se iznova poništava repeticijom u šesnaest polja. Nakon otvorenja izložbe slika se

našnjem i društvenim odnosima uporabom složenih političkih tehnologija. Složeno tretiranje tijela kao društvenog mehanizma ograničenog vlastitom konstrukcijom Floričić ostvaruje discipliniranim siromašnim sredstvima. Status videozapisa trenutka svakodnevice, kao medijske slike koja multipliciranjem i uvećavanjem jednokratno djeluje na prostor i funkcionira kao digitalni performans, poništava se za trajanja izložbe kada se na četiri monitora isječak stvarnosti transformira u istu vremensku maticu urbanog tijela izloženog nadzoru u koju je uhvaćen i promatrač.

Kod Tanje Golić vrijeme je strukturirano jednokratnim trajanjem ritmički artikuliranih ciklusa. Dva pupka koji »uzvraćaju pogled«, mistična središta svijeta, ritmički se pomiču otvarajući se i zatvarajući pogledu. Istodobno, kao tjelesni mehanizmi upisani u konstrukciju roda dekonstruiraju naraciju o traganju za jedinstvenim ritmom svijeta kakvu sugerira preklapanje slike i ritma disanja u trećem činu. Fascinantan pogled na kožu izbliza svojim trajanjem potiče voajersku znatiželju koja ubrzano registrira privatnost kože. Privatnost kože prekrivene multivalentnim znakovima rastvara se pogledu koji registrira spol, muški, na oba monitora isti. Tako videoinstalacija s pupkom kao polivalentnim simbolom u sferi ženskog principa prestaje biti autobiografski zapis kako se isprva čini. Ukida se traumatična izloženost pogledu u pokušaju upostavljanja subjekta, a *lakoća postojanja* iz naziva instalacije pretvara se u vlastitu suptnost. ■

RECEPTKA

Jazz za svačije uho

Pat Metheny, Trio 99-00, Metheny Group Productions, Warner Bros., 2000, distributer Continental Megastore

Tanja Kovačević

Više od dvadeset godina, izdajući album za albumom, eksperimentirajući pri tome s mnogim stilovima i nerijetko suprotstavljajući međusobno oprečne materijale, Pat Metheny se na svom najnovijem CD-u vraća trio-sessionima koji su postali sinonimom za najsvjetlije trenutke u njegovoj karijeri. U većem ansamblu, poput onoga s kojim je godinama surađivao (Pat Metheny Group), gitarist je preuzeo vodeću ulogu koju inače ima pjevač. U triju pruža mu se mogućnost da iz te uloge naprosto sklizne u prateću dionicu, postane članom ritamske sekcije ili jednostavno postane dijelom boje, često prolazeći

kroz sve slojeve u vrlo kratkom vremenskom razmaku. U društvu dvojice «teškaša» njujorške jazzscene, basista Larryja Grenadiera i bubnjara Billa Stewarta, Metheny je pripremio osam originalnih skladbi i tri obrade. Njegova neusiljena, liriska improvizacijska strana, nerijetko obuzdana u većem ansamblu, na ovom CD-u dolazi do punoga izražaja, posebice u skladbama *The Sun in Montreal* i *We had a Sister*. Interakcija i kompaktnost, i inače karakteristična za ovaj ansambl, najbolje dolazi do izražaja u skladbi *Soul Cowboy*. Usporena verzija Coltrancove skladbe *Giant steps* pruža Methenyju mogućnost da se više udubi u ono što je implicirano u pojedinoj akordskoj promjeni. Posljednja skladba na albumu, *Travels*, stara je Methenyjeva skladba u novom ruhu i neka vrsta *bommagea* njegovoj dugogodišnjoj uspješnoj koautorскоj suradnji s klavijaturistom Lyleom Maysom. Poniranje u korijene, kombinirano s bezvremenskom transparentnošću, ipak se može smatrati dobrim opravdanjem za već pomalo ofucanu brojku u naslovu 99-00.

2 x 7"

Air, Playground Love, Record Makers; Sigur Ros Svefn-g-Englar, Fat Cat

Kornelije Hećimović

Bez konzultacije s urednicima odlučio sam ovo malo teksta, umjesto albumu, posvetiti *singleovima*. Jer *single*-ploča je ipak, uz nogometnu loptu, moj omiljeni predmet. Koliko god ova dva naslova u svojoj savršenosti bili slični, među njima postoji esencijalna razlika. *Air* naime možda i možete pronaći u nekim vrlo dobro opskrbljenim domaćim trgovinama, no ako nemate rodbinu na Islandu, *Sigur Ros* morate potražiti na *Netu*. Ukoliko pak imate kreditnu karticu, ionako vam je svejedno.

Novi *single* francuske senzacije *Air* pojavio se iz pritaje i zatekao me nesprenog. Iako su u svojoj karijeri objavili nekoliko uistinu izvršnih *singlova*, *Playground Love* ih je sve nadmašio. Pjesma je to koju treba koristiti kao dokazni materijal u nekom potencijalnom sudskom postupku protiv forsiranja izmišljanja novih glazbenih smjerova. Jer, sve dobro već je odsvirano. Čarolija je u reklaži. Jednostavnost '60-ih, pretjerivanje '70-ih, podilaženje publici '80-ih i bahatost '90-ih u 2000. godini rađaju genijalnu *Playground love*. Problematiziram samo činjenicu da se toga nitko ranije nije dosjetio.

Air me dakle iznenadio, ali to se moglo i očekivati (koliko god kontradiktorno zvuči). Za razliku od toga na *Sigur Ros* sam naišao posve slučajno, lutajući *Internetom*. Ukoliko sam ranije nesprenno pokušavao reći da su *Air* najbenigniji od svih značajnih svjetskih grupa, onda su *Sigur Ros* potencijalno najbolja grupa koju nikada niste čuli. *Single* te nepoznate, začudne i egzotične četvorke iz Reykjavíka »Svefn-g-Englar« zvuči kao pjesma koju pamтите iz davnih dana djetinjstva. *Sigur Ros* su najavili svoj britanski/europski debut za lipanj ove godine kada im se treba pojaviti album *Agó tis Byrjun*. To niti ne pokušavajte izgovoriti. Uostalom poznate li nekoga tko zna islandski (*poznajemo, op. ur.*)? U međuvremenu ako ne vjerujete (a ta mi nevjera poput giljotine visi nad glavom), učinite što i ja: www.sigur-ros.com. Ista me oštrica naravno vraća na početak jer: i giljotina i *Air* francuske su izmišljotine.

JAZUspomen Mirko Dražen Grmek (1924-2000)

Povijest naših bolesti

Nema demokracije bez sposobnosti vlastitoga kritičkog rasuđivanja i osjećaja odgovornosti

Boris Beck

»Mirko Grmek — ne odstupajući nikada od svoje znanstvene beskompromisnosti — ima budno oko za sve što se kod čovjeka ne može svesti u okvir«, napisao je Radovan Ivšić o čovjeku koji se ni sam ne može svesti u okvir. A takva su mu i razmišljanja u knjizi *Povijest side* (Pariz, 1989, Zagreb, 1991) u kojoj je upozorio na značajnu koincidenciju — 1977. službeno su iskorijenjene velike boginje, jedan od najstrašnijih ubojica. To što je iduće godine započeo pohod AIDS-a nije slučajno: »Napredak medicine pridonio je tome kako slamanjem ranije patocenoze, tj. bolesti koje su sprečavale bolest side, tako i olakšavanjem prijenosa retrovirusa, napose stvaranjem novih mogućnosti direktnog doticaja s krvlju.«

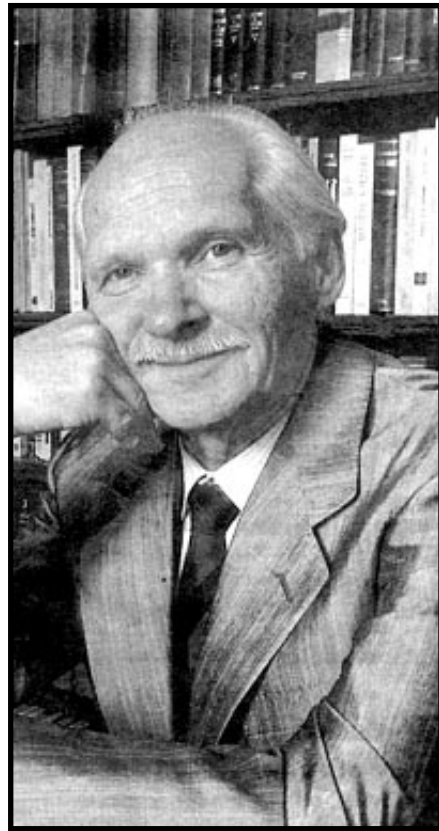
Grmekovo je kapitalno djelo *Bolesti u osvjetljenje zapadne civilizacije* (Pariz, Zagreb, 1983) medicinski odraz Susan Sontag: svako povijesno razdoblje privedigira jednu bolest koja odgovara njegovoj posebnoj senzibilnosti. Metode koje je Grmek koristio pri pisanju *Bolesti u osvjetljenje zapadne civilizacije* primijenio je na jednu modernu bolest, AIDS; jer *prošlost i sadašnjost rasvjetljuju se međusobno*. »Konačno smo je sada dobili, tu bolest metaforu koja, po svojoj povezanosti sa seksualnošću, krvi, drogom i informatikom i po rafiniranosti evolucije i parazitarne strategije, u punoj mjeri zrcali našu epohu.«

Svrha čovjekova života

»Svrha je čovjekova života zaboraviti da nema svrhe« moto je Grmekovih *Pjesama nemoći*, ali nije po njemu postupao. Povjesničar znanosti i autor tridesetak knjiga, Mirko Dražen Grmek, rodio se u Krapini 9. siječnja 1924, maturirao je u Zagrebu, a u Torinu i Luzzi bio je pitomac talijanske Vojne inženjerske akademije. Kao časnik talijanskog i francuskog pokreta otpora pisao je pjesme u kojima je Radovan Ivšić vidio »protuotrov za strahotu stvarnosti i svijeta koji će iz nje nastati« (*Mistika riječi*, Ceres, 2000). Jedna od žrtava u toj strahoti bio je Bog djetinjstva: *O vječni Bože mojih djetinjih dana / kome da se molim / kad ni Tebe više nema? (Molitva Onom koga nema)*. Medicinu je diplomirao u Zagrebu 1951. godine te stekao i dva doktorata: 1958. u Zagrebu iz područja povijesti medicine, a 1971. godine u Parizu iz filozofije.

Pri JAZU je od 1952. do 1960. godine vodio istraživanja povijesti medicine koja su prerasla u Institut za povijest prirodnih, matematičkih i medicinskih znanosti što ga je vodio do 1963. godine. U istom je razdoblju predavao na Medicinskom fakultetu u Zagrebu Uvod u medicinu. Od 1963. do 1973. g. radio je u Nacionalnom centru za znanstvena istraživanja u Parizu (*Centre National de la Recherche Scientifique*), a od 1973. g. držao je na Sorbonni nastavu povijesti bioloških znanosti i medicine na Praktičnoj školi visokih studija (*Ecole Pratique des Hautes Etudes*). Kao gost profesor predavao je na sveučilištima u Berkeleyju, Los An-

gelesu, Cambridgeu (Mass), Ženevi, Lausanni i Rimu. Uredivao je u Zagrebu *Liječnički vjesnik* (1954-1958) i Medicinsku enciklopediju (1967-

1974), u Parizu *Archives Internationales d'Histoire des Sciences* (1962-1972) i *Encyclopédie internationale des sciences* (1969-1973), a u Londonu od 1979. g. *History and Philosophy of the Life Sciences*. Bio je počasni doktor klasične filologije (Lausanne, 1987) i povijesti znanosti (Bologna, 1997), predsjednik Europskog centra za povijest medicine u Strasbourg u i Međunarodne akademije za povijest znanosti, potpredsjednik Međunarodne unije za povijest znanosti te član Akademije za povijest zdravstvene kulture u Rimu, Američke akademije umjetnosti i znanosti i Hrvatske akademije medicinskih znanosti. Odlikovale su ga Francuska akademija, Akademija znanosti u Parizu i francuska Nacionalna medicinska akademija, a 1991. g. dobio je i Sartonovu medalju, najviše međunarodno priznanje na području povijesti znanosti. Vitezom francuske legije časti postao je 1996. godine.

Protiv srpske propagande

Grmek, koji je još u mladosti uvidio »da je, s jedne strane, fašizam patološka socijalna pojava i da je, s druge strane, boljševizam povijesna zabluda ili, možda točnije, izdaja humanističkih ideala« nikada nije pripadao nijednoj političkoj stranci i život je posvetio isključivo znanstvenom radu. No oduševljeno je pozdravio osamostaljenje Republike Hrvatske — bio je jedan od osnivača Hrvatske međunarodne inicijative, udruženja intelektualaca koji su se tijekom Domovinskog rata zalagali u Americi i Europi za hrvatske političke, ekonomske i kulturne interese.

Međutim, u Francuskoj je Grmek imao težak posao. »U brojnim razgovorima s francuskim poznanicima, političarima i novinarima uvidio sam da imaju pogrešnu sliku o bitnim događajima iz balkanske i srednjoeuropske prošlosti. Napose se netočno ocjenjuje odnos Srba i Hrvata, s izrazitom simpatijom prema *frankofilnim*, *slobodoljubivim* i *plemenitim* Srbima i jedva prikrivenom antipatijom prema *germanofilnim* i *ponizno-udvornim* Hrvatima. Taj je stav ukorijenjen u školskom odgoju i usmenoj tradiciji, a podržavala ga je dugogodišnja uporna i suptilna propaganda.« Protiv tog mita Grmek se borio knjigom: s Nevenom Šimcem i Marcom Gjidarom pripremio je i

objavio *Le nettoyage ethnique — une idéologie Serbe*, knjigu koja dokumentirano pokriva dva veka srpskih etničkih čišćenja, od Garašaninovitih *Načertanija* i Čubrilovićevih nacrtu za protjerivanje Albanaca, do Memoranduma SANU. Pascal Bruckner nazvao je *Etničko čišćenje* »kapitalnim djelom za razumijevanje situacije na Balkanu«, a povjesničar François Fejtö ocijenio je da »knjiga pobija tezu srpske propagande da je ustaški pronacistički režim izmislio praksu etničkoga čišćenja, a ona je starija i potječe sa srpske strane.«

To potonje nije bio cilj knjige, nego »da se upozorava na govore koji promiču mržnju«. A njih je Grmek upoznao još kao dvadesetdvoгодиšnjak kada je u Zagrebu želio izdati svoju knjigu pjesama kojoj je u predgovoru napisao: »Mnogi će možda prigovoriti što ja ne obrađujem socijalne teme, danas svima tako intimno aktualne. Krivnja nije moja, to je krivnja — slikovito rekaži — moje muze. Harfa je pjesnikova čudan instrument: nekoju žicu uzbiba i najlakši ćuh, a druge ne mogu ni najjače bure.« Izdavači su je, dakako, proglasili *nesuvremenom*, a Ministarstvo trgovine i opskrbe Narodne vladе Hrvatske uskratilo je dozvolu za tiskanje u vlastitoj nakladi pod univerzalnim komunističkim izgovorom: »uslijed minimalnih zalih papira.« S. F. — S. N! Knjiga je tiskana tek ove godine, pošto je Grmek, spremajući se na smrt, pronašao njezin požutjeli rukopis.

Onaj kojeg nema

Grmeku je srce gorjelo za Hrvatsku, ali u glavi mu se nije dimilo. Smatrao je da je predsjednički sustav *nesretnan* jer vodi u »začaran krug koncentracije vlasti«, da »se ratna situacija koristi kao alibi za neke nedemokratske postupke« te da su »učinjene znatne greške s obzirom na slobodu i nezavisnost medija«. »Cilj bi nove hrvatske države morao biti da je svi njezini građani, bez obzira na narodnosno podrijetlo, smatraju svojom i da su je spremni u svakom pogledu braniti i zastupati njezine interese. To je moguće jedino ako je ta država spremna osiguravati i braniti njihove interese«, izjavio je 1993. u razgovoru s Mirkom Galičem za *Nedjeljnu Dalmaciju*. Grmek je ta država pripustila tek u dopisno članstvo HAZU-a — Hrvatskom međunarodnom inicijativom nije bila oduševljena, a odbila ju je pod izgovorom da se »hrvatska politika mora voditi samo u Hrvatskoj«. Kako se vodila govore najbolje Grmekove riječi: »Smatram da su teškoće i opasnosti u tome da je došlo do relativizacije svih intelektualnih vrijednosti, obezvjeđivanja ideala i vraćanja na arhaične oblike mišljenja, što se odražava kako u naivnoj zanesenosti simbolima, tako i u grubim oblicima borbe za vlast.«

Spoznavši da boluje od neizlječive bolesti, Grmek je odredio datum svoje smrti, oprostio se od prijatelja i suradnika, isključio umjetna pluća i stao pred Onog kojeg nema. *Smrt moja nek bude moj bir!* napisao je mladi pjesnik, a stari se znanstvenik u zadnjem knjizi usprotivio tvrdoglavo terapiji, onoj koja produljuje život pacijentu bez obzira na kvalitetu preostalog života, muke koje trpi i, napokon, njegovu volju. Zahvaljujući Grmeku znamo da ćemo AIDS prije ili poslije sigurno svladati, ali i da ćemo time otvoriti put novoj, još nepoznatoj bolesti, metafori budućeg društva. Možda je za nju lijek odgoj. »Nema demokracije bez sposobnosti vlastitoga kritičkog rasuđivanja i osjećaja odgovornosti. Potrebno je, dakle, što hitnije naći načina da se raznim vrstama odgoja što većem broju hrvatskih građana ucijepi kako moralna odgovornost, tako i spoznaja o važnosti istine kao vrhunskog kriterija filozofije i znanosti, ali i životne prakse.«

kazalište

Jesen patrijarha(ta)

Uz premijeru *Fausta* u režiji Ivica Kunčevića

Nataša Govedić

Ovaj tekst polazi od pretpostavke da je *Monsieur Diabla* uvijek određen drugorazrednošću — ne toliko genijalnim zlim namjerama, koliko priglu-pim zlim namjerama. Šlamperajem, lijenošću, indolencijom. Kako veli Márquez: kralj je možda i umro, ali u zemlji je takav nered da u neprovjetrenim dvorima bivšeg moćnika neometano i dalje vladaju patrijarhovi dvojnici. Korupcija se nastavlja (pod-sjećamo: za Ivića Pašalića glasala je većina novog Sabora). Ako ste upoznati s kršćanskom mitologijom, konstitutivnom po zapadnu kulturu, onda znate da je zmija iliti *zlo* oduvijek bila i ostala savstveni dio rajskog vrta (iz kojeg su kasnije prognani samo Adam i Eva, ali ne i njihov kušač), a ako k tome pamтите i biblijsku priču o Jobu, onda znate da je Sotona prikazan kao »niže božanstvo«, ali svakako kao dio nebeskog panteona, koje s Dobrim Vladarom kontinuirano biva u vrlo prisnim, katkad doduše i rivalskim, no unatoč svemu sustvaralačkim odnosima. HNK-ovo »gospodarstvo Tame« neobično je nalik »crnoj rupi« zloupotrijebljene moći iz Márquezova romana: su-deći po novcu koji mu se daruje iz državnog proračuna ili s osobnog računa Cire Blaževića, HNK postoji kako bi stvarao *privid* umjetničkog žarišta; *privid* slobode; *privid* repertoara. Odnedavno u HNK-u nastupaju i likovi tradicionalno najvećih iluzionista; trojica Mefista iz Kunčevićeve režije Fausta.

Vrijeme

Kao i svi ostali paklovi himeričnosti, HNK ne priznaje linearno vrijeme ni nekakve tamo kalendare ili satove; njegovo vrijeme naprosto *stoji* ili teče u pravilnim krugovima. Koje god da doba sugeriraju uprizoreni komadi, HNK ih automatski prebacuje u devetnaesto stoljeće. Evo, recimo, Goetheov *Faust* u Kunčevićevoj režiji: izvode ga »rojevi« recitatorskih statista nalik ranim produkcijama Henryja Irvinga. Slavko Juraga u naslovnoj ulozi kratko hoda u krug, ostatak predstave provodi stojeći u mjestu. Sva putovanja Kronosovim putanjama iz Goetheove drame (u originalu je posebno zanimljiv skok po grčku ljepoticu Helenu iz doba Trojanskog rata) u Kunčevićevoj su predstavi ili eliminirana ili svedena na razliku između sijedog, proćelavog i pogrbljenog Fausta naspram pomlađenog, tamnokosog i uspravnog Fausta. Dakle ukinuta je dostupnost »vremenima svijeta«, taj toliko primamljiv transgresivni Goetheov san. Faust, nekoć zamišljen kao metafora žudnje za znanjem, na HNK-ovoj se pozornici ni po čemu ne razlikuje od *bilo kojeg klimakteričara*, koji pomlađivanje priželjkuje jedino iz žudnje za kakvom mladom ljepoticom (v. *Viagra*). Margareta u izvedbi Mirte Zečević također izlazi iz vremena naših prabaka:

razgrće rukom prani veš, svake nedjelje posjećuje ispovjednika, zna da je ženska uloga zacrtana »urednošću« doma i reputacije.

strukcije nalik Eiffelovu tornju — u stalnoj vrtnji, ispravljanju i rušenju — valjda bi nas trebala podsjetiti da svaki pakao funkcio-

dostojanstvenim korakom uputio s Margaretom u Raj — ironično se preoblačeći iz crnih kostima u bjeličaste anđelčice s pripadajućim plastičnim aureolama. Kako smo već rekli početkom teksta: Sotona je poznatiji kao *sluga*, a ne *neprijatelj* režima. Sluge su ti koji neometano uniformu »pakla« zamjenjuju za »rajske« nošnje (i obrnuto). *Za njih kazne ne postoje.*

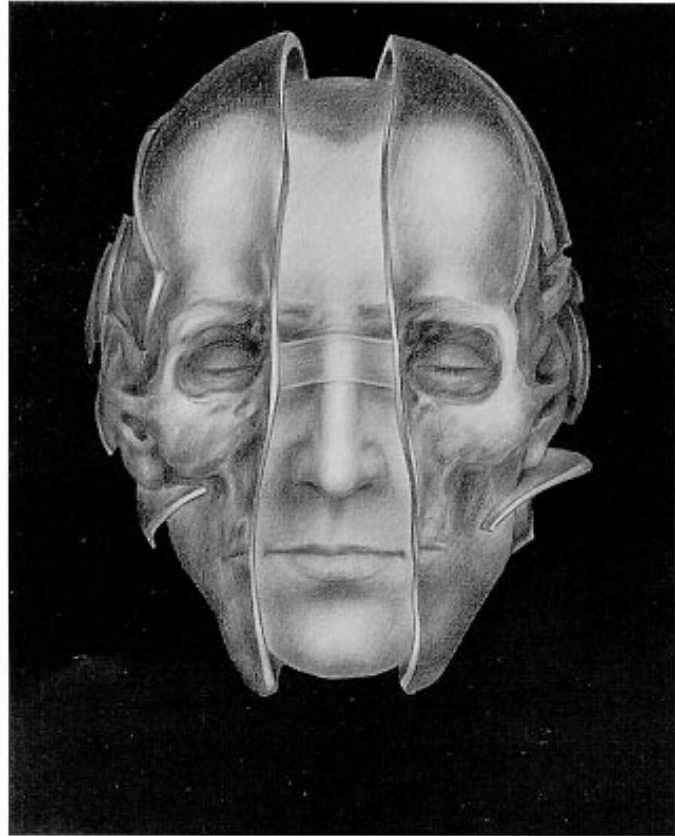
Jer ovi Mefisti ne shvaćaju ozbiljno ni dobro ni zlo; objašnjenje, pak, koje daju gledateljima glasi kako je sve što nam se uopće i može dogoditi *karnevalska farsa*. Semiotičari bi žurno dometnuli: ne samo da je cijeli *svijet* pozornica, kazalištem je, štoviše, kod Kunčevića određen i prostor onostranosti. Ali kakvim kazalištem? Haenkaovskim; himbenim. Kako reče redatelj u razgovoru za *Vjesnik* (25. 2. 2000): *Demonško je teatar sam po sebi. Tri Mefistofelisa u programu imaju dodatke svojim imenima. Jedan je pjesnik, drugi ravnatelj, treći lakrdijaš. Sve to skupa kada se zbroji biva kazalište. Demonško u našoj predstavi ima lice kazališta.* I to ne

jedan od onih toplih i tamnih, sugestivnih bas-baritona (poznavače britanske glume podsjetit će na proročku snagu vokala Richarda Burtona), ali njegovog tijelo kao da je Veliki Lutkar naprosto zaboravio pokretati. Mirta Zečević mogla bi pak svojim zapovjednim, reskim i odsječnim glasom ruralnog akcentiranja pjevati s bilo kojim folklornim ansamblom (naročito dijelove zapomagana i jauka), ali sofisticirana uloga Margarete zahtijeva zamišljenost, melankoličnost, pa i znatno suvremeniju doradenost fizičke geste. Trud priznajmo i Ivani Boban u ulozi entuzijastično pokretljive Jabuke (premda ni tu ne bi škodilo pokoje prevrtanje preko glave ili kakva druga akrobacija osim »češanja« o glumačke kolege). Prvakom HNK-ova ansambla predstavio se Žarko Potočnjak: siguran u svoju izrugivalačku neuhvatljivost; okretan i sabran; lascivan i plesan; sposoban skočiti suigračima u naručje; spreman na ton sarkastično podešene dječje prestrašenosti, kao i na ton ledene naredbe. Neprestano »dvostruk« u smislovima; ironično nasmiješten i ozbiljan; miran i gotov na akciju; servilan i krajnje neukrotiv. Pored Potočnjaka druga su dvojica Mefista, Zvonimir Zoričić i Krno Šarić, izgledali kao umorni i bezidejni glumački amateri. Najjadnije je u HNK doživjeti tobožnje »ludilo« scena Valpurgine noći, u kojima se niz ljudi izgubljeno i tromo smuca pozornicom (uz zanimljivo škriputave i »lajave« zvukove kompozitora Luke Kunčevića), premda i glazba i predložak sugeriraju da bi na tom mjestu trebalo doći do provale tzv. »dionizijskog«. Ali Dioniz je preživahna *persona* za boravak u *zemlji sjena* zagrebačkog HNK.

Hrvatski Faust

Trebate li pohoditi HNK-ova *Fausta*? Ili vam je već dosta drugorazrednosti? Ili čekate nekog

JOHANN WOLFGANG GOETHE

F A U S T

nira kao *bijerarhija*: rajeji su, na protiv, egalitarišćke zone.

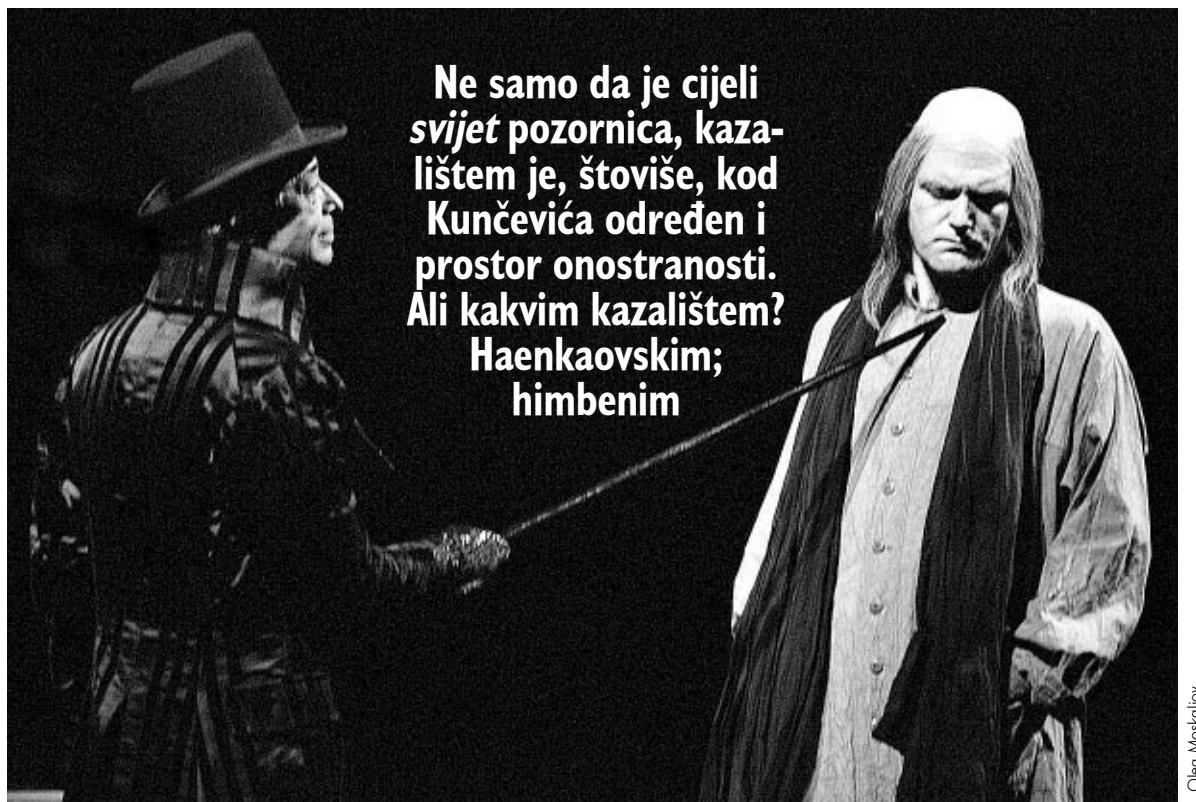
Requiem

Kome Kunčević i dramaturg Dževad Karahasan priređuju karmine? Faustu zasigurno ne.

bilo kojeg kazališta. Upravo onog kazališta u kojem se predstava igra.

Marionete

U HNK-ovoj je hijerarhiji glumcima na žalost dosuđeno

Ne samo da je cijeli svijet pozornica, kazalištem je, štoviše, kod Kunčevića određen i prostor onostranosti. Ali kakvim kazalištem? Haenkaovskim; himbenim

Umjesto fantastične drame i/ili drame fantastike, hrvatski redatelj Goethea čita kao melodramu plus moralitet, dakle kao priču o *zločestom ljubavniku* Faustu koga pred svevišnjim sudom glatko spašava *dobra ljubavnica* Margareta. Faust je sporedan lik HNK-ove drame; bitnija su trojica Mefista (Mefisto Pjesnik, Mefisto Lakrdijaš i Mefisto Ravnatelj), koji pokreću sve narativne konce komada, a predstavu završavaju — nakon ispraćaja Fausta koji se

dno. Premda ih u *Faustu* sudjeluje četrdesetak, »otaljavanje« (pasivan boravak na sceni) obilježava njih trideset šest. Iznimke su Slavko Juraga u ulozi Fausta i Mirta Zečević kao Margareta, koji se doista *trude*, ali ukočena gestika, recitativnost tona i statičnost maske lica ponovno previše podsjećaju na stoljeće iz koga je nastojao umaknuti još i modernist Stjepan Miletić. Juraga posjeduje fenomenalan glas,

novog patrijarha nacionalnog glumišta? Mogla bi ta Márquezova jesen i potrajati. Prenesimo za kraj odlomak iz još jednog komada o HNK kao »demonkraturi« — odlomak iz Šnajderova neuprizorenog *Hrvatskog Fausta* (1981). Mefisto: *Pakao ima svoje zakone, prijatelju. Faust: Zašto su oni tako čudovišno spori?* A Mefisto odgovara logikom kazališne neumitnosti; mašinerije loših predstava: *Skoro će premijera.* ▣

Ivica Buljan, direktor Drame HNK Split Stravična povijest provincije

Moja ideja nije nacionalno, već javno kazalište koje radi u svom vremenu, sada i ovdje

Agata Juniku

Neposredni povod ovome razgovoru premijera je predstava *Povratak u pustinju* u splitskom HNK-u početkom ovog mjeseca. Premijera predstave *U samoći pamučnih polja* koja se, u režiji Mislava Brečića, priprema u Dramskom kazalištu Gavella, razlog je više za opširniji osvrt na lik i opus francuskog dramatičara Bernarda Marica Koltësa čiji su se tekstovi kod nas prevodili upravo na inicijativu Ivica Buljana. Osim spomenutih dviju, do sada su u našim kazalištima zaživjele još dvije Koltësove drame — *Roberto Zucco* i *Zapadno pristanište*. Koltësovi prvi tekstovi, koje je napisao dok je studirao režiju u Strasbourgu, bile su uglavnom parafraze ili adaptacije ruskih romana. Iz te faze najpoznatiji su tekstovi *Nasljedje* (objavljen posthumno) i *Salinger* koji je neka vrsta kompilacije Salingerovih pripovijetki. U tom razdoblju nastao je monolog *Noć tik pred šumama*. Potom slijede poznati dramski tekstovi *Borba crnaca i pasa*, *Zapadno pristanište*, *U samoći pamučnih polja*, *Povratak u pustinju* i, napisani u posljednjoj godini života, *Roberto Zucco*.

»Ono što je Koltësa izdvojilo od ostalih pisaca jest činjenica da je već za života postao na neki način klasik. Uglavnom je sve praižvedbe njegovih tekstova napravio Patrice Chéreau, osim što je *Roberta Zucca* prvi režirao Peter Stein. Kada je riječ o prepoznavanju nekog suvremenog autora od strane velikih redatelja, događalo se ponekad da netko nešto nanjuši u provinciji, ali ovo je odmah bilo evropskih razmjera. Mislim da se velik pisac prepoznaje po osobnom stilu, po tome što govori o trenutku u kojem živi, ali ne govori jezikom suvremenika, svojih dramskih lica ili određene društvene skupine. U svim ustima koja ga moraju govoriti prepoznajemo uvijek i samo Koltësa. Pitanje je, naime, što se novo uopće moglo dogoditi u evropskoj dramaturgiji, ako uzmemo da je posljednja velika revolucija bio Brecht, a da je ona kulminirala Beckettovim revolucionarnim pismom.«

Koltës, dakle, upravo jezik čini inovatorom?

— Koltës kreira gestu koja se u tom trenutku mogla očitavati kao postmodernistička, ali je zapravo duboko klasična. Njegova je subverzivna gesta u tome što je klasični dao novo mjesto i novo značenje. U svim njegovim tekstovima može se očitati utjecaj lektire, pogotovo francuskog 18. stoljeća, ruskih realista i Faulknera. Osim jezuitske retorike, koju čitamo naročito u *Samoći*, kod njega se uvijek prepoznaje Mariveaux. U posljednjoj fazi, dakle u *Povratku* i u *Zuccu*, čitamo Shakespearea. Pitanje je zapravo što je u tom pismu, koje je toliko nabijeno značenjem i metaforama, toliko novo i subverzivno? Vjerojatno raspored, odnosi znakova, način prekida s uzročno-posljedičnom dramaturgijom. Njegova dramaturgija je radikalna, ali u njoj još uvijek čitamo tragove velike literature. U Koltësovu kazalištu, slično životu, sve pojave i osobe doživljavamo iz svog kuta — vrlo fragmen-

tarno. Stvarnu osobu nikad ne doživljavamo u njezinu totalitetu. Tako su i dramska lica konstruirana u iznenađujućim različitostima. Njegovo čitavo djelo, pa tako i

li govorio svoju misao prema Koltësu ili bi prenio izvornu Koltësovu misao. Koltësove dugačke rečenice nikad nisu nelogične, već imaju ono što on naziva *izbočnjima*, *pukotinama*, *rupama*. Taj jezik je na svakom uglu zaskočen nekom subverzijom. Zato se, i u originalu i u hrvatskim prijevodima, dobiva dojam jednog neizbrušenog dijamanta. Ali nas on napada baš takvom ljepotom, a ne u savršenstvu. Prevoditelji Koltësa se uvijek nadu u velikim nepravilnostima — ne znaju da li bi lektorski uglačali tekst, tj. vratili ga u hrvatski jezik ili bi poštivali lekturu francuskog,

no ostavilo velikog traga. Ovdje imamo posla s jednom neobičnom fakturom koja počinje na gotovo konvencionalan način salonske drame što se na trenutke preljeva u komediju, da bi nakon toga prešla u tragediju, pa se opet vratila u vodvilj. Koltës zapravo nikada ne dopušta da prevlada jedan žanr. Zanimljivo je da je pritom uzео fakturu vlastita djetinjstva. Unutra prepoznajemo — i to je naglašavao u intervjuima — Metz početkom šezdesetih, provinciju opustošenu alžirskim ratom koji je stavio Francusku pred moralne dvojbe. Njegova obitelj je živjela u jednom

putanja odražava onu našu vječitu želju: živjeti, otići drugamo. Jer mislimo da se na mjestu gdje jesmo ne događa ništa, da je strašno. A naravno, svako je mjesto na svijetu u odnosu na nešto drugo provincija. A što kad se dođe u New York? Opet ćemo završiti u nekoj četvrti, opet će nam se učiniti da je New York negdje u provinciji, a dalje nema. Koltës koji je u jednom kratkom trenutku sve živio, nakon fascinacije New Yorkom, prvi put odlazi u Afriku i tek tamo pronalazi ono izvorno, tj. barem djelomično ispunjenje žudnje koju nijedan grad nije mogao popuniti.

Kako to da si odlučio Koltësa upravo ovim tekstom uvesti u Split?

— Iako postoje atraktivniji tekstovi koji bi sigurno bili primamljiviji publici, a možda i glumcima, činilo mi se da je ovaj ansambl trebalo suočiti s nečim najtežim, tj. da je uvijek najbolje odabrati najteži zadatak, pa se lomiti na njemu. Bitan je i trenutak u kojem smo izabrali ovaj tekst. To je kraj tuđmanizma i simbolički trenutak prekida sa svim onim sa čim smo u deset godina živjeli, zapravo prekid s konzervativno konstruiranim svijetom. Koltësov tekst je subverzivan u tom smislu što pokazuje, ili ga on sam konstruirao, heterogeni svijet jedne potpuno raspadnute obitelji. Ali raspadnute u smislu da postoji ljubavni odnos između brata i sestre, da postoje nekakve vrste seksualnih privlačjenja između bratčica i uopće svih između svih. Rodno mjesto takvih odnosa upravo je provincija, mala sredina koja je jednostavno zbog upućenosti jednih na druge puno više incestuozna od velikog mjesta koje osigurava anonimnost. A provincija se voli urušavati sama u sebe. Koltës na jednom mjestu za nju kaže nešto što bi fantastično moglo odgovarati hrvatskoj stvarnosti — *ta tibi, ali ponosna francuska provincija koja uživa u vlastitoj podsvijesti!* A povijest provincije je stravična. Ona je uvijek osakaćena ratovima, unakažena, ali i gorda. Zapravo ona predstavlja zemlju. Učinilo mi se bitnim u ovom trenutku suočiti se s takvom istinom, suočiti se zapravo i s tim splitskim sindromom, s tim paradoksom grada koji govori *Ča je pusta Londra kontra Splitu gradu*, a istovremeno će bilo kojem mladom čovjeku prva ideja biti *Hoću otići u Zagreb*. Kao što Mathieu u tekstu kaže *Želim ići u Pariz*. Bez obzira na svu drskost izjave *Split je najljepši, najveći, najpametniji*, na kraju devedeset i devet posto mladih kaže *U Zagrebu bih imao više šanse, a ovdje propadam*. Za starije bi pak taj tekst na nekoj metaforičkoj razini morao biti bolan jer pokazuje i ono što znači ostan i preživjeti u provinciji. Jer, metaforički, ali i stvarno, provincija je grob svakoj ambiciji. Ovaj tekst propituje što znači suočiti se u jednom trenutku s time da smo doista do kraja života ostali tu, i da nema dalje, i da se moramo realizirati tu.

Pasolinijevska svježina

U predstavi si uz baenkaovske prave angažirao jednog naturščika i članove banda The Beat Fleet. Koja je bila ideja te interpolacije?

— Oni su ona svježina koja je pasolinijevska. Kad sam bio mali i kad nisam još dovoljno razumio, Pasolinijevi filmovi su me fascinirali nekom drukčijom vrstom glume. Kasnije sam otkrio da su njegovi glumci uglavnom bili naturščici. On im je u usta stavljao filozofske rečenice ili nešto što oni prema prirodni stvari nisu razumjeli, ali su bili savršeni tumači. Tako mi se i ovdje činilo da ovaj tekst savršeno odgovara nevina usta. A s druge strane, bio je to i sociološki *bommage* gradu. Ideja je naime bila pokazati da je mladima koji su ostali u Splitu, sviraju u bendovima, rade kao likovnjaci itd. prirodno mjesto u ovom kazalištu. I da moja i ideja Mani Gotovaca o ovom kazalištu nije nacionalno kazalište u onom smislu kako se to do sada podrazumijevalo, već je to javno kazalište, ideja koja u Hrvatskoj nikad nije zaživjela. Javno kazalište

9/2008
I. Buljan
ph-AM

tekst *Povratak*, funkcioniра kao metafora. A ove — kako ih ja zovem — *lokalne metafore* unutar samog teksta zapravo nije nužno ni očitavati u onom trenutku u kojem se izgovaraju i kada se događaju. Stoga se njegovo pismo može usporediti s glazbom. Ona nas napada u vrijeme izvedbe, na nju reagiramo emocijama ili racionalno, ali u istom trenutku. A kazalište je uvijek presporo, ono nam daje dovoljno vremena da razmislimo o značenju. I to je ona opasnost kazališta koju je Koltës naslutio kada je izgovarao čuvenu rečenicu *Oduvijek sam pomalo prezirao kazalište, jer je kazalište suprotnost životu. Ali stalno mu se vraćam i volim ga upravo zato što je to jedino mjesto za koje možete reći da nije život*.

Glumac je posrednik teksta

Tu sporost kazališta Koltës poništava specifičnim jezikom i gustoćom pisanja, zbog čega je glumcima vrlo teško izgovarati njegove rečenice. Na koji si način radio s njima?

— Na prvim probama prepustili smo se samo fizičkom događaju čitanja i slušanja i te probe su trajale dulje nego što traje predstava. Naime glumci po navici i načinu školovanja, pogotovo nakon naše akademije, prakticiraju nešto što nazivaju logičkim akcentom. Žele, tj. naučeni su da žele, publici prodati svoju interpretaciju teksta. A kod Koltësa je bitno da glumac nije onaj koji tumači tekst, nego je on posrednik teksta. Koltësove rečenice su užasno dugačke, to su zapravo rijeke. I da ih se počne rezati na način na koji se konvencionalno interpretira tekst, predstava bi doista mogla trajati četiri sata. Ali to nije čak niti pitanje vremenskog trajanja, nego je pitanje što bi glumac u tom trenutku govorio publici — bi

koja ni u francuskom baš nije uobičajena. Dapače, ona je vrlo neobičajna, ima jednu, ne baroknu, već više klasicističku retoriku. Još više je pritom zbunjujuće da unutar nje Koltës ubacuje suvremene riječi ili pak situacije iz života.

Koltës je i sam davao upute o načinima na koji bi glumci trebali izgovarati tu ogromnu količinu tekstova. O kojim je modelima riječ?

— Jedan briljantan esej o *Povratku* iz filmskog filma Brucea Leeja, najviše me i privukao Koltësu. Nakon što sam pogledao par kung-fu filmova, shvatio sam što me to intuitivno privuklo njemu. On, naime, kaže da bi glumci trebali izgovarati tekstove kao da se bore argumentima. Znači nije riječ o klasičnom dijalogu u kojemu dvoje ili više simulirajući život razgovaraju, nego je riječ o tome da se, kao u kung-fuu, argumentom ili vještinom nekoga napada. Koltësove dijaloške scene zapravo su komponirane po uzoru na borilačke vještine. U jednom pak razgovoru, odgovarajući na pitanje zašto je htio da *Povratak u pustinju* ipak ima notu komedije, rekao je kako ga je užasavalo to što su se praižvedbe njegovih tekstova uvijek postavljale jako ozbiljno, a da ih on nikada nije zamišljao tako ukočeno i beživotno. On je naime zamišljao da glumci govore tekstove kao učenici u nižim razredima škole, koji odgovaraju, hoće dobiti dobru ocjenu, ali im se piški — znači, nekako brzo, ali koncentrirano. Njegova ideja, dakle, nije bila raditi brbljavo kazalište, već nešto što stvarno odgovara borilačkim vještinama.

U kojoj se mjeri tematski Povratak u pustinju izdvaja iz Koltësova opusa?

— On je nastao neposredno nakon što je Koltës prevodio Shakespeareovu *Zimsku priču*, što je sigurno

arapskom kvartu Metza i on se u tekstu prisjeća *eksplozija* kafića, šovinizma, mržnje. Ono što nas je vodilo stvarajući ovu predstavu, bilo je da se vratimo u šezdesete, ali ne u izvorne šezdesete, nego u nešto što bi nama iz današnje perspektive izgledalo kao prisjećanje na te godine. Kao kada sanjamo neke stare prizore u kojima se neprestano događa konfrontacija između statičnog i dinamičnog. I glazba je ovdje više imala funkciju regresije prema nečemu što se dogodilo nego prema oživljavanju teksta.

Molière, Shakespeare ili Racine pisali su referirajući točno na trenutak u kojem su pisali, a iz naše perspektive ti su tekstovi svestremenski. Na jednak način ja tretiram i Koltësovo djelo.

Odnos prema provinciji

Povratak u pustinju se često izvodi u provincijskim gradovima, ali i u centrima svjetske moći...

— To vrijedi za sve Koltësove tekstove. Oni se apsolutno najviše izvode u Njemačkoj, potom u Srednjoj, Istočnoj i Južnoj Evropi, dosta čak i u Latinskoj Americi. Koltës međutim skoro uopće nije taknuo Englesku niti Ameriku. Konkretno ovaj se tekst vrlo rijetko izvodio u odnosu na ostale, ali ipak najviše u Njemačkoj, jer se uopće ta zemlja prepoznaje kao provincija svijeta. Bez obzira na svu grandioznost, ona je zapravo u duhu sastavljena od provincijalnog mentaliteta. Međutim, zanimljiv je u tom smislu i Koltësov osobni odnos prema provinciji. U jednom autobiografskom iskazu priča o tome kako je iz Metza otišao u Strasbourgu, iz Strasbourga vrlo brzo i na kratko u Pariz te je konačno došao do New Yorka. Ta njegova suluda

Zamišljena tijela

Suvremeni kulturološki istraživači tijela slažu se da je tijelo kulturni ili socijalni konstrukt, da je njegova percepcija, a time i ono samo, ovisna o kulturnoj okolini, da je ono povijesni proizvod izložen stalnim transformacijama

Iva Pleše

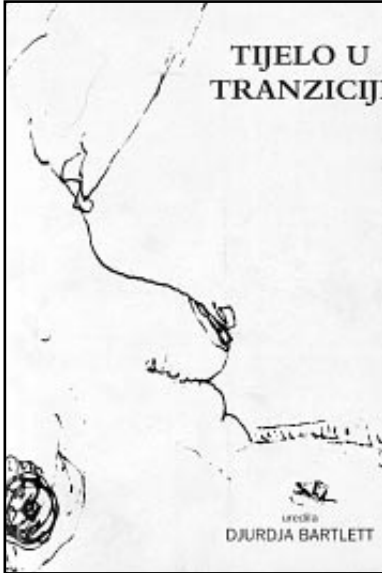
Tijelo u tranziciji, uredila Djurdja Bartlett, Tekstilno-tehnološki fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za dizajn tekstila i odjeće, Zagreb, 1999.

Tijelo gotovo svakoga dana dobiva nove osobine i gubi stare, ono je u neprestanoj mijeni, uvijek s novim borama, madežima ili mrljama, ono povećava svoj obujam ili ga smanjuje, kreće se izvana i iznutra, prihvaća neke pokrete i geste kao svoje dok druge odbacuje, bori se s bolešću, mijenja se u užitku. Već je u ovim, na prvi pogled, samo fizičkim njegovim promjenama sadržana i ona stalna socijalna ili kulturna promjena tijela i odnosa prema njemu. Tema debelog ili mršavog tijela nije samo tema biologije već, možda i više, tema kulture; način na koji tijelo reagira u seksualnom uzbuđenju ovisi umnogome i o kulturnom okruženju u kojem se tijelo razvijalo; pokret glavom ili način držanja cigarete u ruci prirodan je koliko i naučen. Promjene su tijela i njegova kulturološka uvjetovanost još uočljivije kada se ono ne promatra kao pojedinačno tijelo, tvoje ili njegovo, već kao ljudsko tijelo kroz povijest. Ono koje se nekada skrivalo od pogleda drugih ili ukrašavalo tetovažama, koje danas na neki drugi način ili pak isti, ali s drukčijim značenjima, hoda, trči ili nastoji izgledati što ljepše. Suvremeni kulturološki istraživači tijela slažu se da je tijelo kulturni ili socijalni konstrukt, da je njegova percepcija (a time i ono samo) ovisna o kulturnoj okolini, da je ono povijesni proizvod izložen stalnim transformacijama. I to ga čini toliko zavodljivim, uzbudljivim, nepredvidljivim; otuda vjerojatno njegova privlačna snaga za mnoge koji se danas njime bave.

Ono što imamo ili ono što jesmo

Tijelo kao kulturološka činjenica objedinjujući je motiv inače vrlo raznorodnih tekstova u knjizi *Tijelo u tranziciji*. Ti su tekstovi nastali na temelju izlaganja s međunarodnoga skupa održanog prije nekoliko godina u Zagrebu u organizaciji Zavoda za dizajn tekstila i odjeće pri Tekstilno-tehnološkom fakultetu. Tijelom su se, ideologiziranim, odjevenim, onim povezanim s umjetnošću, spolnim tijelom i tijelom budućnosti (što su ujedno i cjeline unutar kojih su

objavljeni tekstovi) bavili autori iz perspektive sociologije, etnologije, kulturalnih studija, psihološke analize, teorije komunikacije, psi-

hologije, filozofije, povijesti, teorije umjetnosti. Njihova razmišljanja nisu međusobno jednakovrijedna i poticajna, ali knjiga kao cjelina nudi moderno i dobro štivo o mnogim aspektima vezanim uz ono što imamo ili pak ono što jesmo.

Jedna od velikih tema tijela, i u ovoj knjizi možda ponajviše zastupljena, jest tema spolnosti. Dvospolna zbilja u kojoj živimo čini naizgled potpuno nevažnim pitanje *prijelaza*: muškarac je nekada bio dječak i jedina tranzicija koju je iskusio jest ona jednosmjerna koja ga je od djeteta pretvorila u odraslog čovjeka. Njegov je spol određen rođenjem i uvijek će ostati isti, kao i spolna uloga koju je tijekom odrastanja usvojio. Naviknuti na takvo poimanje (dvo)spolnosti doživljavamo transseksualnost iznimnom i nenormalnom pojavom. Takvom je najčešće doživljavaju i transseksualci sami osjećajući *polje prijelaza*, kako to piše sociologinja Inga Tomić Koludrović, ne kao igru, već kao prisilu. Oslobođanje od te prisile povezano je s napuštanjem dvospolne konstrukcije zbilje i njezinim nadomještanjem višestrukom spolnošću ili mogućnošću višestruke spolnosti. Kulture *Drugih* sasvim jasno pokazuju da nije riječ samo o teorijskoj igri: između ostalih psiholozi Abramson i Pinkerton u knjizi *O užitku* navode brojne primjere od kulture sasvim prihvaćenoga *suživota* »trećeg spola« s ona »prva dva« u Dominikanskoj Republici, Novoj Gvineji, Indiji, među američkim Indijancima ili na Tahitiju. Njihovo se retoričko pitanje uklapa u temu tijela kako je ona zamišljena u knjizi *Tijelo u tranziciji*: »Ako je moguće da nešto tako očigledno (a ujedno i

biološki određeno) kao što je spol može biti konstruirano kulturom, što nam to govori o ostalim aspektima ljudske spolnosti?« Pitanje se može proširiti: »što nam to govori o ostalim aspektima ljudskoga tijela?«

Tranzicijom druge vrste bavi se u svom radu i zagrebački sociolog Aleksandar Štulhofer. On razmatra odnos *postmaterijalizma* i *društvene organizacije spolnosti* odnosno, između ostaloga, na empirijskim podacima iz Hrvatske ispituje povezanost postmaterijalizma (kulturne promjene iskazane u antipatrijarhalnim vrijednostima, nesklonosti klasičnim političkim organizacijama, velikim religijskim sustavima... koja je uzročno-posljedično povezana s gospodarskim razvojem) i seksualne permisivnosti. Određujući razinu permisivnosti u Hrvatskoj *razmjerno skromnom* i uglavnom ograničenom na mladu populaciju (odbojnost prema homoseksualnim osobama iskazuje svaki drugi ispitanik, prema oboljelima od AIDS-a gotovo svaki drugi, silovanje u braku smatra nemogućim četrdeset i jedan posto ispitanika te svaki drugi muškarac, a pravo na potpunu seksualnu slobodu odriče pojedincu više od polovica ispitanika) Štulhofer pretpostavlja da će veća tolerancija u nas ovisiti o bruto nacionalnom proizvodu: »Novac ne kupuje, doduše, ljubav, ali se čini da stvara ležerniji i blagonakloniji odnos spram seksualnih sloboda.«

Tijelo i politika

Ono što se posljednjih godina — zbog interesa javnosti — tako često javlja u paru i uglavnom je predmet medijskih šala ili pak zloba, jest povezanost politike i seksa. I jedno od pitanja našim nedavnim predsjedničkim kandidatima bilo je ono o *imanju ljubavnice*. Koliko se sjećam, većina ih je bila prilično tolerantna u tom pogledu iako, kazali su, sami nemaju ili pak ne bi ni imali »izvanbračnu« vezu. Šteta što predsjednički kandidati nisu upitani i o seksualnim slobodama (osim pitanja o prijatelju homo-

seksualcu u kojem su se oba predsjednička kandidata, koja su ušla u drugi izborni krug, pokazala, barem na deklarativnoj razini, a i to je nešto, vrlo tolerantima). No tekst koji se u knjizi bavi *tijelom u politici* govori, istina, o tjelesnom zavodenju, ali u jednom sasvim drugom, nimalo *trajčerskom* smislu. Talijanska sociologinja Maria Bruna Pustetto, koja se profesionalno bavi *političkom komunikacijom* — to jest planira političke kampanje, a do sada je radila u Italiji, SAD-u, pa i u Sloveniji i Hrvatskoj — napisala je tekst koji se temelji na njezinim vlastitim iskustvima savjetničkog rada, a on se, nekoliko mjeseci nakon što je objavljeno *Tijelo u tranziciji*, pokazuje vrlo aktualnim u domaćoj političkoj situaciji. Osim što govori o svjetskoj želji za promjenom (u koju se u trenutku nastanka teksta Hrvatska nije uklapala), ona kritički analizira političara idealnog za suvremeno biračko tijelo. U njemu prepoznajemo i lik jednog od hrvatskih predsjedničkih kandidata ili, još bolje, u njemu prepoznajemo strategije njegovih savjetnika. »U nastojanju da se što-poto odvoji od stare političke klase... javno se mnijenje opredijelilo za obične ljude, za susjede ili pak za osobe koje može poistovjetiti sa samim sobom, dakako časne, ali gotovo nikada moćne.« Govoreći o presudnoj važnosti masovnih medija u političkom predstavljanju Pustetto naglašava da televizija *predstavlja tijelo, a ne koncepte: ne opčinjuje ono što je rečeno, nego stil*. Televizija oduzima političaru njegovo *političko tijelo* (ono koje daje ugled politici koju zastupa; za razliku od *prirodnog tijela*) i po volji mu ga iznajmljuje. Da velika pa čak i presudna važnost *rituala tjelesnog zavodenja* u komunikaciji političara s biračkim tijelom nije nikakva naša posebnost, pokazuje i istraživanje javnog mnijenja u drugim zemljama, primjerice ono koje je ispitalo što su zapamtili gledatelji televizijske rasprave između dvojice američkih predsjedničkih kandidata. Osamdeset pet posto gledatelja sjećalo se »simpatič-

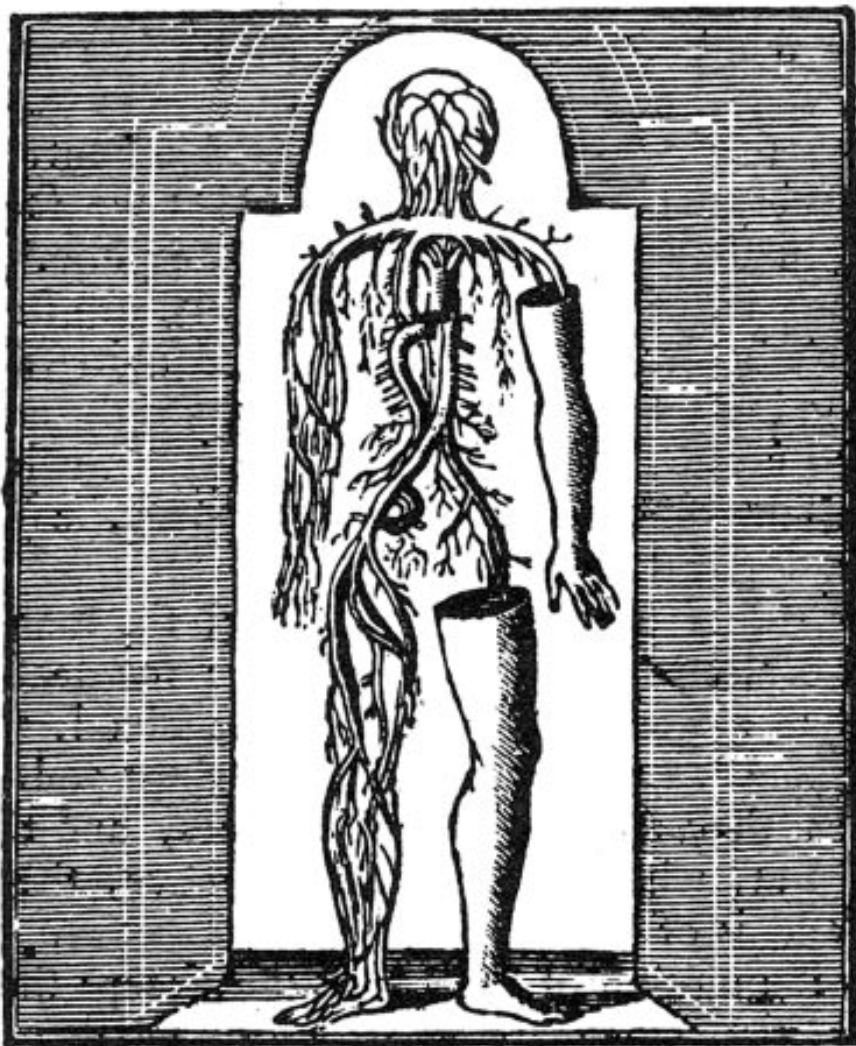
no« ili »manje simpatično«, dok ih je samo šest posto moglo ukratko ponoviti sadržaje političkih govora.

Kravata i marama

Zanimljivo bi bilo saznati koliki postotak gledatelja zna reći kakve je boje bila kravata nekog političara (ili marama oko vrata političarke, naravno samo u zemljama u kojima je moguće da se i žena kandidira i pobijedi na predsjedničkim izborima). Aspektom *odijevanja u Tijelu u tranziciji* bavi se Florence Müller, predavačica povijesti mode na Francuskom institutu za modu, koja piše o *idealnoj slici i zbilji žene od neoklasicizma do danas*. Ona prati razliku — koja postaje sve veća i postepeno se pretvara u jaz — između zamišljenog modela lijepe i poželjne žene s jedne strane te izgleda većine žena s druge, i to kroz povijesnu i kulturološku priču o modnim časopisima i crtežima, o steznicama, lažnim grudima, košaricama, kratkim suknjama, kurama za mršavljenje, tjelovježbama... Muški dio priče obradio je u tekstu *Muševnost, moda i tijelo 1870-1915* Christopher Breward, povjesničar dizajna i autor rada o muškarcima i modi u kasnom viktorijanskom razdoblju koji — suprotno općeprihvaćenim mišljenjima da su u razdoblju kojim se bavi samo žene i *muškarac-dendi* zanimljivi za priču o modi — pronalazi »svakodnevnog mladog muškarca«, londonskoga činovnika koji također sudjeluje u odjevnim izborima i podvrgnut je utjecaju slike muševnoga.

Tekst Ingrid Šafranek nosi naslov *Paradoksalno tijelo — tekst kod Marguerite Duras*, a onaj Marijane Bobbioni *Lice, mjesto govora*; Ugo Volli, profesor filozofije jezika na bolonjskom sveučilištu, u tekstu *Tijelo fetiš* razvija tezu o fragmentarnosti tijela u pornografiji, Ivanka Ivkanec registrira neke elemente erotike u tradicijskoj narodnoj nošnji i usmenoj književnosti. Aida Brenko bavi se, uglavnom na deskriptivan način, povezanošću konkretne ideologije s takozvanom narodnom nošnjom u Hrvatskoj, a Danijel Labaš opisuje elemente neverbalne komunikacije. Jedini tekst u zborniku koji nije napisan za zagrebačko savjetovanje jest skraćeno poglavlje o *seksualnom životu stopala i cipele* iz knjige Valerie Steele *Fetish: Fashion, Sex and Power*.

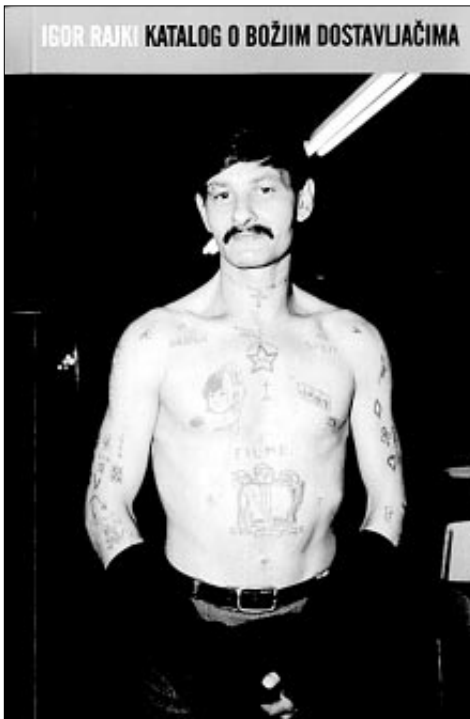
Sve su to, uz brojne druge, motivi kojima se na različite načine, pišući strogu znanstvenu analizu empirijskih podataka ili pak eseje, bave autori *Tijela u tranziciji*. Nazivom posljednje cjeline — *Tijela budućnosti* — koja uključuje tekst antropologa Teda Polhemusa *Postmoderno tijelo* i Marie-Luise Angerer *Mogućnosti tijela: tijelo kao sučelje*, ne prekida se niz otvoren usporedbom Igora Pribica između Descartesova i Spinozina pojma tijela te na temelju čitanja Eliasa, Maussa, Nietzschea, Derrida, Baudrillarda, Mary Douglas ispisanog teksta Nadežde Čačinović *Civiliziranje tijela*. Što će sutra biti s tijelom? Marie-Luise Angerer završava svoj tekst riječima: »Tijela su... prolazak slika. Ona su 'zamišljena tijela', mjesta povijesne i kulturološke specifičnosti muškosti i ženstvenosti, zamišljena tijela koja se razvijaju, koja uče, koja su povezana sa slikom tijela drugih, koja nisu ni u kojem smislu statična.«

ukratka

Proza

Igor Rajki, *Katalog o božjim dostavljačima*, biblioteka 90 stupnjeva, Faust Vrančić, Zagreb, 1999.

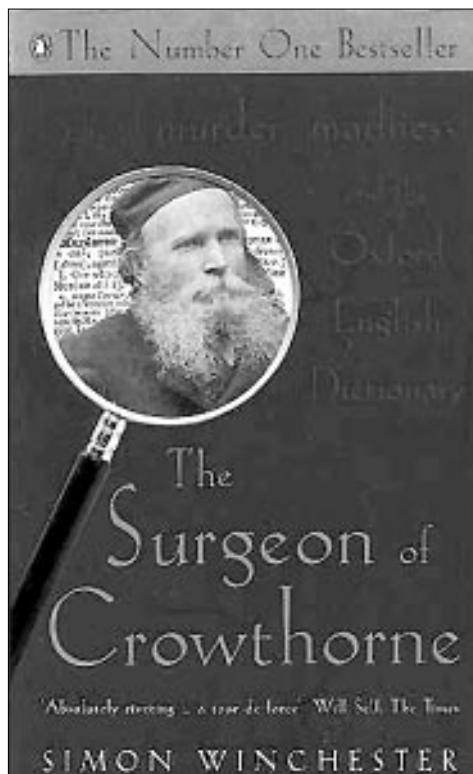
Aleksandra Orlić

Igor Rajki, rođen u Zagrebu 1965. godine »trenutno je fiktivni obnašatelj dužnosti veleposlanika u Blitvanenu, Republika Blitva«, prozu objavljuje u periodici, a *Katalog o božjim dostavljačima* njegov je prvi roman, objavljen u *biblioteci 90 stupnjeva*.

Priča je samo naočigled obična. *Prvo lice*, Adalbert, živi s majkom u zagrebačkom »mnogostanu« kafijske atmosfere nakon što ih je napustio otac — simbol diktature i tiranije te vrijeme provodi analizirajući sebe, svoju okolinu i sam proces nastajanja romana. Riječ je zapravo o *metaromanu*, propitivanju jezika, pojmova i simbola u želji da se dokuči ono iza. Adalbert pristaje na igru pisanja romana, nasumičnog slaganja odlomaka u katalog Božje providnosti, jer »ništa nije slučajno«. Poglavljia su nađena u trgovinama, čekaonicama, videokasetama, novinama koje donosi vjetar iako autor »mrzi opise pejsaža i ne želi biti realist«. Njegovo djelo već je napisani rukopis nekog nepoznatog autora, drugog ja ili samog Boga, a odatle i to stalno prebivanje između stvarnosti i fikcije, postmodernističko miješanje svih literarnih stilova, kanona, intertekstualnosti, te osobito zanimljivo vrednovanje fustota, pogovora, nogometnih izvještaja, izbačenih dijelova.

U drugom dijelu romana glavni lik se zapošljava u uredu za registraciju čuda što je izvrstan povod za još nadrealnije i lucidnije opise. No čuda se ne događaju. On ih pronalazi u sasvim malim i svakodnevnim stvarima — vrag je u detalju — povezujući već poznate stvari na posve neobičan način. »Gdje nema jezičnih igara gubi se apsurd«. Katkada nam se čini da su svi ti neobični likovi — mama, iscjelitelji, psihijatri, dileri, astrologinje i slučajni prolaznici samo njegovi unutarnji glasovi, njegovi neprijatelji koji znaju puno više od njega samog. Njegovi prijatelji *šću* se kroz poglavljia dajući mu upute o daljnjem pisanju, razgovarajući sasvim otvoreno o probavi, govornima, seksu. Isto tako normalno Adalbert pomalo preuzima mami na obilježja. I dok on kuha, šije, strepi, ona se smuca uokolo obučena u cirkuske dronjke, šara grafite, šmrče *joint*, mijenja ljubavnike i piše pubertetska pisma svom velikom idolu — Isusu Kristu. Na kraju romana glavni lik ponovno *prelazi* u lik sastavljača kataloga opisujući nam suživot, ovaj put sa svojom ženom, te neslaganje koje će i ovaj put dovesti do raskida.

Autor vrlo brižljivo, poput kakva psihologa, ne promatra samo svoje djelo, već i muško-ženske odnose, obitelj srednjeg staleža (on i majka, on i njegove bivše, voajerski promatran susjedni par koji živi u incestu), pa bismo mogli reći da je roman ujedno i kritika obiteljskog života, nemogućnosti komuniciranja, svijeta reklama i naših projekcija da sve funkcionira kako treba. Pisanje se i javlja kao bijeg od svakodnevice, potreba da se spozna sebe samog ili ono drugo, više, nadzemaljsko. Igor Rajki bi rekao: »Stvarnost je jača od bezrazložne fikcije, a čuda satkana od svakodnevnih stvari.«

Simon Winchester, *The Surgeon of Crowthorne, A Tale of Murder, Madness and the Oxford English Dictionary*, Penguin Books, London, 1999.

Filip Krenus

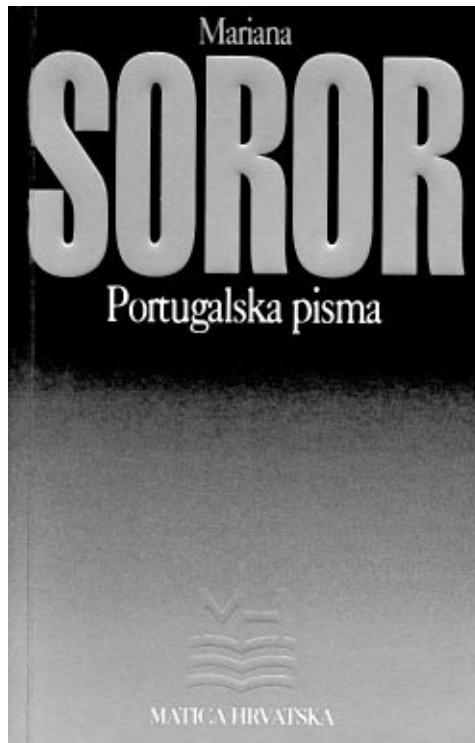
Teško je zamisliti *britanskiju* temu od Oxfordova rječnika engleskog jezika. S druge je pak strane, barem cinicima i nevoljnim studentima engleskoga jezika, veoma lako zamisliti da je svoje prste u stvaranju takvog divovskog djela od dvanaest tomova, od kojih je *svaki veličine manje nadgrobne ploče*, morao imati (barem) jedan ludak. Knjižica *Guardianova* novinara Simona Winchestera *The Surgeon of Crowthorne* nastala je na temelju tajnih dokumenata koji su više od jednog stoljeća stajali zaključani u državnom arhivu. Prikupljanje materijala za rječnik koje je započelo 1857. godine trajalo je više od sedamdeset godina. Kada je urednik James Murray konačno odlučio posjetiti čovjeka koji je za rječnik dao najveći broj priloga, (čak 10.000), otkrio je da je taj uvaženi filolog William Chester Minor, zapravo paranoični ubojica osuđen na doživotni *oporavak* u duševnoj bolnici. Opsesivno prikupljanje citata za rječnik bila je zapravo njegova jedina terapija.

Winchester je, dakle, izabrao potencijalno iznimno profitabilnu temu koja i uz najmanji spisateljski trud ima sve potrebne elemente *bestsellera*: misterij, ludilo, ubojstvo te, dakako, kontekst viktorijanske Engleske. No Winchester se ne zadržava na razini fabule *thrillera*. Njega zanima višeznačnost riječi koju *Oxford English Dictionary* katalogizira s takvom učenom pozhrtvovnošću i deklamira u najsajnijoj samouvjerenosti viktorijanskoj maniri. Interpolirani citati iz rječnika s izdašnim popisima *svih* mogućih značenja vode do paradoksalnog zaključka: današnji su rječnici većinom popisi riječi koje se *dan danas* isključivo u *pogrdnome smislu*; riječi koje se *dan danas* isključivo (ili barem većinom) u *pozitivnom smislu* gotovo da nema. Minorova opsesija riječima stoga nije samo pokušaj smirivanja i usredotočavanja misli na *društveno korisnu radnju* koja bi mu trebala pomoći *duševnom izlječenju*. Minor zna da mu nema pomoći. Katalogizacija riječi prije

nego što one kao isluženi konji budu odvedene u klaonicu ili kao brodovi završe u starom željezu njegov je pokušaj iskupljenja.

Leksikografska kronika Simona Winchestera s lakoćom skače sa stranica velikog rječnika u skrivene kutke ljudske psihe koji katkad skrivaju motive za ubojstvo (sebe samih ili drugih, posve je svejedno), rijetke bljeskove lucidne *zdrave* svijesti i tamne labirinte kreativnosti.

Književnost

Mariana Soror, *Portugalska pisma*, preveo i protumačio Ivo Hergešić, Matica hrvatska, Zagreb, 1999.

Iva Pleše

Želite objaviti knjigu, ali vam se nekako ne mili mnogo truda i vremena u tu svrhu »potrošiti«? Ništa lakše: uzmete tekst koji je pred mnogo godina preveden, objavljen i *protumačen*, pa ga ponovno objavite. Po mogućnosti bez informacije da je riječ o već objavljenom tekstu, bez novoga pogovora, uvoda ili bilješki, bez osuvremenjivanja i sličnih gnjavaža. Prenesete pogovor (ili *Dodatak*) koji je također, u kraćoj verziji, objavljen prije tridesetak godina, ali i tu informaciju uskratite čitatelju. I to je uglavnom to. Kasnije se možete hvaliti velikom bibliotekom i dobrom izdavačkom produkcijom.

Portugalska pisma u izdanju Matice hrvatske pripadaju sličnoj izdavačkoj »priči«. Čitatelj koji ne zna tko je bio Ivo Hergešić (prevoditelj *Pisama* i autor *dodatka* pod naslovom *Portugalska redovnica i njezina velika ljubav*) te kada je djelovao, mogao bi pomisliti da u Hrvatskoj još uvijek vladaju suvremenim pristupima »neokaljanji« pogledi na književnost, da su posljednje informacije koje o nekom književnom djelu i prijeporima u vezi s njim imaju hrvatski čitatelji one iz pedesetih godina, da je i danas važno i relevantno književno pitanje je li markiz Chamilly — kojemu su navodno bila upućena pisma portugalske redovnice Mariane u 17. stoljeću — bio častan ili nečastan čovjek itd. Hergešićev tekst uz *Pisma* nije nezanimljiv, ali ponajprije kao svjedočanstvo o nekadašnjem književnopovjesničarskom diskursu. A *Portugalska pisma* su možda i »tražila« novo izdanje (iako neka druga *pisma* svoje prvo izdanje »traže« glasnije jer nikada u Hrvatskoj nisu prevedena), ali im je, čini se, u tom slučaju trebao biti ponuden i neki novi »okvir«.

Točno je da ovaj »ukratko« ne udovoljava zahtjevima koji su pred njega postavljani — dati informaciju o tekstu, eventualno kritiku — ali s obzirom da je riječ o djelu poznatom iz povijesti književnosti i već ranije objavljenom na hrvatskom jeziku, činilo se važnijim ukazati na način na koji se kod nas često »odraduju« poslovi,

pa makar taj način bio i jedna od najbenignijih malignih »stvari« koje određuju našu kulturu. Problem je jedino što će riječ »ukratko« možda neki zamijeniti riječju »uzaludno«, ali to ostavljamo pesimistima koji misle da se ništa ne može pa ni ne treba mijenjati.

Genetski inženjering

Iza Kruszezwska, *Genetički preinačena hrana i usjevi u Hrvatskoj: prijetnja ekološkoj poljoprivredi (Izvjeshće)*, ANPED — Hrvatski centar Znanje za okoliš — Zelena akcija, Zagreb, 2000.

Hrvoje Jurić

Permanentno upozoravanje na opasnosti upotrebe genetskog inženjeringa u uzgoju biljaka i proizvodnji hrane trenutno je najživlja djelatnost hrvatskih *zelenih*. Niz prošlogodišnjih akcija, prosvjeda i tribina, kojima su njihove organizacije uvele ovo pitanje u javnu raspravu — a u skladu sa zacrtanim načelima to će činiti i ubuduće — okrunjen je izdavanjem izvješća *Genetički preinačena hrana i usjevi u Hrvatskoj*. Autorica izvješća je Iza Kruszezwska, engleska novinarka i koordinatorka ANPED-a, međunarodne mreže nevladinih organizacija sa sjedištem u Amsterdamu, čije djelovanje je usmjereno na promjene k održivim, obzirnim i uravnoteženim oblicima potrošnje i proizvodnje, u što, dakako, spadaju i istraživanja stanja upotrebe genetskog inženjeringa u uzgoju biljaka i proizvodnji hrane te poticanje razvoja ekološke poljoprivrede, i to ponajprije u zemljama Srednje i Istočne Europe. Pored ANPED-a, kao izdavači izvješća, koje je objavljeno na hrvatskom i engleskom jeziku, potpisani su Hrvatski centar *Znanje za okoliš*, te *Zelena akcija*.

Kruszezwska izvješće započinje s konstatacijom da je Hrvatska danas suočena s dvjema opasnostima po okoliš i ljudsko zdravlje, a to su: puštanje genetski modificiranih organizama (GMO) u okoliš tijekom njihova pokusnog uzgoja na ograničenim površinama te uvoz preradene hrane s GM-sastojcima. Hrvatska je prilično nepripremljena za ove opasnosti. Naime, interes multinacionalnih korporacija i domaćih znanstvenika iscrpljuje se u istraživanjima ovog tipa, a koji je u Hrvatskoj već naišao na plodno tlo (primjer pokusne sjetve GM-kukuruzna tvrtke Pioneer od 1997. do 1999). Toj praksi Hrvatska se ne može jače suprotstaviti, kako zbog neodgovarajućeg zakonodavstva tako i zbog nedovoljne informiranosti javnosti o samim eksperimentima te o njihovim mogućim posljedicama. Iz istih razloga Hrvatska je trenutno neotporna i na uvoz i plasman GM-proizvoda koji su u europskim zemljama, a sve više i u SAD-u, u najmanju ruku, nepoželjni, a u nekima već

SVOJE ŽELJE OSTVARITE U NAŠEM PRODAJNOM SALONU KERAMIKE

NIV TRGOVINA
d.o.o. ZA TRGOVINU

10000 ZAGREB, HRVATSKA, MEDVEDGRADSKA 19, Tel./fax: 01/46 66 342, 46 66 876